

T. C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HARİÇTE VE DAHİLDE DOĞU TÜRKİSTAN
(1955-1990)

Seda ÖZEN

2501130313

TEZ DANIŞMANI

Doç. (Dr. Öğr. Üyesi) Ömer KUL

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SEDA ÖZEN Numarası : 2501130313
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : GENEL TÜRK TARİHİ Danışmanı : DOÇ.DR ÖMER KUL
Tez Savunma Tarihi : 25.12.2019 Saati : 15,00
Tez Başlığı : HARIÇTE VE DAHİLDE DOĞU TÜRKİSTAN (1955-1990)

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ORTOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. MUALLA UYDU YÜCEL		Kabul
2- DOÇ.DR ÖMER KUL		Kabul
3-DR.ÖĞR. ÜYESİ MAĞFİRET YUNUSOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR OKAN YEŞİLOT		
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ AYNA ASKEROĞLU		

DÜZELTİLMİŞ TEZ

Tez çalışmasının düzeltme aşamasında noktalama işaretleri, yazım ve imla hataları düzeltilmiş, anlam düşüklükleri ve anlatım bozuklukları giderilmiştir. Dipnotlarda kısaltmalarla ilgili düzenleme yapılmış olup, metin içeriğine herhangi bir ekleme yapılmamıştır.

ÖZ

HARİÇTE VE DAHİLDE DOĞU TÜRKİSTAN (1955-1990)

Seda ÖZEN

Kadim Türk İslam yurdu Doğu Türkistan, 1949 yılında Komünist Çin işgaline uğramış, bu tarihten itibaren yeni bir teşkilatlanmaya gidilerek 1955 yılında Xin-Jiang Uygur Özerk Bölgesi olarak ilan edilmiştir. 1955'ten 1989 yılı Tianenmen olaylarına kadar Komünist Çin hükümetleri tarafından dünyadan soyutlanarak idare edilmiştir. Kültür Devrimi/Büyük Proleter Kültür İhtilali (1966-1976) sırasında Çin Komünist Partisi dışarıya kendisini kapatmış, Doğu Türkistan dünyadan tamamen tecrit edilmiştir. Bu dönemin ardından gelen yumuşama dönemi ile Çin, dünya kamuoyuna karşı imajını düzeltmeye çalışmıştır.

Doğu Türkistan için dışarıda ise yaşananları dünya kamuoyuna duyurabilmek için birtakım faaliyetler yapılmıştır. Doğu Türkistan'da yaşanan olumsuzlukları dünya kamuoyuna duyurabilmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla sivil toplum teşkilatları kurulmuş, ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlenmiş, basın-yayın faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu çalışmada Doğu Türkistan'la ilgili 1949 sonrası Doğu Türkistan'da ve Doğu Türkistan dışında yapılan faaliyet konuları kronolojik olarak değerlendirilmiştir.

1955-1990 tarihleri arasında Doğu Türkistan, hariçte ve dahilde olmak üzere iki ana başlık altında düzenli bir çalışma olarak sunulmuş; araştırmanın ilk aşamasında alan araştırması yapılmış, elde edilen bilgi ve belgeler değerlendirilmiştir. İkinci aşamada elde edilen ve hazırlanan kaynakların yazımı ile tez çalışması tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Xinjiang, Uygur, Xin-Jiang Uygur Özerk Bölgesi, Çin Komünist Partisi, Kültür Devrimi, Proleter Kültür İhtilali

ABSTRACT

EAST TURKESTAN (1955-1990): FROM A DOMESTIC AND INTERNATIONAL PERSPECTIVE

Seda ÖZEN

The ancient Turkish Islamic homeland, East Turkestan has been invaded by the Communist China in 1949, and following a new reorganization from this date, it has been declared as the Xinjiang Uighur Autonomous Region in 1955. From 1955 to 1989 Tiananmen events, it has been ruled in isolation from the world by the Communist Chinese governments. During the Cultural Revolution/The Great Proletarian Cultural Revolution (1966-1976), the Communist Party of China isolated itself from outside, and East Turkestan has been completely isolated from the world. With the period of softening following this period, China worked to improve its public image against the public opinion of the world.

For East Turkestan, several international activities have been carried out in order to raise public awareness in the world. Non-governmental organizations have been established in order to release negativities in East Turkestan to the public and to create a public opinion in the world, national and international meetings have been organized, and press-broadcasting activities have been carried out. In this study, subjects of activities made in and outside East Turkestan after 1949 were evaluated chronologically.

East Turkestan between the years 1955 and 1990 was presented as a study organized under two headings, from a domestic and international perspective, a field study was carried out, and collected information and documents were evaluated in the first stage of the study. In the second stage, the thesis study was completed by writing about the resources obtained and prepared.

Keywords: East Turkestan, Xinjiang, Uighur, Xinjiang Uighur Autonomous Region, Chinese Communist Party, Cultural Revolution, Proletarian Cultural Revolution

ÖNSÖZ

Çalışmamızın ana gayesi 1949 yılında Komünist Çin işgaline uğrayan ve 1955 yılında ismi Xin-Jiang Uygur Özerk Bölgesi olarak kabul edilen Doğu Türkistan'ın 1990'a kadar olan tarihi sürecini hariçte ve dahilde olmak üzere etraflıca ve kronolojik olarak değerlendirmektir. Çalışmamızda Doğu Türkistan'a dair siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmeler kronolojik olarak ve objektif bir şekilde değerlendirilmiştir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra dışarıya kapalı bir siyaset izlemiş, Doğu Türkistan tarihine dair kaynaklar yok edilmek istenmiş, bu tarihten sonra çeşitli uygulamalar, hareketler ve politikalarla milli kimlik unsurları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Aydınlar ve gazeteciler başta olmak üzere dönemin sanat ve ilimde önde gelen şahsiyetleri baskı altına alınarak Doğu Türkistan'ın dışarıya açılacak kapıları kapatılmıştır. Elde edilen bilgiler yazılırken mevcut olan farklı kaynaklarla doğrulukları kıyaslanmış, çalışmanın güvenilirliği ve objektifliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında başlangıçtan 1955'e kadar Doğu Türkistan'ın siyasi tarihi ve coğrafi durumu, doğal zenginlikleri değerlendirilmiş olup; konumuza giriş mahiyetinde olan 1949-1955 tarihleri arasında yaşanan gelişmeler ise daha geniş kapsamlı ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; 1955-1965 yılları arasında Doğu Türkistan'ın durumu değerlendirilmiş, Çin'in işgalden sonraki faaliyetleri, iskan politikası ve bölgenin ekonomisine ve yeniden yapılandırılmasına dair konular ele alınmıştır. İşgalden sonra Çin yönetimi Doğu Türkistan'da asimile ve sindirme politikası takip etmiştir. Nüfus planlaması yapılmış, Doğu Türkistan topraklarına Çinli göçmenler yerleştirilmiş, Türk nüfus Çinli nüfus içinde eritmeye çalışılmıştır. Eğitim ve dini alanda baskılar, kısıtlamalar da Çin'in işgal sonrası faaliyetlerinden olup değerlendirmeye alınan konular arasındadır. Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemeler de bu dönemde başlamıştır. Nükleer denemelerin Doğu Türkistan'a etkisi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; 1966-1976 yıllarını kapsayan Kültür Devrimi sırasında Doğu Türkistan'ın durumu ve yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu döneme dair kaynaklar

oldukça az olup, tarafsız kaynak bulmak hayli zor olmuştur. Mevcut kaynaklar elden geldiğince kıyaslanarak objektif bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Komünist Çin yönetiminin dini ve kültürel hayata dair bölgede uyguladığı siyaset üzerinde detaylıca durulmuş, dönemin olayları kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Alfabe değişiklikleri, eğitim-öğretimde kısıtlamalar, direnişler ve Çin'in bu direnişleri bastırma politikası da bu bölümde çalışılan konular arasındadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; 1977-1990 tarihleri arasında Doğu Türkistan'da yaşanan gelişmeler kronolojik sıra ile ele alınmıştır. 1982 Çin anayasası sonrası bölgede kanunların uygulanması, yaşanan gelişmeler, nükleer denemeler ve Doğu Türkistan'a etkisi, öğrenci olayları, uygulanan zorunlu kürtaj gibi konular üzerinde durulmuştur. Kültür Devrimi'nin ardından bir yumuşama politikası izlenmiş fakat bu politika Çin'in dışarıya açılma siyaseti olarak görülmüş, Doğu Türkistan'da asimile uygulamaları devam etmiştir. Çin'in Doğu Türkistan üzerine değişen politikası da ele alınan diğer konular arasındadır.

Dördüncü bölümde 1955-1990 yılları arasında hariçte Doğu Türkistan davası için yapılanlar, Doğu Türkistanlıların vatan için vatandan ayrılırken göç yolunda yaşadıkları olaylar, Doğu Türkistanlı göçmenlerin Türkiye'ye yerleştirilmeleri, Türkiye'de kurulan dernek ve vakıflar, çıkarılan dergi ve gazeteler, basın yayın faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Ekler kısmında oluşturulan tablolara ve haritalara yer verilmiştir.

Çalışmam sürecinde desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ömer Kul 'a, annem Nurdan ve babam Şahin Harmancı 'ya, kıymetli eşim Halil Özen'e teşekkür ederim.

Seda ÖZEN

İSTANBUL-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1955-1965 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

A. Milli Otonom Bölgelerinin Tesisi	31
B. Doğu Türkistan'ın Ekonomisi.....	33
C. Doğu Türkistan'a Çinli Göçmenlerin Yerleştirilmesi	36
D. Doğu Türkistan'da Uygulanan Nüfus Planlaması.....	38
E. Dil ve Eğitim Alanında Yapılan Değişiklikler, Getirilen Yasaklar	43
F. Yüzlerce Çiçek Açsın, Yüz Fikir Akımı Yarışsın Hareketi.....	45
G. Çelik Üretim Hareketi	46
H. Stil Düzeltme Hareketi.....	47
I. 1954-1958 Yılları Arası Direniş Hareketleri	48
J. 1959-1963 Yılları Direniş Hareketleri.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR DEVRİMİ DÖNEMİNDE DOĞU TÜRKİSTAN (1966-1976)

A. Büyük Proleter Kültür İhtilali Hareketi.....	53
B. Çin Kültür İhtilalinin İç yüzü	54
C. İhtilal Sırasında Doğu Türkistan'da Yaşananlar ve Çin Zulmü	56
D. Kültür İhtilali Sırasında Doğu Türkistan'daki Direniş Hareketleri.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1977-1990 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

A.1977-1990 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Genel Durum.....	63
B. Kültür İhtilali Sonrası Din Üzerine Uygulanan Yumuşama Politikası.....	70
C. 1982 Çin Anayasası ve Doğu Türkistan.....	74
D. Doğu Türkistan'da Doğum Kontrolü ve Zorunlu Kürtaj	77
E. Türkistan'da Nükleer Denemeler ve Çevre Kirliliği	78

F. 1970-1990 Yılları Arasında Doğu Türkistan Halkının Çin'e Karşı Yaptığı Protestolar ve Çin'in Yapılan Protestolara Karşı Faaliyetleri	82
1. 12 Aralık Öğrenci Hareketi.....	84
2. 15 Haziran Öğrenci Hareketi	85
3. Tiananmen Olayı.....	87
4. 19 Mayıs 1989 Olayı / 19 Mayıs Kargaşası	88
5. Barın Ayaklanması.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1955-1990 TARİHLERİ ARASINDA HARIÇTE DOĞU TÜRKİSTAN DAVASI

A. Komünist İstila Sonrası Doğu Türkistan'dan Yapılan Göçler ve Türkiye'ye Göç Yolunda Doğu Türkistanlıların Yaşadığı Olaylar.....	92
B. Doğu Türkistanlı Göçmenlerin Türkiye'ye İskânlı Göçmen Olarak Yerleştirilmesi	96
C. Doğu Türkistanlılar Göçmenler Derneğinin Kuruluşu, Faaliyetleri ve 1952 Ankara Toplantısı	98
D. Hicaz Kurultayı.....	100
E. Doğu Türkistan Vakfı'nın Kuruluşu.....	102
F. Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği	103
G. Doğu Türkistan'da Basın Yayın Faaliyetleri ve Türkçülük	104
H. Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Çıkardıkları Dergiler.....	106
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	114
EKLER	123

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BM	: Birleşmiş Milletler
Bas.	: Basım / Basımevi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
Der.	: Derleyen
DTAM	: Doğu Türkistan Araştırma Merkezi
DTDD	: Doğu Türkistan Dayanışma Derneği
DTGC	: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti
DTGD	: Doğu Türkistan Göçmenler Derneği
DTV	: Doğu Türkistan Vakfı
DTNM	: Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi
DTVY	: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları
Haz.	: Hazırlayan
GOEV	: Gökhan Öndin Eğitim Vakfı
Mat.	: Matbaası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa

S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Yayınları
TDV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t. y.	: Tarih Yok
Yay.	: Yayınları / Yayıncılık
Y. evi y.	: Yayınevi Yok
y. y.	: Yayın Yeri / Basım Yeri Yok

GİRİŞ

I) Doğu Türkistan Coğrafyası

1949 yılında Komünist Çin birlikleri tarafından işgal edilen Türklerin kadim toprağı Doğu Türkistan, Çin'in kuzeybatı sınırında yer almaktadır. Resmi adı Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi olup Otonom bölgeler içinde Çin'e bağlı olan en büyük idari birimdir.

Doğudan batıya 2000 kilometre ve kuzeyden güneye 1650 kilometre alana sahip olan Doğu Türkistan kuzey yarımkürede 34-40°'nci enlemlerle, 74-95°'inci boylamlar arasında yer almaktadır.¹ Resmi istatistiklere göre Doğu Türkistan'ın yüzölçümü 1.828.418 kilometre olup², yarısından fazlası kum çölleri ve karlı dağlardan oluşmaktadır. Ekim alanları yalnızca ırmak ve çay yataklarında bulunurken Komünist Çin'in, işgalin ardından tarımda uyguladığı yeniliklerle verimsiz topraklar da tarıma uygun hale getirilmiştir.³

Yüzölçümü itibariyle Türkiye'den 2,5, Ürdün'den 25, Kongo'dan 5, Pakistan'dan 3, Endonezya'dan 2 kat büyüktür.⁴ Toprak büyüklüğü bakımından dünya ülkeleri içerisinde 19. sırada yer alır. Türklerin ana yurdu olan Doğu Türkistan'ın komşuları güneyde Pakistan, Hindistan ve Tibet, doğu ve kuzeydoğuda Çin ve Moğolistan'dır. Batıda Afganistan ve Tacikistan, kuzeyinde Kırgızistan, Kazakistan ve Rusya ile komşudur. Doğu Türkistan Çin ve Moğolistan dışında diğer komşularından yüzlerce kilometrelik dağlar ve tabii engeller ile ayrılır.⁵

Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi, Boğda Dağı'nın 3 ila 4 bin metre yükseklikteki kuzey eteklerinde olup Doğu Türkistan'ın en büyük şehirlerden biridir. Altay, Targabatay, İli, Kumul, Karaşehir, Kaşgar, Hotan, Aksu, Yarkent diğer vilayetleridir.⁶

¹ Ahmet Türköz, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2010, s. 1.

² İsa Yusuf Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, İstanbul, Otağ Yay., 1975, s. 20.

³ Mehmet Emin Buğra, **Doğu Türkistan, Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul, Y. evi y., 1952, s. 5.

⁴ Türköz, **a.g.e.**, s. 2; İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 20.

⁵ Türköz, **a.g.e.**, s. 2.

⁶ Hasan Oraltay, **Kazak Türkleri**, İstanbul, Türk Kültürü Yay., 1976, s. 22.

Dünyanın en yüksek dağları sayılan Karakuram, Karanlıkdağ, Tanrıdağ, Targabatay ve Altay sıradağları Doğu Türkistan topraklarındadır.⁷ Tanrıdağları'nın kuzeyinde kalan kısma İli Havzası bir diğer adıyla Cungarya, güneyde kalan kısma ise Tarım Havzası, Kaşgarya adı verilir.⁸ 910.000 kilometre kare genişliğe sahip olan Tarım Havzası, Tanrı Dağları ile Karanlık Dağları arasında bulunmaktadır. Havzanın yarısından fazlasını kaplayıp Doğu Türkistan'ın orta kısmında yer alan Taklamakan Çölü'nün büyüklüğü 500.000 kilometre karedir.⁹ Üçte biri çöl topraklarıyla kaplı olan Doğu Türkistan'ın 90000 kilometre karesini ormanlık alanlar oluştururken¹⁰, Tarım Havzasında bulunan Taklamakan Çölü genişlik bakımından dünyanın en büyük çölü olan Arabistan'daki Rub Elhali'den sonra gelir.¹¹ Doğu Türkistan'ın üçte birini kaplayan Taklamakan Çölü çöllere has hususiyetleri ile Afrika'nın meşhur büyük çölü Sahra'yı aratmayacak niteliktedir. Havzanın geri kalan kısmı Tarım Nehri'nin sayesinde ziraate elverişlidir. Birkaç koldan meydana gelen Tarım Nehri, doğu doğrultusunda akar ve Karaburan (Lob) Gölüne dökülür.¹²

Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesini oluşturan Cungarya Havzası, Tanrı Dağları ile Altaylar arasında kalır. Havzanın orta kısmı çöldür. Geri kalan bölümü otlaktır. Geri kalan topraklar ziraate uygundur. Güney kısmında geniş bir sulama bölgesi vardır. Uzak-Doğu ülkelerini batıya bağlayan Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi kentinin bulunduğu Cungarya Havzası'nda ülkenin tek demir hattı bulunmaktadır.¹³

Doğu Türkistan'da derya adıyla adlandırılan çeşitli uzunlukta 320'nin üzerinde nehir vardır. Keşmir ile Doğu Türkistan arasında ufak bir sınır teşkil eden ve uzunluğu 2179 kilometre olan Tarım Nehri Doğu Türkistan'ın en önemli akarsuyudur. 1600 km olan tarım nehri Lob Gölüne dökülmektedir. Altı kolun birleşmesinden oluşan Tarım Nehri'nin en önemli kolları; batıdan gelen Kaşgar - Derya, güneybatıdan gelen Yarkent-Derya ve güneyden gelen Hoten-Derya ile

⁷ Buğra, a.g.e., s. 5.

⁸ İklil Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti**, TTK Bas., 1992, s. 5.

⁹ Buğra, a.g.e., s. 5.

¹⁰ Abdullah Bakır, **Doğu Türkistan Milli İstiklal Hareketi Ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul, DTV Yay., 2005, s. 1.

¹¹ M. Niyazi Mahmutoğlu, **Doğu Türkistan Esaretteki Ülke**, İzmir, GOEV Yay., 1987, s. 27.

¹² Türköz, a.g.e., s. 2-3.

¹³ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 22.; Türköz, a.g.e., s. 3.

kuzeybatıdan gelen Aksu kollarıdır. Diğer nehirleri ise ülkenin en doğusunda bulunan Bulungir Irmağı ile Cungarya ve Moğolistan arasında sınır teşkil eden Kara İrtiş ve Hurungudu ırmaklarıdır. Kopde suyu ise Cungarya ile Moğolistan arasındaki sınırdır.¹⁴

Doğu Türkistan'ın en önemli gölleri Tanrı Dağları'nın güneyinde Bağraç Gölü ve bunun güneydoğusunda kalan Lob Gölü'dür. Ayrıca Ebi Gölü Cungarya Havzası'nın en büyük gölünü oluşturmaktadır.¹⁵ Nehirlerin ve derelerin beslediği 100'den fazla göl bulunmaktadır. Sayram ve Buğda gölleri de Doğu Türkistan için oldukça önemlidir.¹⁶

Doğu Türkistan iklimi bakımından çeşitlilik gösterir. Güneyi Taklamakan Çölü'nün etkisiyle kurak ve sıcak, kuzey tarafı ise kışın karlı, sert soğuk; yazın yağmurlu ve yayla iklimine sahiptir. Dört tarafından da dünyada denizden en uzak olan tek bölgedir.¹⁷ Düz bölgeleri Anadolu iklimiyle benzerdir, yağış azdır; dağlık bölgelerde ise -30'a kadar düşen sıcaklıklar Sibiry'a iklimini andırır. Doğu Türkistan'ın kuzeyinde kış mevsiminde 3 ay boyunca kar bulunur.¹⁸

Tanrı Dağlarının yaklaşık 8000 metre ile göklere yükselen Han-Tanrı zirvesi erimeyen buzlarla kaplanmış iken Turfan ovası ise deniz yüzünden 200 metreden fazla alçaklığı ile hiç kar ve yağmur görmemektedir. Altaylarda kışın sıcaklık eksi 50 dereceye düşerken, Turfan'da kış olmamakta, yazın ise sıcaklığın artı 50 dereceye kadar çıktığı bilinmektedir. Turfanlılar sıcaktan korunmak için yer altı evlerine inerken dünyaca meşhur Turfan üzümü sıcaktan dolayı dallarında iken kurur.¹⁹

II) 1949 Yılına Kadar Doğu Türkistan'ın Genel Durumu

Türklerin ana yurdu olan Türkistan'ın bir bölümünü oluşturan Doğu Türkistan toprakları dünya Türklüğünün beşiği konumundadır. Tarihi kaynaklar yanında destan ve efsanelerde de Türklerin ilk yurt tuttıkları yerlerden biri olarak geçmektedir. Türk tarihine ışık tutan Şu ve Alp Er Tunga destanlarında İran yöneticileri ile mücadele eden Türk hanlarından bahsedilmektedir ve hanların

¹⁴ Erkin Alptekin, **Uygur Türkleri**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1978, s. 85.

¹⁵ E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, s. 85.

¹⁶ Türköz, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁷ Kurban, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁸ Oraltay, **a.g.e.**, s.25; Buğra, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁹ Kurban, **a.g.e.**, s. 5.

yaşadığı yerler olarak Balasagun ve Ordukent, bir diğer adıyla Kaşgar şehri gösterilmektedir.²⁰

Tarihte bilinen en eski Türk devleti Hun Devleti'dir. Devletin bilinen ilk hükümdarı Tuman'dan sonra Tanhu Mete devletin başına geçmiş ve dağınık halde yaşayan bütün Türk topluluklarını tek bir bayrak altında toplamış, ilk büyük Türk devletini kurmuştur. Devletin kurulduğu topraklar bugünkü Doğu Türkistan coğrafyasını da içine almaktadır. Hun birliğinin parçalanmasının ardından Türkler 552 yılında Bumin Kagan'ın Ötüken'de Göktürk Devleti'ni kurmasıyla tekrar birleşmiştir. Göktürk Devleti tarihte Türk adıyla kurulan ilk Türk devleti olmuştur.²¹ Göktürk Devleti'nin parçalanmasının ardından ortaya çıkan Batı Göktürk Devleti içerisinde kalan Doğu Türkistan, Göktürklerin ardından Çin'in egemenliğine dâhil olmuştur(654).²² Kür Şad (Chie-Shih-Shuai) ve kırk yiğidinin yaktığı bağımsızlık ateşinin sonucunda, İleriş Kutluğ Kağan II. Göktürk Devleti'ni kurmuş, 682 yılına kadar devam eden ve Doğu Türkistan topraklarını da içine alan esaret son bulmuştur. Devlet sınırları Kapgan Kağan zamanında genişlemiş, Bilge Kağan zamanında devlet eski gücüne kavuşmuş, Türk boyları yeniden birleştirilmiştir. Bilge Kağan'ın, Kültigin'in ve Tonyukuk'un ölümünden sonra II. Göktürk Devleti zayıflamış, 745 tarihinde Basmillerin ve Karlukların desteğini alan Uygurlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.²³ Göktürkler Türkçe konuşan bütün Orta Asya halklarını bir bayrak altında toplamışlar, savaşmadaki kabiliyetlerinin yanısıra kurup geliştirdikleri yüksek devlet anlayışı ve felsefesiyle de kendilerinden sonra kurulacak devletlere öncü teşkil etmişlerdir. 744'te kurulan Uygur devleti de Göktürklerin bir devamı olarak görülmektedir.²⁴

Doğu Türkistan Türklerinin atası olan Uygurlar, II. Göktürkler'e bağlı yaşarken Göktürk hakimiyetine son vermişlerdir. II. Göktürk Devleti'nin kaldırılmasının ardından Karluklarla anlaşmış, Basmil Kağanını yenmiş ve Karluklarla anlaşmaya son verip Kutluk Bilge Kül, Uygur Hanlığı'nı kurmuştur.²⁵

²⁰ Bakır, a.g.e., s. 3.

²¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Yay., 2010, s. 59, 61, 92.

²² Buğra, **Doğu Türkistan, Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, s. 11.

²³ Laszlo Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara, TKAE, 1971, s. 98.

²⁴ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, İstanbul, MEB Yay., 1992, s. 59.

²⁵ Saadettin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, Berikan Yay., 2011, s. 51.

Uygur Devleti'nin kurucusu Kutluk Bilge Kül Kagan vefat edince yönetime Moyen Çor Kağan geçmiştir. Şine-Usu yazıtı bu dönem hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Kitabeye göre Moyen Çor Kağan zamanında sınırlar İç Asya'ya kadar uzanmış ve Uygurlar bu topraklarda yaşayan Türk boylarını ve Çin Komini'ni bir çatı altında toplamıştır.²⁶ 759'da Moyen Çor Kağan ölünce Böğü Kağan başa geçmiştir. Onun döneminde yapılan Tibet Seferi siyasi tarih yanında Türk kültür tarihi bakımından da önemlidir. Bu sefer sonunda Maniheizm dinini kabul eden Uygur Türkleri sosyal ve kültürel açıdan yeni etkenlerle karşılaşmışlardır. Maniheizm dini et yemeyi yasaklamakla Türklerin temel beslenme kaynaklarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Ayrıca tüccar ve şehirli sınıf yaşantısına sahip olan bu düşünce, Türklerin bozkır ve savaşçı kabiliyetlerinin yok olmasına neden olurken bu durum Uygurlar'ın ilim ve edebiyat alanında yükselmelerini sağlamıştır. Böğü Kağan Çin'e sefer düzenlemek istemiş, buna karşı çıkan vezir Baga Tarkan kağanı öldürdükten sonra başa geçmiştir. Çinli prenses ile evlenen Baga Tarkan'ın ölümünden sonra Kırgız saldırıları sonucu Uygur Devleti 840 yılında yıkılmıştır.²⁷

Kırgızların Uygurları yıkması sonucu bölgede Uygurların içinde yaşayan Karluklar Karahanlı Devleti'ni kurmuşlardır. Karluk yabgusunun Yagma, Çigil ve Karluklardan oluşturduğu Karahanlılar İslamiyet'i kabul ederek tarihteki ilk Müslüman Türk devleti olma özelliğini kazanmıştır.²⁸ İç karışıklıklar ve dış saldırılar sonucu zayıflayan Karahanlılar'a 1212 tarihinde Karahitaylar son vermiştir.²⁹ 1210 yılında bölge Moğol hâkimiyetine girmiş, Cengiz Han'ın ülkesini 4 oğlu arasında paylaşması sonucu Doğu Türkistan Çağatay Han'ın hissesine düşmüştür. Çağatay Hanlığı Dönemi'nde Doğu Türkistan Muhammed Yalavaç Beg tarafından idare edilmiştir.³⁰ 1370 yılında Çağatay Hanlığı'nı ortadan kaldıran Timur, Doğu Türkistan'da kendi adıyla anılacak büyük bir devlet kurmuştur. Timur, devletini 32 yıl boyunca yönetmiş ve bu süreç içerisinde doğuda Altay Dağları, batıda Karadeniz'e, güneyde İndus'a kadar uzanan büyük bir devlet kurarak, bu süre

²⁶ Bakır, a.g.e., s. 5.

²⁷ Ömer Kul, "Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) 2009, s. 18, 21.

²⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s. 142.

²⁹ Bakır, a.g.e., s. 8-9.

³⁰ Kurban, a.g.e., s. 12.

zarfında bütün Türkistan'ı ve Türkistan dışında birçok ülkeyi kontrolü altına almayı başarmıştır. 1405 yılında Timur'un vefatının ardından devletin Türkistan dışındaki toprakları elden çıkmış, Doğu Türkistan toprakları ise Uluğ Bey'in (1393-1449) ölümüne kadar Timurluların hâkimiyetinde kalmıştır.³¹

Timurlulardan sonra 17. yüzyılın başına kadar Doğu Türkistan Çağatay soyundan gelen hanlar tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde gerek Cengiz ve Timur oğulları gerekse diğer komşu Türk devletlerinin mücadeleleri Doğu Türkistan'ı olumsuz etkilemiştir. Siyasî yönetimin çok güçlü olmadığı Doğu Türkistan topraklarında ilim ve kültür bakımından ise parlak bir dönem yaşanmış ve büyük şahsiyetler yetişmiştir.³²

Çağatay soyundan olan Seyit Han 1514 'te Kaşgar, Yarkent ve Hoten şehirleri çevresinde Yarkent Hanlığı olarak da bilinen Seidiye Hanlığı'nı kurmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan tarikat şeyhlerinin mücadeleleri hanlığın 1679'da yıkılmasının zeminini hazırlarken Doğu Türkistan iç karışıklıklar halinde ve istilalara açık bir vaziyette bırakılmıştır.³³ Dağınık halde bulunan beylikler ve hocaların elinde bulunan Doğu Türkistan'da, birbirleriyle mücadele halinde olan hocaların Kalmuklarla anlaşarak ittifak yapmaları sonucu Yarkent, Kalmuk hakimiyetine geçmiştir. Yapılan bu ittifak 1755'teki Birinci Çin İstilasına devrine kadar sürecek olan Hocalar Devri olarak anılan 77 yıllık süreci başlatmıştır.³⁴

Kalmuklar'da 1753'te taht mücadeleleri ve iç savaş vuku bulmuş, Kalmuk hükümdarı Çin imparatorundan yardım istemiş ve ardından Mançu Çin imparatoru Cingarya'yı ilhak etmiştir. Kalmuklar 1760'a kadar devam edebilmiştir. Cingarya'yı ilhak eden Çin, Doğu Türkistan'ın tamamını ele geçirmek amacıyla güneye doğru harekete geçmiş, güneyde hüküm süren Burhaneddin Hoca bu dönemde şehit edilmiştir. Bu istilada büyük kısmı İli'de bir milyondan fazla Türk şehit olmuştur. Yüz binlerce Müslüman Türk sürgüne gönderilmiştir. Şehirleri yakıp yıkan Mançular halkın mal ve mülkünü de gasp etmişlerdir.³⁵

³¹ Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, Enderun Yay., 1981, s. 63.

³² Kurban, **a.g.e.**, s. 15, 36.

³³ Türköz, **a.g.e.**, s. 6-7.

³⁴ İklil Kurban, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Ankara, TTK Bas., 1995, s. 29.

³⁵ **Türkistan Şehitleri**, İstanbul, DTGC Yay., 1969, s. 12.

103 sene süren birinci Mançu istilas1 boyunca Doğu Türkistan Türkleri 17 defa milli kurtuluş hareketinde bulunmuşlardır. Kurtuluş hareketleri Çinliler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış, bu isyan hareketlerinde yüzbinlerce Türk şehit edilirken, 225.000 Türk ise Batı Türkistan'a g1ç etmiştir.

Mançu yönetimindeki Çinlilerin 1757-1760 yıllarında Doğu Türkistan'a yaptıkları istila seferinde 1.300.000 Türk'ü öldürdükleri, 300.000 Türk'ü Çin'in içlerine sevk ettikleri Doğu Türkistan'a 100.000 Çinli göçmen yerleştirdikleri, istilayı ve soykırımı komuta eden General Kaochi tarafından imparatora sunulmak üzere kayıt altına alınmıştır.³⁶ Doğu Türkistan işgal atında bulunduğu süre içinde Türklerin esaretten kurtulmak için ve milli benliklerini koruma adına yaptıkları her direniş, gösterdikleri her faaliyet aynı vahşilikle bastırılmıştır.³⁷

Çarlık Rusya'nın 1856 yılında Orta Asya'ya ilerleyerek Türkistan'ı işgale başlamasıyla Hokand Hanlığı komutanlarından Yakup Bey Kaşgar'a gelerek Kaşgar, Yarkent, Hoten ve Kuçar kentlerinde hakimiyet kurmuştur.³⁸ Memleket genelinde yapılan kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşmasıyla Yakup Beğ'in liderliğinde kurtarılan Doğu Türkistan'da milli bir devlet kurulmuştur.³⁹ Yakup Beğ 1866'da Atalık Gazi Bey Devlet ünvanıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve buradaki Çin esaretine son vermiştir. Yakup Beğ, 1870'te Abdulaziz Han'a Seyyid Yakup Han Töre'yi elçi olarak göndermiştir. Uygur Türklerinin isteği üzerine Osmanlı Devleti, Doğu Türkistan'da Türk ordusunu eğitmek amacıyla subaylar göndermiş ve çok sayıda silah yardımı yapmıştır. Yakup Beğ hutbenin Abdulaziz Han adına okunmasını ve sikkelerin de onun adına basılmasını emretmiştir. Osmanlı Devleti tarafından Yakup Beğ'e "Emir-ül Müslimin" unvanını verilmiştir.

Çin İmparatorluğu, 1869'da 89.000 kişilik orduyla önce şansi'yi, 1873'te de Kansu bölgesini işgal etmiştir. Rusya bu süreçte Çin ile anlaşarak onlara takviye güçte bulunmuştur. Bunun üzerine, Yakup Beğ hem İngiltere'den hem de Osmanlı'dan yardım beklemişse de gerekli yardımı sağlayamamıştır. 93 Harbi olarak anılan 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sebebiyle Yakup Beğ Devletine olumlu bir

³⁶ Muzaffer Özdağ, **Türk Dünyası ve Doğu Türkistan Jeopolitiği Üzerine**, İstanbul, DTV Yay., 2000, s. 106.

³⁷ Özdağ, **a.g.e.**, s. 106.

³⁸ Türköz, **a.g.e.**, s. 7.

³⁹ **Türkistan şehitleri**, s. 13.

cevap verilememiştir.⁴⁰ Yakup Beğ'in Mayıs 1877'de ölümüyle oğulları arasında hakimiyet mücadelesi başlamış, toprakların Çin tehlikesi ve istilasında olması iç mücadeleyi engelleyememiştir.⁴¹

Yeterli yardım ve himaye göremeyen Yakup Beğ devleti 13 yıl hüküm sürmüş, Doğu Türkistan tekrar Çin istilasına maruz kalmıştır. Bu istila ile iki üç yıllık süre içinde yarım milyondan fazla Türk, Mançular tarafından vahşice katledilmiştir.⁴²

İkinci Mançu işgalinde Doğu Türkistan Çin topraklarına ilhak edilmiş ve Doğu Türkistan adı 18 Kasım 1884'te değiştirilerek "yeni toprak", "yeni eyalet", "yeni sömürge" manasına gelen Çince "Xin-Jiang" (Sinkiang) adı verilmiştir. İdari kadroya Çinli memurlar getirilmiş, Doğu Türkistan halkı sert ve sıkı tedbirler ile 1878'den 1911'e kadar Pekin'den yönetilmiştir.⁴³

Önceki Çin istila devirlerinden sonra Çinliler Doğu Türkistan'ı müstemleke sıfatıyla tanırken bu istila sonrasında Doğu Türkistan'ı müstemleke değil, Çin'in bir eyaleti olarak ilan etmişlerdir.⁴⁴ Çin'in bu tarihten itibaren bulunacağı faaliyetler de Doğu Türkistan'dan Türk izini silmek üzerine olacaktır.

1911'de Mançu İmparatorluğu yıkılmış ve yerine Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet devrinin başlamasıyla Doğu Türkistan resmi anlamda Çin'e bağlı olsa da aslında merkezi otoriteyi tanımayan valiler tarafından yönetilmiştir. Yang Zeng-xin (1911-1928) ve Jin Shu-ren (1928-1933) dönemlerinde Doğu Türkistan'da zulüm ve katliamlara devam edilmiş, hastalıklarla mücadele eden halk tedaviden yoksun bırakılmış ve yüzbinlerce insan telef olmuştur.⁴⁵ Genel Vali Yang, Pekin'den gönderilen emirleri uygulamamış, merkezden gönderilen memurları da yok etmiştir. Yerli halkı baskı altında tutmuş, halkın kendisine karşı birleşmesini önlemek için halkı birbirine düşman etme yoluna gitmiştir. Doğu Türkistan'da yeni okulların açılmasını engellemiş, var olan okulları kapatmış, Uygur ve Kazak dillerini de yasaklayarak gazete ve dergi çıkarılmasını engellemiştir. Posta, telgraf, telsiz

⁴⁰ Gömeç, a.g.e., 147-152.

⁴¹ Baymirza Hayit, **Türkistan Rusya İle Çin Arasında**, (y.y), Otağ Yay., 1975, s. 147.

⁴² **Türkistan Şehitleri**, s. 13.

⁴³ Hayit, a.g.e., s. 148. ; **Türkistan Şehitleri**, s. 13.

⁴⁴ Buğra, a.g.e., s. 28.

⁴⁵ **Türkistan Şehitleri**, s. 14.

idarelerine de kendi adamlarını yerleştirerek Doğu Türkistan'da sıkı bir kontrol kurmuştur. Hürriyet adına hiçbir şeyin olmadığı Yang döneminde, Doğu Türkistan'da ekonomik ve sosyal alanlarda da gelişme sağlanamamış, ülke devamlı sömürülürken idareciler zenginleşmiş, halk ise fakirleşmiştir.⁴⁶ Ülkede Sovyet nüfuzunun yayılmasını önlemek için birtakım tedbirler almış, Sovyet yanlısı olduğu düşünülen Uygurların mallarını ve mülklerini elinden almış, onları ülkenin başka yerlerine sürmüştür. Ayrıca Sovyet toprakları üzerinden Hacca gitmek isteyen Müslüman halka ağır vergiler koymuş, Sovyetlere gidecek esnaf ve tüccarları da engelleyecek tedbirler almaktan geri durmamıştır.⁴⁷ Çinlilerin dahi nefretini kazanan Genel Vali Yang bir merasim esnasında Doğu Türkistan'ın Dışişleri Müdürü Çinli FanYau-nau tarafından suikast sonucu öldürülmüştür. Yang Zeng-xin' i ortadan kaldırdıktan sonra kendisini Doğu Türkistan'ın Genel Valisi ilan eden Fan, Yang'ın adamı Jin Shu-ren tarafından öldürülmüştür. Jin Shu-ren' in baskısı altında beş sene kalan Doğu Türkistan'ın sınırları dışarıya kapatılmış, halk sıkı baskı altında tutulmuştur. Esarete daha fazla katlanamayan halk, Salih Dorga adlı din bilgininin kızının zorla bir Çinliyle evlendirilmeye çalışılması üzerine ayaklanmış; Salih Dorga ve Hoca Niyaz Hacı düğün günü davete gelen bütün Çinlileri öldürerek Kumul isyanını başlatmıştır. 1931 Kumul isyanı başarılı olmuş, Çinliler büyük kayba uğramışlardır.⁴⁸

Tarih 1933'ü gösterirken bağımsızlık hareketleri Kumul'dan bütün Doğu Türkistan'a yayılmış; İli, Urumçi ve birkaç kaza dışında bütün Doğu Türkistan Çin esaretinden kurtulmuştur. Harekete Musul, Mahmut ve Maksut Muhiti kardeşler, Hafız Beğ, Muhammed Emin Buğra, Sabit Domalla, Osman Beğ, Şerif Han Töre, Temür Beğ gibi isimler de lider olarak katılmışlar ve 12 Kasım 1933'te Kaşgar merkezli milli bir cumhuriyet kurulmuştur. Kurulan cumhuriyetin cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı olurken başbakanlık görevini de Sabit Domalla üstlenmiştir.⁴⁹ Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti, bir yandan kurtarılmış toprakları korumak

⁴⁶ Muhabay Engin, "1911-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Cereyan Eden Olaylar", **Doğu Türkistan**, DTGD Yay., Yıl 20, S. 186, Nisan 2001, s. 27.

⁴⁷ Andrew D. W. Forbes, **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (1911-1949)**, (Çev. Enver Can), İstanbul, DTV. Yay, 1988, s. 116-117.

⁴⁸ Engin, a.g.m., s. 27.

⁴⁹ **Türkistan Şehitleri**, s. 15; Engin, a.g.m., s. 27.

için mücadele ederken, bir yandan da devletin anayasasını hazırlamak için çalışmışlardır. İstiklal Cemiyeti 3 Aralık 1933'te 30 maddeden oluşan bir anayasa tasarısı yayınlamıştır. Belirlenen anayasaya göre Doğu Türkistan Cumhuriyeti şeriatı uygun idare edilirken, yönetim şekli cumhuriyettir.⁵⁰

12 Eylül 1933'te Sovyet Rusya, mahalli idaresine nüfuz ettiği ve ekonomik kaynaklarından yararlandığı Sinkiang (Doğu Türkistan)'da bir hükümet darbesinde bulunmuş, Shen Shi-cai (Şin-Şi-Sey) yerel yönetimin başına getirilmiştir.⁵¹ Rus desteğiyle iş başına gelen Shen Shi-cai Rusya'da teçhizatlandırarak Doğu Türkistan'a getirilen Mançuryalı askerleri Targabatay'a göndermiş, halk üç günde katledilmiştir. Urumçi, İli ve Targabatay vilayetlerini ele geçirmişlerdir.⁵²

Yeni kurulan milli hükümet Çinlilere, Müslüman Çinlilere ve Sovyetlere karşı mücadele ederken Liu Wen Lun adlı Çinli, isyancı Sovyet ve Çin askerleri tarafından Genel Vali Jin Shu-ren'in yerine vali tayin edilmiştir. Lui Wen Lun merkeze bağlılığını bildirmiş; Sovyetler ise Shen Shi-cai ile anlaşarak Doğu Türkistan'da hâkimiyeti ele almasını sağlamışlardır. Eylül 1933'te Çinli Müslüman General Ma ile mücadele eden Shen Shi-cai mağlup olmuş, Sovyet desteğiyle tekrar hâkimiyet sağlamıştır. Bu sırada Kaşgar işgal edildiğinde merkezi Yenihisar'a taşıyan milli hükümet reisine Sovyetlerden anlaşma teklifi gelmiştir. Sovyet Rusya milli hükümet dağıtılsa ve Çin'den ayrılma düşüncesinden vazgeçilmesi şartlarıyla, Hoca Niyaz Hacı'ya Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti'nin başkan yardımcılığı teklifinde bulunmuştur. Ayrıca milli hükümetin askerlerinin, Şin-Şi-Sey askerlerine ve Rus kuvvetlerine dokunulmaması şartıyla, Mahmut Muhiti komutasında Kaşgar, Aksu ve Yarkent'te yerleşmesine izin verilecektir. Şartlar kabul edilmediği halde ise hükümet zorla dağıtılıp liderleri idam edilecektir. Shen Shi-cai 'e ve Rusya'ya karşı koyacak güçte cephanesi ve askeri olmayan hükümet, Rusların teklifini kabul etmiş, Hoca Niyaz Hacı Shen Shi-cai 'in yardımcılığına getirilmiştir.⁵³

Doğu Türkistan'da bunlar yaşanırken Çinli idareciler birbirleriyle mücadele etmeye başlamışlardır. 1937'den itibaren 300.000'den fazla Türk tutuklanmış ve

⁵⁰ Hayit, **a.g.e.**, s. 313.

⁵¹ Çan Kay-Şek, **Sovyet Rusya Çin'de**, İstanbul, Nebioğlu Yay., s. 103-104.

⁵² Buğra, **a.g.e.**, s. 32-33.

⁵³ Engin, **a.g.m.**, s. 27-28.

çeşitli işkencelere tabi tutulmuşlardır. Liderler başta olmak üzere 100.000 den fazla Türk 28 çeşit öldürme usulüyle şehit edilmiştir.⁵⁴ Sovyet Rusya'nın Doğu Türkistan'da etkisini arttırdıktan sonra genel valiyi değiştirerek yerel bir yönetim kurmak istemesi üzerine Shen Shi-cai durumu fark etmiştir.⁵⁵ 1943'e kadar Rusya'nın desteği ile Doğu Türkistan'da keyfi idaresini sürdüren genel vali Almanların Rusya üzerine ilerlemesinden de endişelenerek Milliyetçi Çin ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır. Çin hükümeti Shen Shi-cai 'i umumi valilikten almış ve yerine Shen Shi-cai 'i aratacak olan Wu Zhong-xin 'i görevlendirmiştir.⁵⁶

Yeni askeri vali Türk milli kimliğini Doğu Türkistan üzerinden silmek için bir imha politikası izlemiştir. Türkler Çinlileşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, topraklarına Çinli göçmenler getirilmiştir. Milli ve manevi değerlerine önem veren halk, Ali Han Töre önderliğinde bağımsızlık faaliyetlerine girişmiştir. Sovyetler ise çıkarları doğrultusunda Doğu Türkistanlıların bağımsızlığını desteklemiş, Ali Han Töre ile anlaşma yoluna gitmiştir. 1940'tan beri mücadele eden Osman Batur da 21.9.1944 tarihinde mücadele bayrağını açan İli hükümeti lideri Ali Han Töre'ye katılmış, İli Altay ve Targabatay vilayetleri kurtarılmıştır. 7 Kasım 1944 'te istiklal ilan edilmiş, yeni cumhuriyetin cumhurbaşkanı Ali Han Töre olmuştur. Kurtuluş hareketi bütün Doğu Türkistan'ı sarınca Sovyet Rusya Doğu Türkistanlılara ihanet etmiş; Ali Han Töre ile milliyetçi Çin hükümetinin anlaşmaya varmasını istemiş, bağımsızlıktan vazgeçmelerine dair bir protesto bildirisi yollamışlardır. Rusların istekleri hakkında görüşmek üzere kabine üyelerini ve komutanları toplayan Ali Han Töre toplantı sonucuna göre Rusların teklifini reddetmiştir. Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin esareti altındaki Batı Türkistan'a tesirinden korkan Rusya, İli'de kurulmuş olan bu yeni cumhuriyeti, Çin ile anlaşmaya zorlamıştır. Bunun üzerine Sovyetlerin askeri müdahale tehdidi karşısında, Milliyetçi Çin'e ve Sovyetlere karşı mücadele edilemeyeceği için hükümetin dağıtılması yerine barış ile meselenin çözüme kavuşturulması kararına varılmıştır.⁵⁷

⁵⁴ **Türkistan Şehitleri**, s. 15.

⁵⁵ Çan Kay-Şek, **a.g.e.**, s. 105-106.

⁵⁶ **Türkistan Şehitleri**, s. 16.

⁵⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 182-187; Engin, a.g.m., s. 28, **Türkistan Şehitleri**, s. 16.

Çin hükümetinin Sovyet işbirliği kurarak Doğu Türkistan problemini barışçı yollardan çözmek için Eylül 1945'te uzlaşma çağrısı yapması sonucu, cumhurbaşkanı Ali Han Töre bu barış çağrısına inanmış, Rahimcan Abdühayr Töre ve Ahmedcan Kasımı'yi memleketin geleceğini görüşmek üzere Urumçi 'ye gitmekle görevlendirmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Çin ve Doğu Türkistan hükümeti arasında 12 Temmuz 1946'da 12 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma esasına göre;

1. Türkistan hükümeti, 15'i Doğu Türkistanlı ve 10'u Çinli olmak üzere 25 kişiden kurulacaktır.

2. Mahalli idare makamları, yerli halk tarafından işgal edilecektir.

3. Parlamento serbest seçimler esasına göre teşkil edilecektir;

4. Bütün tutuklular serbest bırakılacaktır.

5. Türk ve Çin dilleri resmi dil olarak geçerlidir.

6. Öğretim dili Türkçe'dir.

7. Doğu Türkistan'ın yeni hükümeti; İli Altay ve Targabatay bölgelerine yerleştirmek üzere 12.000 asker gönderecektir.

8. Doğu Türkistan hiç şüphesiz kültürel, iktisadi ve iç siyaseti bakımından özel hakları mahfuz kalmak şartı ile Çin Devleti'ne bağlı kalacaktır.⁵⁸

Anlaşma sonucunda bir koalisyon hükümeti kurulmuş, yeni kurulan hükümetin başına Zhang Zhi-zhong getirilmiş, başkan muavinliği ise Ahmedcan Kasımı ve Burhan Şehidi'ye verilmiştir. Hükümet Konseyinde Alihan Töre, İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra, Osman Batur, Canımhan Hacı gibi kişiler de bulunmuştur.⁵⁹ Karma hükümet kurulduktan sonra vali, kaymakam ve millet meclisi üyelikleri için seçimler yapılmış, seçim arifesinde Sovyetlerle anlaşmaya taraftar olmayan Ali Han Töre'yi ise 1946 yılında Ruslar kaçırmışlardır.⁶⁰ Halkın reis olarak Müslüman bir Türk lider görmek istemesi üzerine Doğu Türkistan'da ayaklanmalar olmuş, Pekin yönetimi tarafından 19 Mayıs 1947'de Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti Reisliği görevinden alınan Zhang 'ın yerine vatansever olarak bilinen

⁵⁸ Hayit, a.g.e., s. 327-328.

⁵⁹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 192.; **Türkistan Şehitleri**, s. 17; Engin, a.g.m., s. 28.

⁶⁰ M. N. Mahmutoğlu, **Doğu Türkistan Esaretteki Ülke**, s. 49; Engin, a.g.m., s. 28.

Mesut Sabri Baykozi getirilmiştir. Zhang 'ın genel sekreterliğini yürüten Lui Min-Chun da görevinden alınmış, genel sekreterliğe İsa Yusuf Alptekin getirilmiştir.⁶¹

Mesut Sabri Baykozi hükümeti döneminde Doğu Türkistan'daki kurumlar Rusçu, solcu, komünist memurlardan temizlenmiş, yerlerine milliyetçi memurlar görevlendirilmiştir. Sinkiang adlı hükümet gazetesinin başına Polat Turfani getirilmiş, gazetenin adını Doğu Türkistan, yerli halkı da Türk diye telaffuz etmesi için talimat verilmiştir. Sovyet Rusya ve Çin'in halkta yarattığı sınıf ayrımının ortadan kaldırılması için çalışılmıştır. Milliyetçi yayın faaliyetleri desteklenmiş, okullara Türk tarihini öğreten dersler konulmuştur. Türkçülük fikri bu dönemde Doğu Türkistan'da etkili olmuştur.⁶²

Chiang Chieh-Shih ve Sovyet Rusya Doğu Türkistan'da, milliyetçi basın-yayın ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesinden rahatsız olmuş, 17 Temmuz 1948'de Mesut Sabri Bey'in yerine Burhan Şehidi'yi reisliğe, Mehmet Emin Buğra'yı da onun yardımcılığına getirmiştir. Genel sekreterliğe Liu Min-Chun tekrar tayin edilmiştir. 17 Ağustos 1949'da Ahmedcan Kasımi, İshak Bey, Abdülkerim Abbas, Delilhan Sügirbay Pekin'e giderken uçak kazası süsü ile suikasta uğramışlardır. 22 Kasım 1949'da Çan Kay Şek cumhurbaşkanlığından çekilmiş, komünistler bütün Çin'de yönetimi el almışlardır.⁶³ Burhan Şehidi'nin genel vali olarak görevlendirilmesinden bir sene sonra Milliyetçi Çin lideri Chiang Chieh-Shih 'in ordularını mağlup eden Kızıl Çin ordusu 13 Ekim 1949'dan itibaren Doğu Türkistan'ı işgale başlamıştır.⁶⁴

III) 1949-1955 Tarihleri Arasında Doğu Türkistan'ın Siyasi Tarihi

1949'da Çin'de iç savaşın galibi Mao liderliğindeki komünistler olmuş, Kızıl Çin Ordusu 26 Eylül 1949 tarihinde Doğu Türkistan sınırlarına gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin liderliğinde uzun süren görüşmeler sonucu göç kararı üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Kızıl Çin kuvvetlerine karşı koyacak güçlerinin olmaması sebebiyle Doğu Türkistan'ın sesini

⁶¹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s.194,195; Engin, a.g.m., s. 28.

⁶² İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 197-199.

⁶³ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 206-213; Engin, a.g.m., s. 28.

⁶⁴ E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1978, s. 31.

hür dünyaya duyurmak için “vatan için vatandan ayrılma” ve hür dünyada mücadeleye devam etme kararı alınmıştır.⁶⁵

1931 yılında toplanan Çin İşçileri Kurultayı’nda geçici anayasa kabul edilmiş, anayasada Doğu Türkistan’ı yakından ilgilendiren madde şu şekilde yer almıştır: “Moğolistan, Tibet ve Sinkiang (Doğu Türkistan) halkları, istedikleri takdirde Çin camiasından ayrılarak, kendi bağımsız devletlerini kurma veya Çin Halk Cumhuriyeti Federasyonu’na bağlı muhtar ülkeler olarak kalma hakkına sahiptir.”⁶⁶

1938’de yapılan Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin altıncı kongresinde Mao Zedung “Çin’deki azınlık milletlerin Çinliler ile eşit hak ve hürriyetlere sahip olacağını, azınlık milletlere Çince öğreniminin mecbur edilmeyeceğini, onların kendi yazı, dil ve kültürlerini yaşatmada tamamen serbest olduklarını” ifade etmiştir.⁶⁷

1945 yılında toplanan kurultayda da daha önceki sözlerini doğrulayan Mao Zedung, Çan Kay Şek Yönetimini azınlık milletlere karşı uyguladıkları ırkçı politikayı eleştirmiş, “Eğer komünistler idareyi ele geçirirlerse, azınlık milletlere kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkının verileceğini” söylemiştir. “Tibet, Moğol, Türk ve öteki milletlere baskı yapılmayacaktır. Din, dil, eğitim, kültür ve milli yaşayışlara müdahale edilmeyecektir.” sözünü vermiş, hatta bu ifadeler Çin Komünist Partisi ile komünist kuruluşların kurultaylarında kayda geçmiş, kanun maddesi halini almıştır. Komünistlerin yönetime gelmesinin ardından verilen bu vaatlerin aksine, azınlıklara bağımsızlık yahut da muhtariyet verilmediği gibi, temel hakları ve milli değerleri de baskı altına alınmıştır.⁶⁸

Açıklanan politikanın temelini oluşturan farklılıklara saygı gösterme ilkesinin uygulanmaya konulduğu 1949’dan günümüze kadar yaşanan hadiseler genel olarak değerlendirildiğinde ilkelerin sadece kağıt üzerinde kaldığı görülmektedir. Çin Komünist Parti yetkilileri, Doğu Türkistan’da kendi durumunu sağlamlaştırdıktan

⁶⁵ İ. Y. Alptekin,, **İsa Yusuf Alptekin’in Mücadele Hatıraları I**, (Haz. Ömer Kul), İstanbul, Berikan Yay., 2007, s. 554-555.

⁶⁶ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan’da Kızıl Çin Vahşeti**, (y.y.), Yeni Asya Araştırma Merkezi, (y.t.), s. 3-5.

⁶⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan’da Kızıl Çin Vahşeti**, s. 3-5.

⁶⁸ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan’da Kızıl Çin Vahşeti**, s. 3-5.

sonra ve Çin Komünist Partisi Wang İnmo tarafından tesis edildikten sonra şu üç istikamette çalışmalarını yürütmüştür:

1. Milliyetçi liderlerin ve ileri gelen din adamlarının ortadan kaldırılması.
2. Özel mülkiyetlerin müsadere edilmesi, varlıklı kişilerin, aydınların ve siyaset adamlarının tutuklanmaları, suçlulardan meydana gelen Milis Kuvvetinin tesisi, sosyal ve kültürel kurumların komünizm düşmanlığı yaptıkları gerekçesiyle kapatılması.
3. Yönetim kadrolarına ve kamu kurumlarına Çinlilerin getirilmesi, Doğu Türkistan'a Çinlilerin yerleştirilmesi, kültürel ve eğitsel alanlarda asimilasyon politikalarının uygulanması.⁶⁹

Çin Komünist Ordusu Doğu Türkistan sınırlarına gelmiş, 26 Eylül 1949'da Milliyetçi Çin komutanı Tao ve Doğu Türkistan Valisi Burhan Şehidi Kızıl Çin'le antlaşma imzalamışlar ve Doğu Türkistan'ı komünistlere teslim etmişlerdir. 29 Eylül 1949'da komünist Çin'in Doğu Türkistan'ın hâkimiyetini ellerine almaları üzerine Doğu Türkistanlılar hürriyetleri için rejime karşı savaşımaya başlamışlardır.⁷⁰ 13 Ekim 1949'da Kumul komünistler tarafından işgal edilmiş, Çin'in komünist ordusu buraya yerleşmiştir. Kasım ayında Sovyet uçakları ile Doğu Türkistan'ın diğer şehirlerine sevkleri yapılmıştır. Doğu Türkistan bir kez daha Rus-Çin işbirliği sonucunda işgal edilmiştir.⁷¹

1 Ekim 1950'de, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 1.Yıldönümü kutlamalarına Doğu Türkistan'dan gelen delegeler de katılmıştır. Düzenlenen merasimin ardından Mao dönemi Azınlıklar Dairesi Başkanı Li Wei, Doğu Türkistan'dan gelen delegeleri kabul etmiş, Doğu Türkistan'ın gelecek statüsü hakkında düşüncelerini sormuştur. Kendi kaderini tayin etme hakkını alamayacaklarını bilen Türkistanlı delegeler, Sinkiang isminin değiştirilmesini, Doğu Türkistan isminin verilmesini, Doğu Türkistan'a muhtariyet sağlanmasını talep

⁶⁹ Rıza Bekin, "Bir Muhtıra", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 4, S. 13, 1987, s. 34 (26-29 Ocak 1987'de Kuveyt'te Toplanan İslam Ülkeleri Zirve Toplantısı Münasebetiyle, İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri, Sayın Şerifüddin Pirzade'ye Sunulan Muhtıra).

⁷⁰ Baymirza Hayit, **Komünizm ve Türk Dünyası**, Ankara, Altınok Mat., 1971, s. 51. ; İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 223.

⁷¹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 223, 224.

etmişler, Doğu Türkistan halkının da aynı fikirde olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuşmalara sinirlenen komünist Çin yöneticilerinin tepkisi üzerine Li Wei Han, daha sonra görüşelim, diyerek delegelerin isteğini geçiştirmiştir. 1951’de Milli Azınlıklar Dairesi, Doğu Türkistanlı aydınlara ayrı ayrı mektup yazarak Doğu Türkistan’ın gelecek statüsü hakkında tekrar fikir sormuştur. Eski taleplerinde ısrar eden Doğu Türkistanlıları dikkate almayan Milli Azınlıklar Dairesi 1954’te Doğu Türkistan’da 5 vilayet otonom Bölgesi, 6 Nahiye Otonom bölgesi oluşturmuştur. 1955’te Doğu Türkistan’ın tamamına Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi adı verilmiştir.

1957’de milli meselelerin yürütülmesini gözden geçirmek amacıyla nisan ayı sonlarına doğru Çin Komünist Partisi Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi Tali Şubesi tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Bu sırada Çin’de “Bütün çiçekler açılsın, bütün bülbüller ötsün kampanyası” başlatılmıştır. Herkes fikrini söyleyecek, şikâyetler söylenecek, yanlış icraatlar uygulamalar ilgililerce düzeltilecektir. Bu kampanyayı fırsat bilen Doğu Türkistanlı delegeler Çinlilerin Sinkiang ismini kaldırmayı kabul etmediklerini, otonomların oluşturulmasıyla Doğu Türkistan’ı parçaladıklarını, yerli halkın hiçbir hakka sahip olmadığını, önemli makamlarda Çinlilerin bulunduğunu, resmi yazışmalarda üstte Çince altta Uygurca yazmak zorunda bırakıldıklarını, öz yurtlarında üçüncü sınıf insan muamelesi gördüklerini, yenilik bahanesiyle Doğu Türkistan halkının milli ve dini örf ve adetlerinin, kültürlerinin yok edilmek istendiğini, ibadet özgürlüğünün kısıtlandığını ifade etmişlerdir. 1957 Mayıs ayında Türkistanlıların ifade ettikleri bu sorunlara çare bulmak maksadıyla toplantının ikincisi düzenlenmiştir. Fakat toplantı sonrasında başta Abdürrahim İsa, Abdürrahim Sayidi, Abdülaziz Kavi gibi aydınlar olmak üzere 1830 milliyetçi tutuklanıp ortadan kaldırılmıştır. Mayıs 1950’de başlayan bu imha kampanyası 1972 yılının sonuna kadar devam etmiş, bu süre boyunca 360 bin Doğu Türkistanlı imha edilmiştir.⁷²

Doğu Türkistanlı mücahitlerin liderlerinden Canım Han Hacı 12 Aralık 1950’de esir alınmış, 4 Nisan 1951’de asılarak şehit edilmiştir.⁷³ Osman Batur Kansu

⁷² E. Alptekin, “Çin ve Doğu Türkistan”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, DTNM, C. I, S. 2, s. 64-65.

⁷³ Hayit, **Komünizm ve Türk Dünyası**, s. 51; Engin, a.g.m., s. 28.

Savaşında 1 Şubat 1951 tarihinde esir edildikten sonra 28 Nisan 1951’de Urumçi’de idam edilerek şehit düşmüştür.⁷⁴ Kızıl Çin Nisan 1951’e kadar komünistlerle mücadelede 72 bin Türk’e ölüm cezası vermiştir. Kaşgar’da 1 Eylül 1950’ye kadar 5000’den fazla Türk öldürülmüştür. Böylece Doğu Türkistan’a önce silahlı komünist birlikleri girmiş, ardından komünist rejimi ebedi Türk yurdunda yayılmaya başlamıştır.⁷⁵

Komünist işgalinin ardından Doğu Türkistan’ın hatta bütün Çin’in sınırları kapatılmış, dışarıdan gelecek olanları engellemenin yanında içerde olup bitenlerin hür dünyaya sızmasını önlemek için sıkı tedbirler alınmıştır. Komünist Çin 1955 yılında Doğu Türkistan’a “Muhtar Sinkiang Uygur Cumhuriyeti” adı altında muhtariyet verildiğini açıklamıştır. Ayrıca verilen beyanlarda bu muhtar cumhuriyete mahalli işlerinde serbestlik tanınacağı söylenmiştir.⁷⁶

1949’dan 1960 yılına kadar merkezi hükümetin uyguladığı politikanın iki ana sonucu olmuştur. Bütün Çin’de uygulanan siyasi ve ekonomik projelerle kırsal kesimin sanayileşme süreci başlamış ve üretimi de gelişime bağlı olarak artmıştır. Zengin petrol ve mineral yatakları araştırılıp sömürülmüş, Pekin ile bağlantının devam etmesi gibi görünen sebebiyle yeni yollar yapılmış, metalürji tanıtılmış ve topraklar devlet çiftlikleri haline getirilmiştir.

Uygur ve Kazak Türklerinin dillerinin modern kavramları karşılamada yetersiz bulunduğu gerekçe gösterilerek 1958’de bu dillerin Latin alfabesiyle yazılması için çaba sarf edilmiş, halkın kollektifleştirmeye karşı çıkması ve akabinde yöneticilerin baskısının artması sonucu sessizlik bozulmuş, halk içinde sürtüşmeler yaşanmıştır.⁷⁷

1954 Çin anayasası merkezi otoriteyi az da olsa artırmış olsa da devlet yapısında fazla bir değişiklik meydana getirmemiştir. Komünist yönetim de Kuomintang yönetimi gibi parti, hükümet ve ordu ve şeklinde üç koldan oluşan ve birbiriyle bağlantılı bir iktidar inşa etmiştir.

⁷⁴ Hayit, **Komünizm ve Türk Dünyası**, s. 52, Godfrey Lias, **Göç**, (Çev. Mehmet Çağrı), İstanbul, Boğaziçi Yay., 1977, s. 274.

⁷⁵ Hayit, **Komünizm ve Türk Dünyası**, s. 52.

⁷⁶ Lias, **a.g.e.**, s. 278.

⁷⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan’da Kızıl Çin Vahşeti**, s. 4, 7.

Dış Moğolistan'a uzanan ve 1956'da yapılmış olan Trans-Sibiryaya demiryolu ile Orta Asya'ya ve Türkistan'a uzanan bir demiryolu inşa edilmiştir. Bu demiryolu hatlarıyla başlatılan yeni iskânlar kuzeybatı sınırlarındaki madenlerden yararlanmayı sağlamıştır. Siyasi ve stratejik öneminin olduğu da bilinmektedir. Rus-Çin işbirliğinde etkili olabileceği gibi, Çin'in İç Moğolistan'daki ve Sinkiang'daki arzularını da uyandırmıştır.⁷⁸

Çinlilere "Çinli" veya "Hıtay" demek, "Türk" ve "Türkistan" gibi Türklüğü hatırlatan kelimeleri kullanmak şiddetle yasaklanmış, Mao'ya "diri Tanrı" ve "Türkistan'a "Sinkiang" demek zorunlu kılınmıştır. Kızıl Çin 1949'da 700.000 Türk'ü öldürmüş ve 1.200.000 kişiyi işçi kamplarına sürmüşlerdir. Evdeki kap kacağa varıncaya kadar halkın her şeyini alan komünistler, şehirleri boşaltıp Türkleri Taklamakan çölüne sürmüşlerdir. Türklerden zorla alınan konutlara Çinli göçmenler yerleştirilmiştir. 1949'da nüfusun % 3'ü Çinli iken 1962'de bu sayı % 45'çikmiştir. (2.100.000) 1969'da Doğu Türkistan'daki Çinli nüfusu ise 4.500.000 olmuştur. Çin'de öldürülenlere sahip çıkmak, gömmek, merasim yapmak, ağlamak yasaktır. Ölüler gübre fabrikalarına gönderilmiştir. Din yasaklanmış, mezarlar tarlaya dönüştürülmüştür. Fert başına ayda 800 gr et verilen Doğu Türkistan'da, şekeri dahi sadece 5 yaş altı çocuklar gramla yerken bu yasaklara uymayanın cezası ölüm olmuştur. Kızıl Çin yönetimi Türk insanını Çinlilerle evlenmeye zorlamış, uymayan karı-kocayı birbirinden ayırmış, kadınları ve genç kızları Çin'e, erkekleri işçi kamplarına sürmüştür.⁷⁹

IV) Komünist Çin'in İşgal Sonrası Doğu Türkistan'daki Faaliyetleri

Doğu Türkistan'ın komünistler tarafından işgalinin ardından özellikle kültürel alanda yeni bir devir başlamıştır. İşgalci Çin devirlerinin hepsinde ortak özellik Türk toplumunun katledilmesi olmuştur fakat bu işgallerin içinde en katısı Kızıl Çin devridir. Kızıl Çin döneminde Müslüman Türklere uygulanan zulüm ve imha politikasının yanında dil, din, gelenek gibi manevi unsurlara da saldırı olmuş, Türk düşüncesine ve kültürüne hiçbir şekilde hayat hakkı verilmemiştir.⁸⁰

⁷⁸ John K. Fairbank, **Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950**, Ankara, Doğan Yay., 1969, s. 350, 377.

⁷⁹ Altuğ, **a.g.e.**, s. 153-154.

⁸⁰ Hızırбек Gayretullah, **Altaylarda Kanlı Günler**, İstanbul, Ahmet Sait Mat., 1977, s. 10.

Komünist dönem öncesinde Çin yönetimi Doğu Türkistan'da zalim, talancı, milli kimliği silmeyi hedefleyen ve aristokrat-feodal şoven bir işgal ve sömürge yönetimi izlenimi vermiştir. Çin'in komünist yönetim altında birleşmesi ve Doğu Türkistan'ın Kızıl ordu tarafından yeniden istila edilmesi ile yeni bir devir başlamıştır. Bu istila ile Türk milletinin bütün mal varlıklarına karşılıksız el konulmuş, milli kültüre ait sanat eserleri yok edilmiş, içtimai gruplar ve yüzbinlerce aydın bir direnişe öncü olmamaları için katledilmiştir. Bu istilanın ve katliamların daha öncekilerden farkı ise bu defa Doğu Türkistan'dan Türk varlığını tamamen silmeyi amaçlayan ve harekete geçen bir yönetimin olmasıdır.⁸¹

1760'lardan 1949'a kadar aralıklarla süren işgal dönemlerinde Çinli nüfusu Doğu Türkistan'da % 2 bile değilken, nüfusun % 99'unu oluşturan Uygur Türkleri 1949'dan itibaren kendi yurtlarında azınlık konumuna düşürülmek için kararlı bir iskân politikasıyla karşı karşıya kalmıştır. Türklerin inşasında zorla çalıştırıldığı demiryollarından kesintisiz ve sel gibi Çinli Doğu Türkistan topraklarına taşınmaktadır.⁸²

Komünist Çin daha önceki yönetimlerden farklı olarak sadece askeri talan ve işgalle, ekonomik sömürüyle yetinmeyip, Doğu Türkistan'daki Türk kültürünü tahribe, Türk izlerini yok etmeye ve Türk nüfus artışını önleyerek ve Çinli-Türk karma evliliklerine zorlayarak Türk kimliğini Doğu Türkistan'dan silmeyi amaçlamıştır.⁸³

Kızıl Çin Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra Doğu Türkistan'daki hâkimiyetini pekiştirmek için il etapta bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin amacı yapacakları zulüm ve katliamı yabancı ülkelerden gizlemektir.⁸⁴ Bu tedbirler:

- Doğu Türkistan'da bulunan ABD, İngiltere, Hindistan, Pakistan konsolosluklarını süresiz kapatmıştır.
- Doğu Türkistan'da bulunan yabancı milletlerden olan kişileri ülke dışına çıkarmıştır.

⁸¹ Özdağ, a.g.e., s. 106-107.

⁸² Özdağ, a.g.e., s. 120.

⁸³ Özdağ, a.g.e., s. 125.

⁸⁴ **Türkistan Şehitleri**, s. 19.

- Yabancıların Doğu Türkistan'a seyahati, Doğu Türkistanlıların ülke dışına seyahati yasaklanmıştır.
- Doğu Türkistan'ın dünya ile bağlantısı kesilmiştir.

Kızıl Çin yönetimi alınan önlemlerin ardından çeşitli isimler altında Doğu Türkistanlıları yok etme politikalarını başlatmışlardır. Kızıl Çin'in giriştiği hareketler şöyledir:

- 1) İhtilal ve komünist inkılabı aleyhtarı hareketleri tenkil, eşkıya ve zararlı unsurları tasfiye hareketi
- 2) Toprak reformu hareketi
- 3) Komüna Kurma Hareketi
- 4) Gaspedilen hak ve ücretleri iade hareketi
- 5) Amerika'ya karşı Kore'ye yardım hareketi
- 6) Fikir ıslahı hareketi
- 7) Üçe karşı hareket
- 8) Beşe karşı hareket
- 9) Evlenme Kanununu uygulama hareketi
- 10) İnkılap aleyhtarı unsurları tasfiye hareketi
- 11) Mahalli milliyetçileri tasfiye hareketi
- 12) Dimağ yıkma hareketi
- 13) Yüzlerce çiçek açsın, yüzlerce bülbül ötsün hareketi
- 14) İleriye doğru büyük hamle hareketi
- 15) Kültür ihtilali

Kızıl Çin yukarıda sayılan hareketlerden başka ayrıca; kiralari azaltma hareketi, karşı inkılapçıları bastırma hareketi, ticaret ve sanatçılara sosyalist reform hareketi, kalıntı karşı inkılapçıları temizleme hareketi, istil düzenleme hareketi, sağcılara karşı hareket, çelik üretme hareketi, manevi kirlenmeye karşı duma hareketi

adı altında yaptıkları işkence ve uygulamalarla işgal sonrasında Doğu Türkistan'dan Türk izlerini silerek yerlerini sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.⁸⁵

A. Çin'in Doğu Türkistan'da Tatbik Ettiği İlk Yasaklar, Casusluğa Teşvik, Sansür Ve Doğu Türkistan Halkı İçinden Seçtikleri Kişileri Teşkilatlandırma Faaliyetleri

Kızıl Çin yönetimi Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra burada kalıcı politikalarını uygulamadan önce bir hazırlık süreci başlatmış ve yapacakları yeniliklere çeşitli zorbalıklarla zemin hazırlamıştır.

Halkın bütün malı mülkü ve serveti tespit edilmiş, hükümet müsaadesi olmadan satılması yasaklanmıştır. Bireylerin günlük kazançlarının tamamının bankaya yatırılması istenmiştir.

Doğu Türkistan halkının sicilleri tespit edilmiş; milliyetçi, vatanperver, din adamları zenginler, halk üzerinde etkili olan kişiler imha edilmek için tespit edilirken karakteri zayıf, ahlakı açıdan düşük ve zaafı olan kişiler ise halkın başına musallat edilip casuslukta kullanılmak üzere belirlenmiştir. Her ailenin içinden, yaşı ve cinsiyeti fark etmeksizin, en kötü ruhlu kişi aile reisi seçilmiş, aile reisi aile fertlerinin günlük faaliyetlerini polise bildirmekle görevlendirilmiştir. Dinleme ve Koklama adıyla gruplar oluşturulmuş, bu gruplar halkın konuşmalarından halkın yediklerine ve içtiklerine kadar bütün faaliyetlerini polise bildirmiştir. Ayrıca herkes üç günde bir defa olmak üzere polis merkezine giderek üç günlük faaliyetini ve varlığını bildirmek zorundaydı. Şahıslar birbirlerini ziyarette bulunacakları zaman polise müracaat edip ziyaretin maksadı, zamanı ve içeriği hakkında bilgi vermesi gerekiyordu. Şehirden köye ya da köyden şehre seyahat tamamen yasaklanırken, müsaade alınması durumunda da kişilerin hem bulunduğu yerdeki hem de gidilecek mahaldeki polislerle durumu ayrıntılı biçimde bildirmesi gerekiyordu.⁸⁶

Halk arasında casusluk ve ispiyon gibi hareketleri teşvik eden Kızıl Çin'in bu siyasetindeki amacı halk arasındaki birlik ve beraberliği, kardeşlik duygusunu yok etmek, halkın birleşmesini önlemektir. Korkutmak, tehdit etmek, mükâfatlandırmak gibi çeşitli usullerle herkes birbirinin aleyhinde casusluk yapmaya teşvik ve mecbur

⁸⁵ Anat, a.g.e., s. 172-181.

⁸⁶ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 224, 226-227.

edilmiştir. İki kişinin bir araya gelmesi komünist aleyhtarı hareket olarak yorumlanırken üç kişinin bir araya gelmesi ise isyan hazırlığı olarak görülmüş ve bu kişiler ağır cezalara çarptırılmıştır. İspiyon edilmekten korkan halk ceza almamak için birbirine selam dahi veremez duruma gelmiştir. Sıkıntıdan “ah!” diyen kişiler dahi hükümetten memnun değil diye cezalandırılmıştır. Öğrencilerden tehditle aileleri hakkında bilgi getirmeleri istenmiş; haber getiren öğrenciler sınıfı geçmiş, yiyecek giyecek gibi ödüllerle mükâfatlandırılmış; haber getirmeyen öğrenciler ise işkenceler görerek sınıfta bırakılmışlardır. Herkes birbirinin casusu konumuna düşürüldüğü için aileler evlerinde konuşamamışlar, sevinç veya üzüntü gibi duygularını bile gösterememişlerdir.

Halk sansürden de nasibini almış, Doğu Türkistan’daki postaneler Çin komünistlerince denetim altına alınmıştır. Memurları mahalli lehçe ve yabancı dil bilen komünistlerden seçilen postanelerde istisnasız bütün mektuplar kontrole tabi tutulmuştur. Okunaksız mektuplara şifreli denmiş ve sahipleri sorguya çekilmiştir. Okunaksız mektuplar sahiplerine teslim edilmezken, okunaklı mektupların birer kopyaları alınmış, rumuz veya işaret gibi şeyler bulunan mektupların sahipleri çağırılıp bu işaretlerin manası sorulmuştur. Sulh, kadın, er gibi kelimeler şifre kabul edilmiş; mektuplardan hükümet aleyhtarı en ufak bir mana çıkarıldığında bu kişiler ağır cezalara çarptırılmıştır.⁸⁷

Sicil tespitlerine dayanarak düşük kaliteli insanlardan ve iradesi zayıf kişilerden yüz bin kişi toplanmış, ilerde yapılacak zulüm ve işkenceler için kullanılmak üzere toplanan bu kişiler eğitilmiştir. Seçilen kişilerin herhangi bir dini inanca bağlı olmaması, milli şuur ve milli menfaatlerden bihaber olması, şeref, haysiyet, vicdan, merhamet, insanlık gibi değerleri taşımaması ve mevki makam düşkünü, canı ruhlu insanlar olması aranılan özellikler arasındadır. Seçilen kişiler Çinli komünistlerce zulüm ve işkence, hıyanet, cinayet gibi icraatlar hususunda yetiştirilmek üzere birtakım kurslarda, teşkilat içerisinde eğitim almışlardır. Yetiştirilen bu kişilerin görevleri; toprak sahipleri ile ortakçıların ve işçilerin arasındaki münasebetleri inceleyip, işçileri ve ortakları toprak sahiplerine karşı tahrik etmek ve işçileri toprak sahipleri aleyhinde şikâyetle bulunmaya ikna etmek; bu

⁸⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 227-229.

kişilere iftira ve yalan usulleri öğretmek, hangi toprak sahibi için ne çeşit ceza talep edecekleri hakkında tavsiyede bulunmak; vatanseverlere karşı mücadele etmek, iftira ve şikâyetlerle toprak sahipleri, iş adamları, hocalar ve komünizm aleyhtarı milliyetçiler hakkında şikâyetlerde bulunmaktır. Bütün bu ön hazırlıkların akabinde kızıl Çin'in Doğu Türkistan'daki yıkıcı faaliyetleri hız kesmeden geniş bir alana yayılarak devam edecektir.⁸⁸

B. Komünist Çin'in Halklar Politikası

1949'dan 1954'e kadar uygulanan Halklar Politikası şu şekildedir:

1. Dini ve kültürel ayrıcalıklar vurgulanarak Hanlarla aynı kökenden gelenlerin hak ve görevleri
2. Halklara ait bölgelerde yerel idari birimlere kendi bütçelerini ve eğitim kurumlarını denetlemede ve halkın kendisine özgü sanatlarını, örf ve adetlerini geliştirmede daha çok yetki veren yönetim şekli (bölgesel özerklik)
3. Millet meclisinde nüfuslarının gerektirdiğinden daha fazla delegeyle temsil edilme hakkı
4. Han kökenli olmayan halklara uygulanan önlemleri denetleyen ve merkezi hâkimiyete bağlı milli ve bölgesel organlar (Halklar komisyonu)
5. Han soyundan gelmeyen halklar ile onların siyasi ve teknik kadrolarını yetiştirme gerekliliği (Milli ve Bölgesel Halk Enstitülerinin Kurulması)⁸⁹

C. İnkılap Aleyhtarı Unsurları Tasfiye Hareketi

Hareketin gayesi:

1. İnkılap karşıtı propaganda yapanları ve inkılap faaliyetlerine karşı koyanları
2. Halkı, hükümete ve partiye karşı silahlı direnişe teşvik edenleri
3. Halkın hükümete hizmet etmesini engelleyenleri, vergi toplanmasına ve kanunlara karşı gelenleri

⁸⁸ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 229-230.

⁸⁹ E. Alptekin, "Çin ve Doğu Türkistan", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTNM, C. I, S. 2, s. 64-65.

4. Halk ile hükümet arasındaki ilişkilere zarar verenleri tasfiye etmektir.⁹⁰

Çin Komünist Partisi Doğu Türkistan komitesinin ikinci sekreteri Şav Li Çing'in, 29.04.1951 tarihli bildirisinde, 13.564 kişinin inkılap aleyhtarlığı suçlarıyla hapsedildiği; genel vali Burhan Şehidi'nin 1.1.1953 tarihli raporunda ise 20 bin kişinin gizli faaliyetlerinden dolayı tutuklandığı belirtilmektedir. 1953'e kadar Kızıl Çin idaresi tarafından hapsedilen ve işkencelerle öldürülen 100.000'den fazla Doğu Türkistan Türk'ü arasında Genel Vali Mesut Sabri Baykozi, Urumçi Valisi Hadıvan Hatice Hanım, eşi prens Alen Vang, Aksu Valisi Sait Ahmet Hoca, Kaşgar Valisi Abdülkerim Han Mahdum, Yarkent Valisi Parsa Beg, İli kahramanı Gani Batur, Yalkın Gazetesi müdürü Kurban Kuday, Sabık Uygur-Türk Birliği Başkanı Abdüzaziz Cengiz Han, genç yazar Abdürrahim Tileş de bulunmaktadır.⁹¹

D. Mahalli Milliyetçileri Tasfiye Hareketi

Kızıl Çin'in işgal sonrasında Doğu Türkistan'daki etkinliğini artırmak için giriştiği faaliyetlerden bir diğeri mahalli milliyetçileri tasfiye hareketidir. Hareketin amacı milliyetçiliği, dar düşüncüyü ve şovenizmi tasfiye etmek; hümanizm düşüncesini halka aşılama olarak açıklanmışsa da bu harekette halk üzerinde etkili olabilecek aydınlar ve dini liderler ortadan kaldırılmıştır.

İsa Yusuf Alptekin'e göre hareketin gerçek gayesi;

1. Kızıl Çin'e alenen karşı koyan mahalli milliyetçileri
2. İmha ve Çinlileştirme politikasına; Türk kızlarının Çinlilerle evlenmesine engel olanları ve Çinli göçmenlerin Doğu Türkistan'a yerleştirilmesine eleştirenleri
3. Sinkiang yerine Doğu Türkistan ismini kullanmaya devam edenleri
4. Çin ile işbirliği yapıp sonradan pişmanlık duyarak geri çekilen mahalli ajanları tasfiye etmektir.⁹²

Komünist Çin, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ndeki Türk nüfusunu eritmek için "geçici işçi" ismi altında 2 milyon silahlı ve eğitilmiş milis gücünü bölgeye

⁹⁰ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 231.

⁹¹ Amaç Karahoca, **Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi**, İstanbul, DTDD, 2008, s. 62- 63.

⁹² İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 233.

yerleştirmiştir. Türk nüfus köylerde oturmaya mecbur edilmiş, Çinliler şehirlere yerleştirilmiştir.⁹³

E. Fikir Islahı Hareketi

Komünist Çin hükümeti bu hareketin amacını zararlı fikir taşıyan unsurları ıslah etmek olarak açıklamıştır. Zararlı fikirden kasıtları ise milli ve dini düşünceler olmuş, komünizm karşıtı dindar ve milliyetçi aydın kesim bu hareketle ortadan kaldırılmak istenmiştir. Doğu Türkistanlı şairler, edebiyatçılar, fikir adamları komünizme çekilmek istenmiş, komünistlerle işbirliğini kabul etmeyen ve karşı çıkmaya devam eden kişiler halkın içinde küçük düşürülmek istenmiş, şeref ve haysiyetleri ile oynanmıştır.⁹⁴ Düşüncelerinden vazgeçmeyen, ıslah edilemeyen Doğu Türkistanlılar Halk Mahkemelerine çıkarılmış, çeşitli itiraflarda bulunmaları için baskı ve işkence görmüşlerdir. Zorla yaptırılan itirafların bir rneği şu şekildedir: "Bugüne kadar milliyetçi ve dini fikirlere sahiptim artık komünizmi daha yararlı buluyorum..." İşkencelere rağmen boyun eğmeyen kişiler öldürülmüş, Çinlilerin ellerinden kaçıp intihar eden kişiler olmuştur.⁹⁵

F. 'e Karşı Hareket

Hareketin amacı rüşvet, vergi hırsızlığı ve brokratılık suçlarını işleyenleri tespit edip cezalandırılmak şeklinde ifade edilmiştir. ⁹⁶ Gerçek gayesi ise Müslüman Türklere bu suçları yükleyerek kurum ve kuruluşlardan temizlemek olmuştur. Komünistlerle önceden işbirliği içinde olup sonradan pişmanlık duyan, milliyetçi olduğu anlaşılan, Çinli amirlere ya da memurlara itaatsizlik gösteren memurlar ile komünistlere hizmet etmek istemeyip itinalı çalışmayan, malzemeler konusunda hassas davranmayan memurlar ve işçiler bu hareketle devlet dairelerinden ve işyerlerinden uzaklaştırılmışlardır.⁹⁷ Uzaklaştırılan memurlar Halk Mahkemelerine çıkarılmış, rüşvet aldıkları iddiasıyla suçlanıp Islah kamplarına gönderilmişlerdir. Bu kişilerin kamplardaki akıbetleri bilinmemiştir. ⁹⁸

G. Beş'e Karşı Hareket

⁹³ Rahim Er, **İmparatorluk Coğrafyasında Diploması Koşturmak**, İstanbul, Babıali Kültür Yay., 2000, s. 173.

⁹⁴ **Türkistan şehitleri**, s. 21; İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 248-249.

⁹⁵ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 249.

⁹⁶ Anat, **a.g.e.**, s. 174; İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 250.

⁹⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 250; **Türkistan şehitleri**, s. 21.

⁹⁸ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 250.

Üçe karşı hareket daha çok memurları kapsarken, Beş'e karşı hareket ise üst düzey memurlara, tüccarlara, iş adamlarına karşı yürütülmüştür. Vergi kaçırmak, iktisadi sabotajcı olmak, işçileri istismar etmek, devlet parasını ve malını çalmak, devletin iktisadi sırlarını açıklamak, yaymak beş'e karşı harekette halka yüklenilen suçlardır. İş adamları ve tüccarlara bu suçları itiraf ettirmek için işkence ve baskı yapılmış; işçilere ve tezgahtarlara patronlarına iftira atmaları için teşvik ve baskı uygulanmıştır. Suçlanan iş adamları ve tüccarların mallarına ve mülklerine el konulmuş, bu kişilerin bazılarına idam, bazılarına ise süreli ya da süresiz hapis cezası verilirken bir kısmı da sürgüne gönderilmiştir.⁹⁹

H. Toprak Reformu Ve Tarım Sisteminde Yapılan Değişiklikler

Çin Komünist Partisi'nin giderek artan gücü, en büyük politikaları olan ve bütün ülke genelinde uygulanan toprak reformuna dayalıdır. 1921'den itibaren toprak reformu komünistlerin temel felsefesi haline gelirken, komünist kuvvetlere katılmaları karşılığında Çinli köylülere toprak sözü verilmiştir.¹⁰⁰

Çin'de toprak reformu adıyla anılan program bütün toprakların devlet mülküne alınıp sözde topraksız çiftçilere dağıtılmasıdır. Dağıtılan bu topraklar üç yıl sonra kooperatifleşme adıyla çiftçilerden geri alınmıştır.¹⁰¹

Çin Komünist Partisi'nin iktidara gelmesiyle çeşitli bölgelerde toprak reformuna yavaş yavaş başlanmış fakat köylü hareketleri olmuş ve toprak reformu şiddetle sonuçlanmıştır. Ülke genelinde ise toprak reformu 1952 ile 1953 yılları arasında tamamlanmıştır. Toprak reformu sadece ekonomik hedefleri olan bir reformdan ziyade sosyal ve siyasi amaçları da bünyesinde barındıran bir reform hareketi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰²

Devam eden süreçte köylü dernekleri kurulmuş, kurulan dernekler köylülerin statülerini belirlemiştir. Topraklara el konulmuş ve köylülerin statüsüne göre topraklar tekrar dağıtılmış, halk kısa süre de olsa toprağının mülkiyetini elinde tutmuştur. Bu suretle müsadere edilmiş araziler nüfus başına ikişer veya üçer

⁹⁹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 251; **Türkistan Şehitleri**, s.22; Anat, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁰⁰ Barış Adıbelli, **Çin'in Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2006, s. 123.

¹⁰¹ Anat, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁰² Fairbank, **a.g.e.**, s. 355.

dönümden taksim edilmiş, daha sonra mülkiyet hakkı tamamen ortadan kaldırılarak arazi kolektifleştirilmiştir. Komünist rejim reformun ardından kendi düzenini getirmek istemiş ve kooperatifler kurmaya başlayarak kolektif tarıma geçmiştir, 1958'e doğru ise komün sistemini kurmuştur.¹⁰³

Kızıl Çin idaresi 31 Haziran 1951'de başlayıp 1953 senesine kadar sürdürdüğü toprak reformu hareketinin amacını topraksız kimseleri topraklandırmak, toprak sahiplerinden ise işçilerin ve yoksulların intikamını almak, bunlar için imkân sağlamak olarak açıklamıştır.¹⁰⁴

Toprak reformu ile birlikte Doğu Türkistan'da kolektif kölelik rejimi başlamış; sabah namazı vaktinde işe başlanırken akşam namazında işten dönülmüş, zaman zaman 12 saat süren iş günleri olmuştur.¹⁰⁵ Türklerin toprakları zorla ellerinden alınmış, Çin'den getirilen sivil ve asker Çinlilere dağıtılmıştır. Toprak sahipleri yok edilmiştir. Doğu Türkistan'da tarım aranı nüfusa göre fazla olduğu için her ailenin az ya da çok toprağı bulunmaktadır. Toprak reformu hareketi sözde amacına uygun işlememiştir. Halk birbirine düşman edilmiş; toprak sahipleri ortadan kaldırılırken fakirler istismar edilmiştir. Doğu Türkistan halkı zorla çalıştırılarak 1951 ile 1963 yılları arasında 17.360.000 dönüm arazi tarıma elverişli hale getirilmiştir. Bu topraklar Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinli askerlere (İstihsal Ordusu) verilmiştir.¹⁰⁶

Halk Mahkemeleri ve Toprak Reformu Hareketi sonucu devlet tarafından müsadere edilen topraklar bazı gruplar arasında paylaştırılmıştır. Topraklar önce Birinci Sınıf Topraklar, İkinci Sınıf Topraklar ve Üçüncü Sınıf Topraklar olarak 3'e ayrılmıştır. Birinci sınıf topraklar en verimli araziler olup Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinli askerlere verilmiştir. İkinci sınıf topraklar ise orta derecede verimli olup Çinli göçmenlere dağıtılmıştır. Üçüncü sınıf araziler de verim alınamayan, ekime elverişsiz arazilerdir ve Doğu Türkistan'ın yerli halkı olan Müslüman Türklere verilmiştir. Türklere verilen bu 3 dönümden biraz fazla olan üçüncü sınıf topraklar için ayrıca şart koşulmuştur. Türkler bu verimsiz arazileri senede beş defa sulamak, 3

¹⁰³ Fairbank, **a.g.e.**, s. 356; Karahoca, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁰⁴ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 232.

¹⁰⁵ Anat, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁰⁶ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 233; Altan Deliorman, Abdülkadir Donuk, İsa Kocakaplan, **Türklük Mücahidi İsa Yusuf**, İstanbul, Bayrak Bas., 1991, s. 31.

defa gübrelemek, 10 defa yabancı otlardan temizlemek ve en iyi hasılatı almak zorunda bırakılmıştır. Verimli hale getirilen arazinin verdiği mahsulü de ellerinden almışlar, çok az bir miktarını onlara bırakmışlardır.¹⁰⁷

İ. Komüna Kurma Hareketi

Çin’de Toprak Reformuyla toprakların kamulaştırılmasının ardından Komünalaştırma Hareketi başlatılmıştır.¹⁰⁸ Çin Komünist Partisi halka dağıtılan arazileri birleştirmek amacıyla, halkı, kooperatifler kurması yönünde teşvik etmiştir. Halkı teşvik etmek için görevlendirilmiş komünistler propaganda yapmışlar, kendi aralarında da birleşerek örnek kooperatif kurmuşlardır. Bu kişilere devlet desteği sağlanmış, kullanılacak araç-gereçler ve malzemeler devlet tarafından temin edilmiştir. Bu şekilde yapılan teşviklerle kurulan kooperatifler aracılığıyla topraklar ÇKP’nin eline geçmiş, halk ücretle çalışan işçi haline getirilmiştir.¹⁰⁹ Yapı ve Üretim Kooperatiflerinin ilki 5 Kasım 1954’te kurulmuş¹¹⁰, 1954 ile 1956 yılları arasında kooperatifler çoğaltılmıştır.¹¹¹ Arazilerin, hayvanların ve tohumların mülkiyetine el konulması ile azınlık ulus haline getirilen Türkler pek çok sıkıntı çekmişlerdir. Örf ve adetlerin dikkate alınmadan işlediği sol eğilimli politikayla topraksız ve sürsüz kalmışlar, tarım işçisi yapılmışlardır.¹¹²

Ülkede her türlü yiyecek ve giyecek maddeleri kontrol altına alınmış, alışverişler kuponlarla uzun kuyruklarda yapılmıştır. Hükümete ait depolar doluyken, halkın kendi ürettiği tahıllar halka ölçüyle verilmiştir. Köylerde, komünalarda kolektif yemekhaneler kurulmuş; evlerde bireysel yemek yasaklanmış, yasağı çiğneyenler baca casusları tarafından tespit edilmiş, ellerindeki malzemeler alınıp bu kişiler cezalandırılmıştır. Doğu Türkistan’da pek çok insan açlıktan ölmüş, ülkede salgın hastalıklar başlamış, Doğu Türkistan’ın Bay ilçesinde 20 binden fazla insan açlıktan ölmüştür. Cezaevlerinde de rejim karşıtları aç bırakılarak ölüme terkedilmiş; Korla Savhu, Şayar Tarım, Maralbaş Karakılçın, Altay Kaba, Sancı Şya Bahu,

¹⁰⁷ Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 239-240.

¹⁰⁸ Anat, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁰⁹ İ. Y: Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 240- 241.

¹¹⁰ Türköz, **a.g.e.**, s. 154.

¹¹¹ Denise Helly, **Kıta Çin’de Benlik Ve Milliyet Sorunu**, (Çev. Deniz Bozer), ODTÜ, 1986, s. 4.

¹¹² H. B. Paksoy, **Sincan’da Milliyet Politikası**, (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), ODTÜ, 1987 s. 2.

Urumçi Bacyahuv, Dong Gobi kamplarında on binlerce kişi açlıktan ölmüştür. Komünistlerin “cennet” olarak isimlendirdiği bu dönemde, halk açlıkla mücadeleye mahkûm edilirken Çin yönetimi Vietnam, Kamboçya, Kuzey Kore, Küba, Tanzanya gibi ülkelere tahıl yardımında bulunarak iyi ve güçlü bir ülke imajı çizmeye çalışmıştır.¹¹³

J. 1949 ile 1953 Yılları Arası Direniş Hareketleri

Doğu Türkistan’da daha önceki Çin istilacılarına gösterilen milli mukavemet hareketleri Kızıl Çin idaresine karşı da yapılmıştır. 1940’larda Altay valiliği yapmış olan Osman Batur, maliye bakanlığı görevinde bulunan Canım Han, Vasil Kadı, Oraz Beğ, Doğu Türkistan’ın genel valisi Mesut Sabrı Baykozi, Davut Kadı gibi daha nice isimsiz kahraman Kızıl Çin esaretine ve zulmüne karşı direnmiş, gerektiğinde çarpışmaktan çekinmemiş, şehit olmuştur. İdamlara, tehditlere aldırmadan bu isimlere yenileri eklenmiş; İli’de Abdulgafur Sabri, Gani Bahadır, Fatih Müslümoğlu, Hoten’de Nuri ve Muhammed beyler dönemin önde gelen mücadeleci isimlerinden olmuştur. Düşmanın donanımlı olması ve sayıca üstünlüğü sebebiyle bir kısmı yakalanarak idam edilmiş, bir kısmı şehit olmuş, hayatta kalabilenler ise Batı Türkistan’a göçmüşlerdir.

4 Ocak 1951 tarihinde Urumçi Radyo’sunun verdiği habere göre, Çin 1950 yılında, haydutlardan, hırsızlardan, hafiyelerden oluşan 7.759 kişiyi imha etmiştir. Suçluların ortadan kaldırılması için 17.300 ayrı grup oluşturulmuştur.¹¹⁴

Radyoda günlük olarak idam edilen Türklerin haberlerine de yer verilmiştir. 20 Ocak 1951’de Vasil Kadı’nın, 4 Şubat 1951’de de Canım Han’ın idamı haber olarak geçmiştir. Osman Batur ise yakalandıktan günler sonra idam edilmiş, bu süre zarfında halka ibret olması için sokaklarda dolaştırılmış, radyoda ve gazetelerde günlerce yer verilmiştir. Osman Batur hakkında ilk haber 21 Şubat 1951’de verilmiştir: “*Amerikan Emperyalizmin uşağı, Chiang Chieh-Shih’in casusu, halkımızın en şiddetli düşmanı Osman, üç gün önce Tsing-Hai (Çing-Hay)’da diri olarak ele geçirilmiştir.*” Osman Batur hakkındaki haberler sonraki günler de devam

¹¹³ Anat, a.g.e., s. 177-178.

¹¹⁴ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 272-273.

etmiştir. 28 Nisan 1951’de mahkeme edilişı, idam anı radyodan halka dinletilmiş, ertesi gün Osman Batur ve 25 ortağının idam edildiğı haber olarak geçmiştir.¹¹⁵

Urumçi radyosunda ÇKP liderlerinin açıklamalarına da yer verilmiştir. ÇKP ikinci sekreteri Shao Li Chin, 28 Nisan 1951’deki radyo yayınında, Halk kurtuluş ordusunun Doğu Türkistan’a girmesinden itibaren bir sene içinde yaşanan olaylardan bahsetmiştir. Shao bir senede; 66 muharebe olduğunu, çeşitli yerlere yerleştirilen beş radyo vericisinden halk arasında faaliyet gösteren 30 gruba ulaştıklarını, hükümet kadrolarına 222 suikast hareketi düzenlendiğini, partililerin ve hükümet çiftçilerinin darp edildiğini, 275 defa telefon ve telgraf hatlarının kesildiğini, çok sayıda yangın çıkarıldığını söylemiştir.¹¹⁶

Pekin yönetimine karşı yürütölen milli mukavemet hareketlerinin en etkilişi önüne geçilemeyen sabotaj ve yeraltı faaliyetleri olmuştur. Burhan Şehidi genel vali iken, 1 Ocak 1953’te, bir açıklamada bulunmuş; devlet silahlı birliklerine 1951 ile 1953 yılları arasında 571 defa baskın yapıldığını, önemli boyutta 1490 sabotaj olayının meydana geldiğini ve hükümet bina ve fabrikalarının 213 kez ateşe verildiğini söylemiştir.¹¹⁷

¹¹⁵İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 273, 275.

¹¹⁶ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 276.

¹¹⁷ Karahoca, **a.g.e.**, s. 71.

BİRİNCİ BÖLÜM

1955-1965 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

A. Milli Otonom Bölgelerinin Tesisi

1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti resmen kurulmuş, cumhuriyetin ilanından sonra "Ulusal Azınlıkların Bölgesel Özerkliği" ilkesine dayanılarak Doğu Türkistan'da otonom bölgeler tahsis edilmiştir.¹

Kızıl Çin çeşitli adlarla uyguladığı hareketlerle kendisine karşı olan bütün güçleri yok ettikten sonra sıra idare alanında yapılacak reformlara gelmiştir. 1 Ekim 1950'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yıldönümü sebebiyle Pekin'de bir toplantı yapılmış, bu toplantıya milli azınlık olan Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'dan da delegeler davet edilmiştir. Toplantı komisyon başkanı Li Wei Hen azınlık delegelerine Doğu Türkistan'da milli otonom bölgelerinin kurulacağını söyleyerek Doğu Türkistanlı delegelerin fikirlerini sormuştur. Türk delegeler Mançu Çin zamanında verilen Sinkiang adının değiştirilmesini, bunun yerine Doğu Türkistan ya da Uyguristan İttifak Cumhuriyeti adının verilmesini istemişlerdir. Aralık 1951'de komisyon Doğu Türkistan'da milli otonomların oluşturulması ile ilgili taslak metnini hazırlayarak Çin Merkezi Hükümet Konseyine sunmuştur. Merkezi Hükümet Konseyine sunulan bu karar taslağı 8.8.1952'de kabul edilerek yürürlüğe konmuştur.

Bu karara göre Doğu Türkistan'da üç türlü otonom bölgesi kurulacaktır. Otonomların tesisi şu esaslara göre yapılacaktır:²

1. Eğer bir bölgede tek bir kabile çoğunluktaysa onlara özel bir otonom bölgesi oluşturulacak.
2. Çoğunlukta olan bir kabile azınlıkta olan diğer kabilelerin içinde yaşıyorsa, hem azınlıkta olan kabilelere hem de çoğunlukta bulunan kabileye otonom bölgeler tesis edilecek.

¹ Barış Adıbelli, **Doğu Türkistan**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2008, s. 19.

² E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, s. 140-142.

3. Üçüncü olarak bir bölgede eşit çoğunlukta birkaç kabile birlikte yaşıyorsa, ayrı ayrı siyasi bölgeler tesis edilecek fakat hepsinin ortak bir otonom koalisyon hükümeti olacaktır.

Doğu Türkistan'daki Çinlilere otonom tesis edilmemiştir. Buradaki amaç Doğu Türkistan'a getirilecek olan Çinli göçmenleri istedikleri şekilde hareket ettirip yerleştirmek, Çinli göçmenlerin Doğu Türkistan'a yayılmasını sağlayarak Türk milli kimliğini zaman içinde eritmek olmalıdır.

Verilen karara göre Doğu Türkistan'da kurulacak milli otonom bölgeler Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir bütünü olacaktır. Otonom bölgelerinin idari ve siyasi organları da merkezi hükümete bağlı olmak zorundadır. Milli otonom bölgelerine kendi idari organlarını kurma hakkı, kendi dillerinde eğitim öğretim faaliyetlerini yürütme hakkı verilmiştir. Ayrıca otonomlara kanun çıkarma yetkisi verilmiştir fakat kanun uygulamaya konmadan merkez hükümetine sunularak hükümetin onayı alınacaktır.³

Milli otonomlarla ilgili kararın kabulünün ardından Eylül 1952'den itibaren otonom tesisi için çalışmaları yürütecek bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyona Doğu Türkistan genel valisi Burhan Şehidi, Kao Çing Çung isimli bir Çinli ve Çin Komünist Partisi Doğu Türkistan tali bürosunun ikinci kâtibi Seyfeddin Azizi başkanlık etmiştir. Sürdürülen çalışmaların ardından 1954 sonuna kadar 5 Vilayet otonom oblast bölgesi ve 6 otonom nahiye bölgesi kurulmuştur.⁴

Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) özerk bölge hükümetine bağlı olan 5 otonom oblast, 8 vilayet, 3 bağımsız belediyeden oluşmaktadır. Otonom oblastlar; İli Kazak otonom oblastı, Sanci Hui otonom oblastı, Bayıngulun Moğol otonom oblastı, Börütala Moğol otonom oblastı ve Kızılsu Kırgız otonom oblastlarıdır. Otonom nahiyeler ise; Mori otonom nahiyesi, Barköl Kazak otonom nahiyesi, Kubuksar otonom nahiyesi, Çapçal Şive otonom nahiyesi, Karaşehir Huizu otonom nahiyesi, Taşkorgan Tacik otonom nahiyesi olmak üzere 6 tanedir.⁵

³ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 142; Adıbelli, **a.g.e.**, s. 19.

⁴ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 142, 143.

⁵ Adıbelli, **Doğu Türkistan**, s. 20.

Otonom bölgeler oluşturulduktan sonra bir komisyon daha kurulmuştur. Bu komisyon Doğu Türkistan'ın geneline verilecek isim için çalışmalarda bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda Sinkiang adının değiştirilmemesi suretiyle Doğu Türkistan'ın "Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi" olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır.

Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi adının alınması hususundaki teklif Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyine ve Çin Halk cumhuriyeti Millet Meclisi Daimi Komisyonunun onayına sunulmuştur. Doğu Türkistan 1 Ekim 1955'ten itibaren Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi olarak adlandırılmıştır.⁶

B. Doğu Türkistan'ın Ekonomisi

Doğu Türkistan'ın coğrafi yapısından ileri gelen iklim çeşitliliği bölgede çeşitli ürünlerin yetişmesini sağlamıştır. Türkiye'de yetişen narenciye haricinde bütün ürünlerin tarımı Doğu Türkistan'da yapılmaktadır. Kaşgar ve Turfan dolaylarında yetişen pamuk ve pirinç ülke ekonomisinde önemli bir yer tutarken, Turfan bölgesinde kış aylarında da sebze ve meyve tarımı yapılması Türkiye Türkçesindeki Turfanda deyiminin buradan geldiğini göstermektedir.⁷

Doğu Türkistan yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Karanlık, Tanrı ve Altay dağları ile Urumçi, Kaşgar, Kuçar, Karaşehir ve Turfan dolaylarında çok zengin kömür madenleri bulunmaktadır. Turfan, Aksu, İli dolaylarında demir; Kuçar, Urumçi ve İli bölgesinde de bakır madenleri bulunmaktadır. Altay, Barköl, Çercen, Urumçi ve Çöğcek dolaylarında ise zengin altın madenleri bulunmaktadır. Ayrıca volfram, kalay, uranyum, amonyak, cıva, kurşun ve daha birçok maden çıkarılmaktadır. Doğu Türkistan'ın Taklamakan Çölü, Turfan bölgesi ve Cungarya havzası dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahiptir.⁸ (160 milyar ton. Bu sayı İran ve Irak'taki petrolün 10 katından fazladır.).

Doğu Türkistan tarım mahsulleri bakımından oldukça zengindir. Memleketin sadece % 23'ü ekime elverişli iken komünist yönetimin gelmesiyle bu ekilebilen arazi % 58'e çıkmıştır. Çin, yerli halkı zorla çalıştırarak Taklamakan Çölü'nün

⁶ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 143.

⁷ Abdullah Bakır, **Doğu Türkistan Milli İstiklal Hareketi Ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul, DTV Yay., 2005, s. 2.

⁸ Bakır, **a.g.e.**, s. 2-3.

büyük bir kısmını tarıma açmıştır. 400 km uzunluğunda büyük kanal, 4.000 memba, 1.000 kadar karız açarak ve eski sulama sistemlerini de ıslah ederek, hem ekilebilir araziye genişletmiş, hem de elde edilen ürün miktarını artırmıştır. Halkın günde belirli miktarda hayvan ve insan gübresi getirmesi zorunlu kılınmış, gübreli ve sulu tarımın bu denli kullanılması sayesinde elde edilen ürün araziden kat ve kat fazla olmuştur.⁹

Çin kaynakları Doğu Türkistan'ın wolfram, molibden ve kalay rezervi bakımından dünyada birinci olduğunu söylemişlerdir. Manganez, kurşun, alüminyum ve fosfor rezervini de “kazmakla bitecek gibi değil” şeklinde ifade etmişlerdir.¹⁰

Varlığı kanıtlanmış kömür kaynakları 1.600 milyar ton ile Çin'de ilk sırayı almaktadır. 133 noktada bulunan kömür yataklarının yüzölçümü 90 bin kilometrekare genişliğindedir. Sadece 94 yerde bulunan kömür rezervi 170 milyar 600 milyon tondur.¹¹

Yıllar boyunca devamlı dış baskılara ve istilalara maruz kalan Doğu Türkistan dünyadaki gelişmeleri takip edememiş, özellikle yeraltı zenginliklerini keşif ve işletme imkânı bulamamıştır. 1934-1943 yılları arasında Sovyet Rusya Doğu Türkistan'ı karış karış inceleyerek birçok maden yatakları keşfetmiştir. 1949'dan sonra Komünist Çin daha gelişmiş yöntemlerle bu incelemeleri yenilemiştir ve aramalar sonucunda çok zengin petrol, demir, kömür, uranyum, alüminyum, altın, gümüş, wolfram, kalay, kurşun, bakır, çinko, molibden, elmas, civa, taş, mum, tuz, samuk, amonyak, kükürt, mika ve nadir bulunan maden yatakları bulunmuştur.

1950-1958 tarihleri arasında 71.640 ton buğday, 22.424 ton fasulye, 345 ton kurutulmuş kavun, 215 ton kurutulmuş üzüm Doğu Türkistan'da üretilip Çin'e gönderilmiştir. 1959'da ihraç edilen meyve 1.300.000 ton olmuştur ve elde edilen bütün gelirler de yine Komünist Çin'e gitmiştir.¹²

Doğu Türkistan'da petrol zengin yeraltı kaynaklarından birisidir. Çin bilim adamlarına göre, sadece Tarım ovasındaki petrol rezervi Suudi Arabistan'daki

⁹ Yılmaz Altuğ, **Çin Sorunu**, İstanbul, Otağ Yay., 1997, s. 151.

¹⁰ Altuğ, **a.g.e.**, s. 153.

¹¹ İsmail Cengiz, “Doğu Türkistan'ın Yeraltı Kaynakları ve Tabii Zenginlikleri ve Stratejik Konumu”, **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., Yıl 13, S. 55, 1998, s. 10.

¹² Altuğ, **a.g.e.**, s. 152.

petrolün 20 katına denk gelmektedir. Diğer ülkelerde çıkarılan petrol halklara refah ve zenginlik getirirken, kendi topraklarında azınlık ilan edilen Doğu Türkistanlılar ise bu doğal zenginlik karşısında yoksulluk ve milletçe yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. 1975-1980 yılları arasında yapılan bir petrol işletmesine azınlık milletlerden 900 kişi alındığını söyleyen Çinliler, toplam işçi sayısının 10 binden fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Azınlık milleti olarak adlandırılan bu kişilere dâhil olan Türk sayısı ise 700 kişi civarındadır ve Türkler en ağır işlerde çalıştırılmışlardır.

1985 yılında yayınlanan “Sinkiang ’ın Ekonomik Kalkınması” adlı kitapta, 1984 yılı için Doğu Türkistan’dan çıkarılan petrolün miktarı 45 milyon 170 bin ton olarak ifade edilmiştir. Çıkarılan bu petrol sadece 1955 yılında elde edilen petrolün 136 kat fazlasına denk gelmektedir. 1988’den sonra ise petrol bulma ve çıkarma işlemleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Urumçi’de Maden Arama ve Tetkik Enstitüsü bünyesinde 12 bin işçi çalışırken bu sayının içinde Türklerin sayısı 100 kişiye dahi ulaşmamıştır. Köyünde, kasabasında petrol bulunan Türkistanlılar başka köylere göç ettirilmiş, yerlerine Çinli göçmenler getirilmiştir. Kaşgar’a bağlı Kargalık nahiyesinin Kökyar köyünde de bu durum yaşanmış, 1976 yılında köyünden petrol çıkarılacağını öğrenen köylü, iş imkânı doğuyor, diye düşünürken kendisini göç yollarında bulmuştur. Türklerden boşaltılan köylere kitleler halinde Çinli göçmenler getirilmiş ve köy zamanla petrol şehrine dönüştürülmüştür.¹³

Kızıl Çin Türklerin mal ve mülklerini ellerinden almış, bununla da yetinmeyerek Doğu Türkistan’ın bütün yeraltı ve yerüstü zenginliklerini sömürme faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden bazıları şunlardır:

- 1953-1959 tarihleri arasında Doğu Türkistan’daki 5 kurumdan her ay 4680 kg. uranyum elde etmiştir.
- 1957’de bir yılda 2 petrol kurumundan 1.500.000 ton çıkarmıştır.
- Hoten vilayetindeki İpek Fabrikası’ndan senede 140.000 ton ipek üretmiştir.

¹³ Mustafa Özuygur, “Doğu Türkistan’da Petrol ve Doğu Türkistanlılar”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, DTV Yay., C. 6, S.23, Ekim 1986, s. 8-9.

- 1959'da Urumçi Bulguntay mevkiinde kurulan Demir-Çelik fabrikasından 175.708 ton demir çelik üretmiştir.
- 1962'den itibaren Kumul'daki bir fabrikadan 600.000 ton çelik, 800.000 ton demir elde etmiştir.
- Urumçi 'deki Şeker Fabrikası'ndan 1959 yılından itibaren senede 30.000 ton şeker üretmeye başlamıştır.
- Urumçi'de Çimento Fabrikası'ndan günde 50.000 ton çimento üretmeye başlamıştır.
- 1958'de 147.000.000 ton ve 1959'da 3.900.000 ton pamuk üretmiştir.
- 1959'da 1.130.000 ton meyve üretmiş ve ithalatını yapmıştır.
- 1959'da bir yılda 250.000 ton kömür üretmiştir.¹⁴

C. Doğu Türkistan'a Çinli Göçmenlerin Yerleştirilmesi

Doğu Türkistanlılar ile Çinliler arasındaki en önemli mevzu Çin'in İç kısımlarından Doğu Türkistan'a aktarılan Çinli göçüdür. Yoğun şekilde Çinli göçmen transferinde kalan Doğu Türkistanlılar milli değerlerini kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Doğu Türkistan'da bütün iyi işler Çinliler tarafından yapılmakta, zengin kaynaklara sahip olan Doğu Türkistan emperyalist bir zihniyetle Çin tarafından sömürülmektedir.¹⁵

1950'de Doğu Türkistan'da üretim işiyle uğraşan 110.000 Çinli asker varken 26 Ocak 1950 tarihinde verilen emirle Doğu Türkistan'a 193.000 asker daha sevk edilmiştir. Mao Zedong 1952 yılında bu askerlerden bir kısmının topluca meslek değiştirerek üretim ve imar birlikleri olmalarını onaylamıştır. 1953'te Doğu Türkistan'da sekiz zirai imar tümeni, iki sanayi imar tümeni ve bir sulama tümeninden oluşan Doğu Türkistan Askeri Bölgesi üretim ve imar ordusu kurulmuştur. (Xinjiang She Chen Jianshe Bingtuan).

¹⁴ İsmail Cengiz, Hızırбек Gayretullah, **Çin'de İslamiyet ve Türkler**, İstanbul, Kent Bas., 1983, 114-115.

¹⁵ "Doğu Türkistan Müslümanlarının Asimilasyon Hareketleriyle Mücadelesi", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, İstanbul, Yıl 3, C.3, S.11-12, 1986 (Arabia Dergisi), s. 46.

Başta Şanghay olmak üzere Çin'den Doğu Türkistan'a nüfus kaydırma harekâtı başlamış, Doğu Türkistan'da Çinli göçmenler giderek artmıştır. 1954'te 175.000 kişi olan birlikler 1957'de 2 milyon kişiye ulaşmıştır. 1957'de Çin Kuzey Kore'den askeri birliklerini çekmiş, bu askerlerden 100.000'den fazlası Doğu Türkistan'da devlet çiftliklerine yerleştirilmiştir. Sonraki 5 yıl içinde ise 1.224.000 Çinli Doğu Türkistan'a getirilmiştir.¹⁶

1957-1958 yılları arasında Çin'in geri kalmış bölge halkı Doğu Türkistan'a göçe teşvik edilmiş, 1959'da 511.000 kişi Doğu Türkistan topraklarına gelerek en verimli topraklara yerleştirilmiştir. 1962-1966 yılları arasında sadece Şanghay'dan 150.000 kişi Doğu Türkistan'a gönderilmiştir. Sonraki yıllarda da Doğu Türkistan nüfusuna ilaveler olmuştur. 1953'te Doğu Türkistan'da sadece % 3'lük bir orana sahip olan Han nüfusu; 1967'de nüfusun % 22.39'unu, 1983'te % 40.72'sini oluşturur olmuştur. Bir diğer ifadeyle resmi Çin istatistiklerine göre 1949'da Doğu Türkistan'daki Çinliler 200.000 civarında iken, 1983'te 5.346.000 kişiye ulaşmıştır.

Doğu Türkistan'daki Üretim ve İmar Ordusu nüfus kaydırma hareketinde tam yetki sahibi iken 1990'da bu ordunun mevcudu 3.000.000'un üzerindedir. Çinli yetkililer nüfus artışını milli savunmanın güçlenmesi, siyasi istikrarın güvencesi ve Çin varlığının artışı olarak değerlendirse de durum bölgede askeri, polisi ve istihbarat elamanlarını tutarak Doğu Türkistanlı Türkleri kontrol etmektir.

Doğu Türkistan idare kolaylığı için; Doğu Xinjiang (Sinkiang) Askeri bölgesi, Kuzey Xinjiang Askeri Bölgesi ve Güney Xinjiang Askeri Bölgesi olmak üzere üç askeri birime ayrılmıştır. Üretim ve İmar Ordusunun 13 bölgede kurulu olan 11 tarım tümeni ve 3 çiftlik yönetim dairesi, 169 devlet çiftliği ve 115 bağımsız sanayi işletmesi vardır. Tarım tümenlerinden başka elektrik santrali, inşaat ve baraj yapımında görevli olan 3 sanayi tümeni vardır. Doğu Türkistan'ın 41 yıllık nüfus artışını biyolojik çoğalmayla açıklamak mümkün olmazken artış ne kadar fazla olursa olsun toplu Han göçleri karşısında önemsiz kalmaktadır.

1984 yılından itibaren Çin hükümeti Kuzey Batı'yı geniş çapta açmak propagandası ile toplu göçlere hız kazandırmış, 1989'da bir yıl içinde toplam

¹⁶ S. Mahmut Kaşgarlı, "Çinli Yöneticilerin 20. Yüzyılda Doğu Türkistan'a Çinli Göçmen Yerleştirme Harekâtı ve Onun Akıbetleri," **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 7, S.27, Sonbahar 1990, s. 10.

650.000 Çinli göçmen Doğu Türkistan'a iskân ettirilmiştir. Çin'in milyonlarca Çinli göçmeni Doğu Türkistan'a yerleştirmesinin amacı yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından öneminin artmasıyla, bir başka deyişle, 60 milyar ton petrol rezervinin ortaya çıkmasıyla ilgilidir.¹⁷

Doğu Türkistan'a devamlı suretle yapılan Çinli göçmen transferi, iskan ve iâşe sorununu ortaya çıkarmış, bunlar için birçok değişik tedbirler alınmıştır. Çinli göçmenlerin barınabilmesi için inşa edilmiş baraj ve kanallara ise şu şekildedir:

- Urumçi'de Sulh kanalı
- Karaşehir'de Birinci Kurtuluş Kanalı (81 km)
- Karaşehir'de İkinci Kurtuluş Kanalı (1.05 km)
- Korla'da 18. Liva Kanalı (42 km)
- Aksu'da Zafer Kanalı (72 km)
- Yarkent'te Büyük Tarım kanalı (300 km)
- Hoten'de Tokuzösteng kanalı
- Urumçi'de Kızıl Yıldız su ambarı
- Maralbaşı'da Kızıldeniz su ambarı

Bunlardan başka uzunluğu 39.000 km tutan 5000'den fazla nehir ve ırmağın bir kısmı yeniden yapılmış, 8.086.000 dekar arazi tarıma elverişli hale getirilmiştir. Ülkenin kuzeyinde, sulak alanlarda ve özellikle Tarım boylarında getirilen Çinli göçmenler için yeni yerleşim yerleri, köyler kasabalar, ilçeler inşa edilmiştir.¹⁸

D. Doğu Türkistan'da Uygulanan Nüfus Planlaması

Doğu Türkistan 1949'da işgal edildikten sonra kısa bir süre içinde sömürge haline getirilmiştir. Bazı araştırmacılar Doğu Türkistan'ı Çin'in iç sömürge bölgesi olarak belirlemişlerdir. Çin'in bu tür sömürge politikasının asıl sebebi komünizm kılıfına saklanarak, bölgenin ekonomik ile siyasi haklarını elde tutmak ve buna karşı çıkan halkın isyanlarını askeri gücüne dayanarak sindirmektir. Çin'in Doğu

¹⁷ Kaşgarlı, a.g.m., s. 11-13.

¹⁸ Amaç Karahoca, **Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi**, İstanbul, DTDD, 2008, s. 66-67.

Türkistan'da uyguladığı komünist sömürgecilik tarzının uygulama olarak diğer sömürgecilik tarzlarından bir farkı yoktur.¹⁹

1948 yılına ait Sinkiang Gazetesi'nde Çinlilerin Doğu Türkistan'da genel nüfusun % 4'ünü oluşturduğunu söylerken 1985 tarihinde bu sayı % 48 olarak açıklanmıştır. Ayrıca üretme ve geliştirme ordusu adında getirilen altı ile on milyon arasındaki nüfus ve Çin'in Doğu Türkistan'daki resmi ordusu bu sayıya dâhil değildir.²⁰

Resmi kaynaklara göre Doğu Türkistan'ın nüfusu 1949 yılında 4.333.400 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu sayı o dönemki Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun (541.67.000) yüzde birinden de daha az bir sayıya tekabül etmektedir. Doğu Türkistan'ın yüzölçümü ise Çin topraklarının altıda birine eşitken, Doğu Türkistan Çin'in nüfus yoğunluğu en düşük olan bölgelerinden birisidir. 1984 sonunda Doğu Türkistan'ın nüfusu 13.440.800'e ulaşmıştır. Çin'in nüfus artış hızı binde 18,3 iken Doğu Türkistan'ın nüfus artış hızı binde 32,9'dur.

25 Eylül 1949'da Çin Doğu Türkistan'ı işgal edince Halk Kurtuluş Ordusunun büyük bir bölümü buraya getirilip yerleştirilmiştir. 1953'e kadar geçen süreç ölüm oranında düşüşün, doğurganlık oranında artışın olduğu bir dönemdir. Merkezi hükümet tarafından Doğu Türkistan'a politik eğitmenler, doktorlar, mühendisler, işçiler gönderilmiştir. Bu ilk süreçte devlet politikasının amacı nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Doğu Türkistan'ın devlet eliyle Çinlileştirilerek bölgenin kontrolünü sağlamak olmuştur.²¹

1953 ile 1961 yılları arasında Doğu Türkistan'a getirilen göçmen sayısı 1.515.200 kişidir. Doğu Türkistan'da 1954-1958 yılları arasında kurulan büyük Yapı Ve Üretim Kooperatifleri bölgeye olan Han Çinli göçünü arttırmıştır. Ayrıca Büyük İleri Atılım döneminde Çinliler ekonomisi daha az çalkantılı olan Doğu Türkistan'a

¹⁹Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan'da Çevre Sorunları Ve Çevresel İrkçılık," **Doğu Türkistan**, DTGD Yay., Yıl 18, S. 178, Haziran-Ekim 1996, s. 17.

²⁰M. Emin Hazret, "Bugünkü Doğu Türkistan", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, İstanbul, DTV Yay., C. 6, S. 23, Ekim 1989, s. 11.

²¹Yuan Qing-li, "Doğu Türkistan'ın 1949-1984 Arasındaki Nüfus Değişimi", (Çev. Dilşat Uyguroğlu; Haz. İsmail Cengiz), **Doğu Türkistan'ın Sesi-Şarki Türkistan Avazı**, DTAM Yay., No:2 (30), Yıl 8, C.4, s. 8-9.

akın etmişlerdir. Ölüm oranında artış, doğum oranında düşüş olmasına rağmen bu yedi yıllık süreçte yapılan göçlerle nüfus devamlı artmıştır.

Nüfusun tek azalma gösterdiği dönem ise 1961 ile 1962 yılları arasında yaşanmıştır. Azalmanın esas sebebi ise Doğu Türkistan'a getirilen Çinli göçmenlerin büyük kısmının eski yerleşim merkezlerine geri dönmesinden kaynaklanmıştır. Şehir nüfusunun artış gösterdiği bu dönemde Çinli göçmenler kırsal bölgelere yerleşmek yerine, eski yerleşim bölgelerine dönmeyi tercih etmişlerdir.

1962 ile 1976 yılları arasında ise doğum oranlarında büyük artışlar yaşanmıştır. 1964, 1965, 1968 yıllarına Doğu Türkistan tarihinin en büyük doğum artışı yaşandığı yıllardır. (oran binde 40'ın üstünde).

1977'den itibaren ise planlı olarak nüfusu azaltma yoluna gidilmiştir. 1976'da Nüfus Planlama Komisyonu kurulmuş, komisyon ülke genelinde etkili olmuştur. Doğum oranlarındaki düşüşle bu dönem nüfusun daha az artış gösterdiği bir dönem olmuştur. Aynı zamanda ölüm oranındaki azalma da bu dönemin başka bir özelliğidir.²²

Komünist parti döneminde halk köy nüfuslular ve kent nüfuslular olmak üzere ikiye ayrılmış, köy nüfusuna kayıtlı Türkler hükümet izni olmadan şehre yerleşemezken, Çin'den Doğu Türkistan'a gelen Çinliler ise istedikleri yerde istedikleri işi yaparak hayatlarını sürdürebilmişlerdir. Ayrıca Doğu Türkistan'da Çinli nüfusu çoğaltmak için Çin Kurtuluş Ordusu'nda görevini tamamlayan Çinli asker ve komutanlar Doğu Türkistan'a yerleştirilmiş, askerlere ailelerini ve akrabalarını da getirmeleri için teşvikte bulunulmuştur. Çinli mahkûmlar, katiller Doğu Türkistan'a nakledilmiş, nakledilen ve kaçan suçlular Doğu Türkistan'da cinayet de dâhil birçok suça karışırken bu durum karşısında Doğu Türkistan halkının huzuru da kalmamış, kargaşalar karşısında sorunlar gittikçe büyümüştür.²³

1982 resmi istatistik bilgilerine göre Çin Halk Cumhuriyeti'nde Uygur, Kazak, Kırgız, Salar, Özbek ve Tatar gibi Türk boylarına mensup Türk soylular vardır. 1982 nüfus sayımının resmi verilerine göre Han Çinlileri nüfusun %93,3'ünü

²² Yuan Qing-li, a.g.m., s. 9-10.

²³ Kaşgarlı, "Doğu Türkistan Üzerine Suikast Planı", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, İstanbul, DTV Yay., C. 6, S. 23, Ekim 1989, s. 4-5.

oluştururken (1.031.882.511), azınlıklar ise % 6,7'sini (67.233.254) teşkil etmektedir. Azınlıklar içinde Türk soyluların nüfusu ise 7.064.826 olarak verilmiştir. Türklerin azınlıklar arasındaki oranı % 10,5'tir. Bu Türklerin çoğunluğu 1955'te kurulan Sinkiang-Uygur Muhtar Bölgesi'nde, yani Doğu Türkistan'dadır.²⁴

Doğu Türkistan'ın esas halkını Uygurlar oluşturmaktadır. Uygurlar'ın % 90-95'i kendi muhtar bölgelerinde yaşarken; 200 binin üzerinde Uygur SSBC'de, özellikle Kazakistan ve Özbekistan'da, 100-150 bin kadarı ise Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye ve ABD gibi ülkelerde bulunmaktadır. 1982 resmi istatistik verilerine göre Sinkiang Uygur Muhtar Bölgesi'nin nüfusu 13.081.681'dir. Sinkiang Uygur Muhtar Bölgesinde değişik azınlıkların adlarıyla kurulan muhtar eyaletler vardır.²⁵

1. İli Kazak Muhtar Eyaleti
2. Börütala Moğol Muhtar Eyaleti
3. Çang-Çi Hui Muhtar Eyaleti
4. Bayangolin Moğol Muhtar Eyaleti
5. Kızılsu Kırgız Muhtar Eyaleti

Sömürgecilikte bölgenin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri yağmalanırken, arka planda ırkçılık zihniyeti de bulunmaktadır. Bölgeyi idare etmek ve sömürmek için soykırım (jenosit) faaliyeti beraber meydana gelmektedir. Yani milli, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun, tümüyle ya da bir bölümüyle yok edilme amaçları bulunmaktadır. Bu asrın içinde, Mançur hâkimiyeti (1644-1911), Milliyetçi Çin hâkimiyeti (1911-1949) ve Komünist Çin hâkimiyeti (1949-?) her defasında Doğu Türkistan'ı işgal ederken soykırım yapmıştır. Özellikle mevcut olan Çin hükümeti 1949 yılının sonbaharında bölgeyi işgal edince soykırım faaliyetini başlatmıştır.²⁶

1948 yılına ait Sinkiang Gazetesi'nde Çinlilerin Doğu Türkistan'da genel nüfusun % 4'ünü oluşturduğunu söylerken 1985 tarihinde bu sayı % 48 olarak açıklanmıştır. Ayrıca üretme ve geliştirme ordusu adında getirilen altı ile on milyon

²⁴ Nadir Devlet, "Türk Dünyasının Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış", **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 1, Ankara, TKAE Yay., 1991, s. 83.

²⁵ Devlet, a.g.m., s. 85.

²⁶ Ekrem, a.g.m., s. 17.

arasındaki nüfus ve Çin'in Doğu Türkistan'daki resmi ordusu bu sayıya dâhil değildir.

Çin hükümeti, Türkistan'da “Sinkiang eskiden beri Çin toprağıdır; Uygur, Kazak ve Kırgız Türk milletinden değildir” şeklinde propaganda yaparken, Türk olduğunu söyleyenleri sorguya dahi çekmeden kurşuna dizmiştir. 1970 yılında “ Ben Türk'üm” dediği için 74 Türkistanlı bir günde kurşuna dizilmiştir.

Kültür İhtilali'nin ardından Çin'de on yıl içinde iç ve dış politikada Çin halkı için yararlı yenilikler olmuştur, fakat Doğu Türkistan'da ise Mao'nun uyguladığı asimilasyon siyaseti Müslüman Türkler adına uygulanmaya devam etmiştir. Geçen zaman içinde Doğu Türkistan'da meydana gelen tek değişiklik ise Çinli göçmen sayısının çoğalması olmuştur.

Doğu Türkistanlılar 1980'den 1988 yılına kadar geçen zaman içinde Urumçi, Aksu, Kaşgar, Hotan, İli, Börütala ve Kumul vilayetlerinde ondan fazla yürüyüş yapmışlar, Pekin; Sanghay'da okuyan Türkistanlı öğrenciler de bulundukları yerde gösteri yaparak Türkistan halkına destek olmuşlardır. Kaşgar vilayetine bağlı Feyzabat, Kargılık nahiyelerinde de gençlerin protesto faaliyetleri olmuş, zulme başkaldırıları her defasında acımasızca bastırılmıştır.²⁷

Çin'in resmi nüfus istatistik verilerine göre, Doğu Türkistan'da yaşayan Türk nüfusunun 1953-1964 yılları arasında azalması durumu açıkça sergilemektedir. Bu durum ancak 1964-1990 yılları arasında değişmiş, bölgenin nüfusu çoğalmaya ve artmaya başlamıştır. Aynı tarihlerde bu tür inişli ve çıkışlı nüfus oranı Çin'in diğer eyaletlerinde gözükmemektedir. Bu soykırımla beraber Çinli nüfusu da bölgeye yerleştirmeye ve tarihte yaptığı gibi asimile politikasını da devam ettirmişlerdir. Böylece bölgede siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer toplumsal problemler yaşanmaya başlamıştır. Resmi istatistik rakamlarında Çinli nüfusunun günden güne artması sonucunda Türk nüfusunun azalması açıkça görülmektedir. (bkz: Tablo 1) ²⁸

Kasıtlı Çinli göçü ve nüfus planlaması ile Doğu Türkistan'daki Çinli nüfusu 2000 yılında 14.762.023'e ulaşacak, Uygurlar ise 7-8 milyon civarındaki nüfusları ile

²⁷ M. Emin Hazret, “Bugünkü Doğu Türkistan”, **Doğu Türkistan'ın Sesi**, C. 6, S. 23, Ekim 1989 s. 11-12.

²⁸ Ekrem, a.g.m., s. 17.

Doğu Türkistan'da azınlık durumuna getirilecektir. Uygurların Doğu Türkistan'da azınlık konumuna düşmesiyle Çin'in 1949'dan itibaren Doğu Türkistan'da takip ettiği nüfus politikası hedefine ulaşmıştır.²⁹ Son zamanlarda, Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi nüfusunun % 80 Çinli olması bu korkunç boyutun bir işaretidir. Çinli nüfusun artması, bölgenin zaten az olan verimli toprak, akarsu, orman, yayla, hayvan vs. doğa dengesini bozmuş durumdadır; bununla beraber ortaya çıkan çevre problemleri de günden güne ağırlaşmaktadır.³⁰

E. Dil ve Eğitim Alanında Yapılan Değişiklikler, Getirilen Yasaklar

Komünist Çin, Çin'de ve Doğu Türkistan'da hâkimiyeti sağladıktan sonra azınlık milletlerin yazı dillerinin hükümet işlerinde yeterli olmadığını ileri sürerek azınlıkların dillerini tahrif etme politikası yürütmüştür. Çin'in iddiasına göre dildeki zorluklar azınlıkların ideolojik yönden eğitilmesini güçleştirmektedir.

Doğu Türkistan halkının 1000 senedir kullandığı yazı dilini değiştirmek yeni bir yazı dili oluşturmak için çalışmalara başlanmıştır. Buradaki esas amaç ise Doğu Türkistan Türklerinin geçmişleriyle olan bağlantısını koparmak, onlara tarihlerini unutturmaktır.

Şubat 1956 tarihinde Çin Fenler Akademisi'ne bağlı olarak Milli Azınlık Milletler Dil Enstitüsü kurulmuştur. Kurumun başına da Doğu Türkistan Genel Valisi Burhan Şehidi getirilmiştir. Enstitüye 1960 yılına kadar azınlık milletlere dil oluşturma görevi verilmiştir.

1955'te Fenler Akademisine bağlı heyet Doğu Türkistan'a gelerek Uygur lehçesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Sovyetlerden çağırılan dil bilgini Serdyuchenko Uygurlara Rus alfabesinin uygulanması için baskıda bulunmuştur. 15-22 Ağustos 1956 tarihleri arasında dil meselesini karara bağlamak üzere bir konferans düzenlenmiştir. Uzun tartışmalardan sonra Doğu Türkistan'daki Türkler için Kiril alfabesinin uygulanması kabul edilmiştir.³¹

²⁹ Nadir Devlet, "Uyanan Dev Çin Ve Uygurlar", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., Yıl 23, C.17, S. 66, Mayıs 2006, s. 13.

³⁰ Ekrem, a.g.m., s. 17.

³¹ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 143-145.

Kiril alfabesi resmi dil olarak kabul edilmişse de Çin yönetimi bunun uygulamasından kaçınmış, Sovyetlerdeki Türklerle Çin'deki Türklerin ortak yazı dili fikri Çin'i korkutmuş olmalıdır.

Aralık 1959'da ikinci kez dil kurulu toplanmış, 1000 yıldır kullanılagelen Arap alfabesi yerine Çin dilinin fonetiğine göre oluşturulacak Latin yazı dili kabul edilmiştir. 1 Ağustos 1966'dan itibaren Çin dilinin fonetiğine uygun olarak geliştirilen Latin alfabesine geçilmiştir.

Halkın yazı dili değişikliğine tepki göstermemesi için önceden önlemler alınmış, dil değişikliğine karşı çıkanların, kabul etmeyenlerin karşı hareketçi olarak cezalandırılacağına dair bildiriler yayınlanmıştır.³²

Pekin idaresi Doğu Türkistan'da camilerin inşasını yasaklamış; vakıf binalarını kollektifleştirme yoluyla müsadere etmiştir. Far Eastern Review Dergisinin 14 Eylül 1961 tarihli sayısında bir gözlemci şunları yazmıştır: “ İslamiyet Çin'de rahimsiz bir devlet darbesine maruz kalmıştır. Camilere ait arazi, duvarlar ve sair emlak kooperatifler ve komünler tarafından gasp edilmiştir. Müslüman liderleri mümkün olduğu kadar dinden tecrit edilmiş, müminler ise istihsal uğruna oruç tutmamaya zorlanmışlar ve böylece Ramazan ayı sonunda kurbanlık kesmeleri yasak edilmiştir. Bazı yerlerde onların domuz beslemeyi müsamaha ile karşılamaları için icbar edildikleri bile vakidir. Mekteplerde talebelerin Arapça öğrenmeleri yasaktır.”

1957 senesinde Doğu Türkistan'da mahalli milliyetçiliğin arttığı yönünde haberler yayılmıştır. Bunun üzerine Halk Gazetesinin 27 Haziran 1958 tarihli sayısında yayınlanan haberde liderlerin mahalli milliyetçilik yoluyla ciddi hatalar işlediklerini, suçluların günahları boyutunda cezalandırıldıklarını bildirilmiştir.³³

Kızıl Çin 1959'dan sonra Doğu Türkistan üzerindeki planlarını açık tedhiş politikasıyla uygulamıştır. Açlıktan ve hastalıktan ölenlerin sayısı her ay bin kişiyi geçmiştir. Çin'de uygulanamayan komün sistemi Doğu Türkistan'da askerler ve silahlı partizanlar tarafından zorla uygulanmıştır. Doğu Türkistan'ın yerlileri

³² E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 145-146.

³³ Razdan, “Kızıl Çin'de İslamiyet'in Durumu”, **Kızıl Çin Tehlikesi**, İstanbul, Hindistan Haberler Servisi, (t. y), s. 22-23.

evlerinden çıkarılmış, Çinli askerler ve aileler boşaltılan evlere yerleştirilmiştir. Günde en az bin Çinli Doğu Türkistan'a getirilmiştir.³⁴

F. Yüzlerce Çiçek Açsın, Yüz Fikir Akımı Yarışsın Hareketi

1956 yılında uygulamaya konulan Yüz Çiçek Açsın, Yüz Fikir Akımı Yarışsın hareketinin sloganı olan “Yüz Çiçek Açsın” tabiri Mao tarafından ilk kez 1951’de kullanılmıştır. Mao aydınlaraya yönelik yaptığı konuşmada hareketin amacının partiyi güçlendirmek, gelişimi hızlandırmak ve sosyalizmi sağlam temeller üzerine kurmak olarak ifade etmiştir. Mao’ya göre Yüz Çiçek Hareketi daha iyi bir sosyalizm için gereklidir. Fikirler serbestçe ifade edilmeli, bilgiler bilgelere hizmet etmemeli, her türlü düşünce kendini savunabilmelidir.³⁵

Fikir hürriyeti, özgür düşünce gibi gösterilen bu hareketin esas gayesi ise rejim aleyhinde olanlarla rejim taraftarlarını birbirinden ayırmak olmuştur.³⁶

Çin hükümet yetkilileri halktan düşüncelerini açıkça ifade etmelerini istemiş, hataların, yanlış uygulamaların, kötü icraatların telafi edileceğini söylemişlerdir. Hareketin başlamasıyla Doğu Türkistan’da propaganda faaliyetlerine girilmiş; Doğu Türkistanlılara “yüzlerce çiçek gibi açılın, bülbüller gibi ötün, eleştirilerinizden dolayı cezalandırılmayacaksınız, ne isterseniz söyleyin, istiklal isteyenler de fikirlerini açıkça söylesin” şeklinde konuşmalar yapılmıştır. Doğu Türkistanlılar konuşmaları halinde başlarına gelecek felaketleri bildikleri için susmayı tercih etmişlerse de içlerine yerleştirilen hükümet ajanlarının galeyana getirmeleriyle cesaretlenmişler, halk arasından ve devlet dairelerinden şikayetler olmuş, hükümetin icraatları ve yapılan zulümler eleştirilmiştir. Doğu Türkistan’a Sinkiang adının verilmesini, Çinli göçmenlerin Doğu Türkistan’a yerleştirilmelerini, verilen muhtariyetin sadece esaret olduğunu, halk hükümeti olarak bağımsızlık tanınmasını, Doğu Türkistan’daki askerlerin geri çekilmesini, eğitim dilinin Türkçe olmasını ve resmi dillerinin de değişmesi gibi eleştiri ve isteklerde bulunmuşlardır.³⁷ 1956 ve

³⁴ Mehmet Emin Buğra, **Delhi Konferansı ve Tibet**, Ankara, Doğuş LTD Şirketi Mat., 1960, s. 50.

³⁵ Han Suyin, **Sabah Tufanı, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1949-1975**, (Çev. M. Kürşat Bozkurt) C. II, İstanbul, Berfin Yay, 1999, s. 155-156.

³⁶ **Türkistan Şehitleri**, s. 22.

³⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 254-256.

1957 yıllarında etkili olan bu kampanya ile halkın daha önce ifade etmeye çekindikleri istekler sıralanmış, şikayetler şu şekilde ifade edilmiştir:

- Bütün Müslümanlar bir ailedendir.
- Dini çıkar, milli çıkardır. ÇKP dini ve milliyeti kaldırmak istemektedir.
- Müslümanların lideri dini liderlerdir, devlet memurları değildir.
- ÇKP dinle tamamen zıt kutuplardadır.
- Milliyetlere tanınan özerklik anlamsızdır, Müslümanların ayrı bir devleti olmalıdır.
- Müslüman devlet memurları dine karşı ve kendi milletlerinin karşılarında yer alan kişilerdir.
- Müslüman mutfakları az ve vahim durumdadır, temizlikten uzaktır.
- Müslüman kadınların tarlada çalışırken giydikleri kıyafetler dine aykırıdır.
- Kooperatifler Müslümanlıkla uyuşmamaktadır, kooperatiflere katılmak Müslümanlıkta yoktur. Kooperatifler dini kaldırmak için kullanılan iyi bir yöntemdir.³⁸

Eleştiride bulunan Doğu Türkistanlıların başında Doğu Türkistan Eyalet Bankası Müdürü Abdullah Mahmudi, Doğu Türkistan Hükümeti Reis Muavini Muhammed Emmioğlu, Hükümet Genel Katibi Abdullah Zakir, Ticaret Vekili Abdülaziz Kari Mahmud, zabitlerden Abdullah Turdu, iş adamı Abdülaziz Musabay gibi isimler gelmiştir. Hareket bir süre daha devam etmiş, bu süre içinde şikayetçiler birer birer tespit edilmiştir. Yüz çiçek hareketinin sonunda komünist yönetimden şikayetçi olanlar toplanmış; Batı Türkistan'a kaçanlar olmuş, kaçamayanlar ise şikayetlerinin cezasını çekmişlerdir.³⁹

G. Çelik Üretme Hareketi

ÇHC ile SSCB yöneticilerinin arası 1953-1954 yıllarından itibaren bozulmaya başlamış, ilerleyen zamanlarda Çin yöneticileri Doğu Türkistan'daki Sovyet Ruslarının varlığını kaldırmak için 1960 yılında bütün Sovyet uzmanlarını

³⁸ June Teufel Dreyer, **Çin'deki İslam Cemaati**, (Çev. Erkut Göktan), ODTÜ, 1984, s. 10-11.

³⁹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 254-256.

Doğu Türkistan'dan çıkarmıştır. Her iki devlette birbirini emperyalist faaliyetler nedeniyle suçlamış; Çin'e göre Rusya Orta Asya'da emperyalist politika izlerken, Rusya'ya göre ise Çin Doğu Türkistan'da emperyalist bir siyaset izlemektedir.⁴⁰ Çin Rus ilişkilerinin bozulmasının ardından Çin Rusya'dan çelik alamayınca Çin'de çelik üretme seferberliği başlatılmış, bütün Çin'i kapsayan çelik üretme hareketine girilmiştir.⁴¹ 1959'da başlayan bu hareketle öğretmenler, öğrenciler ve devlet memurları ilkel yöntemlerle, dağlara demir-çelik elde etmeye gönderilmişlerdir.⁴² 20 saat iş, 4 saat uyku ile çalıştırılan işçilerden ağır iş koşullarına dayanamayarak hastalanıp ölen kişilerin sayısı bilinmezken, insanlar ağır şartlarda çalışmaktan kurtulmak için suç işleyerek cezaevlerine girmeyi tercih eder olmuşlardır. Çin 15 yıl sonra İngiltere'yi, 30 yıl sonra da Amerika'yı geride bırakacak sanayi fikirleri ortaya atmıştır. İki yıl süren bu harekette kömür olmayan bölgelerdeki meyve ağaçları kesilerek kömür üretiminde kullanılmış, bunun sonucunda Doğu Türkistan on yıl meyvesiz kalmıştır.⁴³

H. Stil Düzeltme Hareketi

Çinliler siyasi itaatsizliğin sorumlusu olarak aydınları görmüşlerdir. Mao kendi iktidarının geleceği için “kişi okudukça aptallaşır” sözünden de anlaşılacağı üzere cahil bir topluma hükmetmek istemiş ve aydınlara karşı bir politika izlemiştir. İzlenen siyasetin ve yapılan uygulamaların bir ayaklanmayı tetikleyeceğini düşünerek, olası bir ayaklanmayı başlamadan engellemek için aydınlar üzerine bir temizlik hareketine girişmiştir.

Stil Düzeltme Hareketi adını alan bu hareketin stil (üslup) kelimesi ile ilgisi olmayıp stil kelimesi hareketin asıl amacını gizlemek için kullanılmıştır.⁴⁴ 1958'de başlayan bu hareket iki yıl sürmüş, Doğu Türkistan'da milliyetçi ve aydın kesime karşı yürütülmüştür. Cinsiyet ve yaş ayırt etmeksizin milli düşünce ve hassasiyette olan herkes tutuklanıp hapse atılmış, kurşuna dizilerek öldürülmüşler ya da kamplara sürülmüşler ve akıbetleri belli olmamıştır. Kültür Bakanı Ziya Samedi, Ticaret

⁴⁰ Baymirza Hayit, **Türkistan Rusya İle Çin Arasında**, s. 338.

⁴¹ Hacı Yakup Anat, **Hayatım Ve Mücadelem**, s. 178-179.

⁴² Vicdan Haşim, “Okul Hatıraları”, **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 6, S. 23, Ekim 1989,

⁴³ Anat, **a.g.e.**, 178, 179.

⁴⁴ Kurban, **Gerçekler Ve Yalanlar**, s. 89-90.

Bakanı Abdülaziz Kari, Urumçi Belediye Başkanı bunlardan birkaçıdır. Abdurrahim Saidi, Gulca Valisi Abdurrahim İsa...⁴⁵

I. 1954-1958 Yılları Arası Direniş Hareketleri

Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı sosyo-ekonomik siyasetine karşı Müslüman Türk Doğu Türkistanlılar çeşitli zamanlarda Çin'e başkaldırmış, şiddetli tepkiler göstermişlerdir. Zaman zaman silahlı mukavemete de dönüşen ayaklanmaların yerli ve yabancı basına sızmasına engel olunamamıştır.

26 Temmuz 1955 senesinde Doğu Türkistan valisi Seyfettin Azizi Milli Halk Meclisinde yaptığı konuşmada, karşı koyma hareketlerinin ve isyanların bastırılmasının gerekli olduğunu söylerken, 1954'te Hoten'de ihtilal girişimi olduğundan bahsetmiştir.

Paşa Hanım isimli bir Türk anasının liderliğinde Hoten'de 60 bin kişinin katıldığı bir milli ayaklanma ortaya çıkmıştır. Kızıl Çin ayaklanmayı bastırmak için Kaşgar ve Urumçi'den destek kuvvet getirmek mecburiyetinde kalırken, hareket daha bastırılmadan aynı bölgede 1 Ağustos 1955'te Abdülhamit Damollah önderliğinde bir ayaklanma daha baş göstermiştir.

7 Ağustos 1956'da yayınlanan Kwang Min Jih Bao isimli gazete Doğu Türkistan'da Arap alfabesinin değiştirilmesine tepki gösteren Müslüman Türk halkın yer yer silahlı direnişe geçtiğini bildirmiştir. 25 Ağustos 1956 tarihli Sinkiang Jih Bao isimli gazete Hoten ve civarında ayaklanmaların tekrar ortaya çıktığını bildirmiştir.⁴⁶ Aynı gazetenin 25 Eylül 1956 tarihli yayınında ise Hoten'de ve bölgenin her tarafında isyancıların olduğu, 1956 yılında karışıklıklar meydana getirdikleri, milli ve dini prensipleri yadıkları haberi yer almıştır.⁴⁷

Jih Bao isimli gazetenin 16 Ekim 1957 tarihli sayısında ayaklanmalardan bahsedilirken, komünist yönetimin ayaklanmalara karşı aldığı tedbirlerden bahseden şu ifadeler yer verilmiştir: "Milli unsurları ortadan kaldırmak için geniş çapta temizleme eylem programı hazırlanmış olup, buna önümüzdeki kış mevsiminde başlanacak ve ilkbaharda devam edilecektir."

⁴⁵ Anat, **a.g.e.**, s. 175.

⁴⁶ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 160, 161.

⁴⁷ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 277-278.

Sinkiang Jih Bao'nun 26 Haziran 1958 tarihinde çıkarılan sayısında ise Doğu Türkistan'da rejimi yıkmak için isyana kalkışan 278 yüksek rütbeli memur ve halk temsilciler meclisi üyesinin cezalandırılmış olduğunu bildirmiştir.⁴⁸ 20 Mayıs 1958 tarihli bir duvar gazetesinde ise bahsedilen bu memurlardan bazılarının karikatürü çizilmiş, altına “milliyetçiliği körükleyen insanlar” gibi yazılar yazılmıştır. Bu isimler arasında Urumçi Belediye Reisi A. Saibi, Maliye müdürü İbrahim Turdı, Yazarlar Cemiyeti Reisi Ziya Samedi, İli Vali Yardımcısı Abdurrahim İsa, din görevlisi Abdülaziz Mahdum gibi isimler bulunmaktadır.⁴⁹

Jin Mih Jih Bao Gazetesi 25 Ağustos 1958 tarihinde diyalektik materyalizmi öğrenmek istemeyen Doğu Türkistan halkının isyana kalkıştığını bildirmiş, partinin içine giren inkılap aleyhtarı unsurların yerli halkı rejime karşı isyana teşvik ettiğini yazmıştır. 10 Kasım 1958'deki sayısında ise isyana teşvik edenlerin ordu tarafından bastırıldığı haber olarak geçmiştir. Her ne kadar rejim karşıtı isyan olarak gösterilse de, bu da diğerleri gibi Doğu Türkistan halkının milli bir ayaklanmasıdır.⁵⁰

Hong Kong'a göç eden Doğu Türkistanlıların aktardığı bilgilere göre ise 1958'de Doğu Türkistan'da 60000 kahraman Çin'e karşı direnişe geçmiştir.⁵¹

Doğu Türkistan halkı Çin'in imha, Çinlileştirme ve komünistleştirme siyasetine karşı ayaklanmalara aralıklarla devam etmiş, bu milli ayaklanmalar hiçbir zaman durmamıştır. 20 Mayıs 1959'da Kaşgar halkı Kızıl Çin yönetimine karşı ayaklanmıştır. Ayaklanma şu şekilde seyretmiştir: Doğu Türkistan halkı aynı sene bayram namazını kılmak için bir süredir kapalı olan Doğu Türkistan 'ın tarihi camisi Heytgah'ın kapılarının açılmasını istemişler fakat Kızıl Çin yetkilileri bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine halk cami kapısının kilidini kırarak içeriye girmiş ve bayram namazına durmuştur. Kızıl Çin askerlerinin aniden gelip camideki halka ateş açması üzerine bütün halk ayaklanarak ellerine geçirdikleri kazma, kürek, balta gibi araç gereçlerle askerlere, hükümet binalarına ve garnizonlara hücum etmiştir. Ayaklanmanın bastırılması için Doğu Türkistan Genel Valisi Seyfeddin Azizi'den

⁴⁸E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 161-162 (Erkin Alptekin isyana kalkışan kişi sayısını 278 olarak belirtmişken İsa Yusuf Alptekin Doğu Türkistan Davası adlı eserinde sayfa 279'da bu sayıyı 378 kişi olarak vermiştir.).

⁴⁹ İ. Y. Alptekin, **a.g.e.**, s. 279-280.

⁵⁰ E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 163

⁵¹ İ. Y. Alptekin, **a.g.e.**, s. 280.

yardım alınmış fakat bastırılması mümkün olmamış, eylemcilere katılan halkla büyüyen kuvvet 2 sene Çin'e karşı koymuştur. Ayaklanma dış basında da yankı bulmuş; Le Monde Gazetesinin 9 Haziran 1959 tarihli sayısında, Doğu Türkistan'da Mart 1959'da Çin'e karşı büyük bir ayaklanmanın çıktığı, bu kalkışmaya 10 bin kişinin katıldığı haberi yer almıştır. Le Monde rejime karşı ayaklanan halkın civardaki hapisanelerde bulunan mahkûmları azat ettiğini, 50'ye yakın Çinli askerin öldürüldüğünü yazmıştır.⁵²

J. 1959-1963 Yılları Direniş Hareketleri

Komünist Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı imha siyaseti zamanında Çin ile işbirliği yapıp onların güvenini kazanan ve mühim kadrolara yerleştirilen Doğu Türkistanlılarca da kabul edilemez bir hal almıştır. Bu kişiler kendi milletlerinin imha edilmesine göz yumamamış ve milli istiklal hareketlerine yeraltından destek olmuşlardır. 20 Mayıs 1958'de Urumçi'de siyasi mizah resimleri bulunan pankartlar bastırmışlardır. Karikatürlerde Urumçi Belediye Reisi A. Saidi, Maliye Murakabe Umumi müdürü İbrahim Turdi, Yazarlar Birliği Başkanı Ziya Samedi, İli Kazak Muhtar Hükümeti Reis Muavini Abdurrahim İsa ve ileri gelen milliyetçilerden Abdülaziz Mahdum liderliğinde gizli bir teşkilat kurulduğu anlatılmaktadır. Ayrıca bu teşkilatın 8 seneden beri İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'nın yolunu takip ettiği, bağımsız bir cumhuriyet için mücadele ettikleri, Lançu-Doğu Türkistan demiryolunun inşasına ve Çinli göçüne engel oldukları ve daha sonra yakalandıkları karikatürlerle betimlenmiştir.⁵³

20 Mart 1959 yılında Doğu Türkistan'ın güneybatı bölgesinde bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. 4 Müslüman liderin idaresi altında 10 bin genç harekete geçmiş, yerli hapisaneyi basarak 600 kişiyi serbest bırakmış ve 50 komünist muhafız ve memuru öldürmüşlerdir. Akabinde tahıl ambarını ele geçirip mevcut tahılları halka dağıtmışlardır. 6 gün sonra Urumçi'den gönderilen Çin askeri birlikleri isyanı bastırmıştır.⁵⁴

⁵² E. Alptekin, **a.g.e.**, s. 164.

⁵³ Amaç Karahoca, **Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi**, İstanbul, DTDD Yay., 2008, s. 71-72.

⁵⁴ İsmail Cengiz, Hızırбек Gayretullah, **Çin'de İslamiyet Ve Türkler**, İstanbul, Kent Bas., 1983, s. 89.

Bu devirde yaşanan direniş hareketleri, öncekilere nazaran, Çin'in esas sorumlu olarak Sovyet Rusya'yı görmesi bakımından farklılık arz etmiştir. Çin bu dönemde Doğu Türkistan'daki Rus konsolosluklarını kapatmıştır.

İndian Express'ın 21 Kasım 1963'te yayınladığı bir haberde; 1959 ve 1962 yıllarında toplu olarak binlerce göçmenin Batı Türkistan hududunu geçmesinden sonra Pekin hükümetinin Doğu Türkistan'daki Rus konsolosluklarını kapattığı, Rusya'nın da buna karşılık olarak Çin'de bulunan teknisyenlerini geri çektiği yazmaktadır.⁵⁵

Sovyet Rusya bölgesindeki etkinliğini devam ettirebilmek için zaman zaman Doğu Türkistan'daki Çin zulmünü kınamış, Doğu Türkistan Türklerine çağrıda bulunmuştur. Batıya göç edenlere fırsatlar vermesi sonucu 1960'larda Doğu Türkistan'dan binlerce Türk Batı Türkistan'a iltica etmiştir. Bu durum iki büyük devlet arasında çekişmelere neden olurken durumdan en çok Doğu Türkistanlılar etkilenmiştir.⁵⁶

Doğu Türkistanlılar 1962 yılının baharında Çin zulmüne dayanamayarak Rus işgali altındaki Batı Türkistan'a göç etmeye başlamışlardır. Açlık ve sefaletle de mücadele eden halkın Batı Türkistan'a hareketi toplu bir göç halini almış, Komünist Çin ilk başta Doğu Türkistan'ın boşaltılmasından memnun olmuş fakat dışarıda dava adamlarının çoğalmasından rahatsızlık duymuştur. Rusya'nın durumu kendi lehine çevirmesinden endişelenen Çin hükümeti 29 Mayıs 1962'de büyük bir askeri güç ile sınırı kapatmıştır. Halk Gulca otobüs garajında gitmek için beklerken bilet satışı ve otobüs seferleri durdurulmuştur. Çin hükümeti Kurban Ali adlı Türk'ü görevlendirerek ondan kalabalığı dağıtmasını istemiş, halk kurban Ali'yi hainlikle suçlamıştır. Çinliler ile milleti arasında ezilen Kurban Ali halkla beraber hükümet sarayına gitmiş, göç için izinname almaya çalışmışlardır. Azatlık Caddesinde kalabalık gittikçe çoğalmış, "her şeyimiz size kalsın, canımızı bırakın" diyen halk verilen izinnamenin mühürlenmesi için beklerken çatılara yerleştirilen Çin ordusu tarafından makineli tüfeklerle kurşunlanarak katledilmişlerdir. Katliam tarihe Kanlı Mayıs olarak geçmiş, şans eseri kurtulan birkaç kişi dışında bu olaydan bahseden

⁵⁵ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 280-281.

⁵⁶ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 281; İsmail Cengiz, Hızırбек Gayretullah, **a.g.e.**, s. 89-90.

olmamıştır. Ölenlerin sayısı ve cansız bedenlerinin nereye gizlendiği konusunda bilgi bulunmamaktadır.⁵⁷

1962 yılının Temmuz ayında Doğu Türkistan'daki gıda maddelerinin büyük bir kısmının Çin'in diğer bölümlerine gönderilmesi üzerine halk yiyecek kıtlığıyla karşı karşıya kalmış, Gulca ve Çugucak bölgesindekiler Çinlilerle çatışmaya girmiştir. Gulca'daki Sovyet Konsolosluğu önünde toplanan Kazaklar, Çinlilerin Doğu Türkistan'dan çıkarılmasını ve silah yardımı yapılmasını istemişlerdir. Bir yandan Kazaklar Sovyet sınırını geçerek Sovyetler Birliği'ne sığınırken, petrol kuyularında çalışan Uygur, Özbek ve Tatarlar da greve gitmişlerdir. 1962'den önce Sovyetlerden Doğu Türkistan'a göç olurken, bu tarihten sonra durum tam tersine dönmüş, 1962'den sonra Sovyetlere 300 bin civarında Türk göç etmiştir.⁵⁸

Gulca'da (Yinin) başlayan isyan Targabatay'da (Taçın) kendini göstermiş; Tuşancu petrol bölgesine de nüfus etmiştir. Çalışan işçi sayısı 15 binden 10 bine düşmüştür. Silahlı çatışmaların devam etmesi sonucu Çin hükümeti taviz vermiş; işçi ve köylülere verilecek yiyecek miktarı çoğaltılmış, Müslümanların dini açıdan takibi en aza indirgenmiştir.⁵⁹

Kızıl Çin ülkedeki karışıklıklardan Sovyetleri sorumlu tutarken Doğu Türkistan'da katliamlara devam etmiş, binlerce insan bu dönemde imha edilmiştir. Çin yönetimi Doğu Türkistan'a gönderilen 100.000 kişilik ordu ile silahlı direnişleri önleyecek güçlü birliklere yenilerini eklemeye devam etmiştir.

⁵⁷Kurban, "Kanlı Mayıs", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, Yıl 2, C. 2, S. 7-8, Aralık 1985, s. 5.

⁵⁸ Yuluğ Tekin Kurat, "20. Yüzyılda Doğu Türkistan", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, Yıl 4, C. 4, S. 1, Temmuz 1987, s. 16; İsmail Cengiz, Hızırбек Gayretullah, **Çin'de İslamiyet Ve Türkler**, s. 92-93.

⁵⁹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 282.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR DEVRİMİ DÖNEMİNDE DOĞU TÜRKİSTAN (1966-1976)

A. Büyük Proleter Kültür İhtilali Hareketi

Kültür Devrimi siyasi bir devrimdir. Mao Zedong nihai hedefine ulaşmak için her türlü gayrete başvurmak gerektiğini savunurken, bütün gelenekleri ve düşünce tarzlarını yıkmayı amaç edinmiş, eğitsel ve kültürel yapının da tamamen yok edilmesini zorunlu görmüştür.¹

Kültür Devrimi, süregelmış değerlere, yönetim tarzına ve her şeye karşı yapılan bir savaş olarak karşımıza çıkmaktadır.² Kültür Devrimi'nin amacı revizyonizmin kökünü kazımak ve Mao yanlısı düşüncenin üstünlüğünü kanıtlamaktır.³ Çin Kültür Devrimi'nin hedefi insan ruhunu yeniden şekillendirmektir.⁴ Kültür Devrimi'nden sadece Çinli halk değil, Çin Halk Cumhuriyeti'ni meydana getiren bütün unsurlar etkilenmiştir.⁵ Özellikle Müslüman azınlıklar kültürlerinin yok edilmesi tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Çin Komünist Partisi'nin resmi yayınlarında Kültür Devrimi'nin başlangıç tarihi 10 Kasım 1965 olarak geçmektedir.⁶

Sadece geleneklerle değil, aynı zamanda batıl inançlar, din, sınıfsal duygular, mandacı eğilimler gibi birçok şeye karşı yıkıcı mücadeleye başlanmış; bunun için yurt çapında seferberlik ilan edilmiş, her yerde devrimci eğitim yapılırken, Mao'nun eserlerinin okunması, okutulması zorunlu tutulmuş, radyoda devamlı Mao'nun eserleri yayınlanmıştır.⁷ Ülkede geleneklere karşı savaş başlatılmış fakat geleneğe

¹ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi**, (Çev. Büşra Zarifoğlu), İstanbul, Koral Yay., 1997, s. 14.

² M. Antonietta Macciocchi, **Çin Deyince Belgeler/Bilgiler/Bölgeler**, (Çev. Celal Üster), İstanbul, E Yay., 1976, s. 173.

³ Daubier, **a.g.e.**, s. 310.

⁴ Daubier, **a.g.e.**, s. 20.

⁵ Daubier, **a.g.e.**, s. 15.

⁶ Daubier, **a.g.e.**, s. 41.

⁷ Daubier, **a.g.e.**, s. 311.

dönen yeni uygulamalarla Mao Zedong putlaştırılmıştır. Kültür Devrimi her şeyin yakılıp yıkıldığı Mao'nun ise putlaştırıldığı bir dönemi ifade etmiştir.

Yıkıcı kültür hareketlerinde komünistler son derece iyi teşkilatlanmışlardır. Kültür adamlarını kendi saflarına çekmek için onlara dostluk göstermişler; saflarına katılanlarının şöhretlerini arttırmaya uğraşmışlar, kendilerine cephe alanları ise çeşitli usullerle saf dışı bırakmaya çalışmışlardır. Komünizm karşıtı bu kültür adamlarına çeşitli usullerle saldırmışlar, gerek inançları üzerinden gerekse eserlerinin basımını engelleyerek, iftiralar atarak karalama faaliyetleri yürütmüşlerdir.⁸

“Yüz Çiçek Açsın, Yüz Fikir Akımı Yarışsın” ve ardından başlatılan sağ-sapma karşıtı kampanyalar Kültür Devrimi'ne öncü olmuşlardır.⁹ Halk komünleri ve kırsal bölgelerden yolsuzluklara karışan isimlerin temizlenmesi dört temizlik adıyla anılmıştır. Çin'de Dört Temizlik Hareketi Sosyalist Eğitim Kampanyası ile 1963 senesinin mayıs ve eylül aylarını kapsayan süre içerisinde dört ayrı kırsal bölgede başlatılmıştır.¹⁰ 1963'te Mao Zedung'un Kültür Devrimi ile benzer ilkelere sahip olan Sosyalist Eğitim Hareketi hem geleneklerle mücadele etmeyi, hem de bireyciliğe karşı savaşmayı hedef almıştır.¹¹

Kültür Devrimi sırasında bütün ülkeden 13 milyon kişi toplanarak Kızıl Muhafız ordusu oluşturulmuştur. Kızıl Muhafız diye adlandırılan öğrencilere çocuk yaştakiler de katılmış; dini, milli ve gerici olan her unsura karşı bu gençler birer savaşçı haline getirilmişlerdir.¹²

B. Çin Kültür İhtilalinin İç yüzü

Kültür İhtilali devrinde Maocular ile Mao karşıtı halk ve azınlıklar arasında bir sınıf çatışması oluşturulmuş, özellikle öğrencilerden oluşturulan Kızıl Muhafızlara ve Mao taraftarlarına, ayaklanan isyancılarla savaşsınlar diye silahlar dağıtılmıştır. Ülkede kültür sanat adına bir faaliyet yapılmamış, Mao'nun eserlerinin

⁸ U. T. Hsu, **Gizli Mücadele**, Ankara, Sosyal Yay, Seri No:3, 1976, s. 40-41.

⁹ Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD), **Çin Kültür Devrimi**, (Çev. Sinan Jabban), İstanbul, Patikakitap, 2013, s. 149.

¹⁰ Han Suyin, **a.g.e.**, s. 335-336.

¹¹ Daubier, **a.g.e.**, s. 30.

¹² Macciocchi, **a.g.e.**, s. 78-79.

gölgesinde geçen karanlık bir devir yaşanmıştır. Halk açlık ve sefaletle mücadele ederken nükleer silah ve füze denemeleri ise devam etmiştir.¹³

Mao'nun lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan ve askerlikle alakası bulunmayan kişilerden oluşan Kızıl Muhafızlar ordusunun kitapları yaktığı, eski Çin hazinelerini, sanat eserlerini tahrip ettiği rapor edilmiştir.¹⁴ Batı kaynakları Kültür Devriminden bahsederken eski kitapları yakan, tarihi yapıları yıkan kızıl muhafızlardan bahseder. Yönetimin tahribata karşı müdahale ettiği söylenmişse de bu tarz olayların yaşandığı doğrulanmıştır. Bu doğrultuda Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin sanat eserlerinin korunması hususunda çağrı yaptığına dair bil bildirge yayınlanmıştır.¹⁵ Kızıl muhafızlar eski geleneklerle mücadele çerçevesi içinde kültür adına ne varsa hepsini yakıp yıkmışlardır. Evrensel tepkiye karşı hükümet bir kararname çıkarmış olsa da muhafız ordusunun barbarlığıyla 10 gün içinde her şey talan edilmiştir.¹⁶

Kültür Devriminin eğitim alanındaki amacı kızıl ve uzman insan yetiştirmektir. Okullarda azınlık ulusların kültürlerinin de öğretildiği ve bu sayede Han şovenizminin engellenmesinin amaçlandığı söylenmiştir.¹⁷ Mao Zedong Düşüncesi 1960'tan itibaren zorunlu ders olarak eğitim programlarında işlenmiştir.¹⁸ Kültür Devrimi yaşanırken Çin'i ziyaret edenler Mao'nun portresini her yerde gördüklerini anlatmışlar, Mao'nun sözlerinin ezberletildiğini ifade etmişlerdir.¹⁹ Klasik edebiyat ve bununla ilgili eleştiri eserleri sansür edilmiş, halka yasaklanmıştır. 1911 ve 1949 arası eski tarih ve kültür konulu eserler incelenebilirken, 1949'dan 1962'ye kadar uzanan ihtilal devresi hakkında yazılanlar ise halka yasaklanmış belgeler arasında yer almaktadır. Profesörler derslerde Mao'nun fikirlerini anlatırken, adi bir milliyetçilikten bahsedip komünizmi ve sosyalizmi övmüşlerdir. Kültür

¹³ A. Jelohovtsev, **Çin Kültür İhtilalinin İç Yüzü**, (Çev. Nihal Öno), İstanbul, Varlık Yay., 1969, s. 163-164.

¹⁴ Daubier, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁵ Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD), **a.g.e.**, s. 68.

¹⁶ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 150, 164.

¹⁷ Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD), **a.g.e.**, s. 70, 72.

¹⁸ Han Suyin, **a.g.e.**, s. 346.

¹⁹ Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD), **a.g.e.**, s. 136.

Devrimi öncesinde başlayan bu olaylar devrim sırasında çok daha büyük bir boyuta ulaşmıştır.²⁰

Her gösterinin başında filmle ilgisi olmadığı halde Mao'nun fikirlerinden, sözlerinden görüntüler yansıtılmıştır.²¹ Mao karşıtı olanlar vatan hainliği ile suçlanmışlardır.²² Ülkede bulunan yabancılardan ülkenin içişlerine giren olayları görmezden gelmeleri istenmiş, yazıları dahi okumamaları için Parti Komitesince uyarılmışlardır.²³ Halk tarafından ihtilal karşıtı olanlar tutuklanıp, onların deyimiyle “deliklerinden çıkartılıp” üstlerine hakaret dolu yazılar asılmış bir vaziyette sokaklarda gezdirilmişlerdir.²⁴ İçinde Mao'nun anılmadığı dükkânlar dağıtılırken, Mao'nun isminin ve fikirlerinin işlenmediği plaklar dahi halkı zehirlemekle suçlanıp ortadan kaldırılmıştır. Ülkede yabancı kesimli giyim kuşam yasaklanmış, saç örgüsü dahi Sovyet alışkanlığı olarak görülmüş ve ülkede ne kadar uzun saçlı kadın varsa saçları kızıl muhafızlar tarafından bulundukları yerde kesilirken, saçlarını ortadan ayıran erkekler de önce uyarılmış, uyarıyı dikkate almayanlar cezalandırılmıştır.²⁵

Mao'nun ölümüyle Eylül 1976'da Deng ve Hua Guofeng taraftarı subaylar tarafından yapılan bir darbe ile Dörtler tutuklanmış, Çin Komünist Partisi'nde tasfiyeler başlamıştır.²⁶ Kültür Devrimi ile ortaya çıkan yıkıcı politika yerini nispeten de olsa yumuşama politikasına bırakmıştır.

C. İhtilal Sırasında Doğu Türkistan'da Yaşananlar ve Çin Zulmü

Mao Zedong'un: “*ömrümde yaptığım işlerin en büyüğü*” diye övündüğü Kültür Devrimi, yine Mao Zedong'un: “*kişi okudukça aptallaşır*” dediği ünlü sözüne göre bilginlerin sokaklarda dövülerek öldürüldüğü, üniversitelerin kapandığı yıllardır. Bu dönem Mao Zedong'un öldüğü 9 Eylül 1976 yılına kadar sürmüştür.²⁷ Doğu Türkistan'da 1965 yılından 1979'a kadar geçen süre içinde etnik değişim

²⁰ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 19-20.

²¹ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 35.

²² Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 38.

²³ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 57.

²⁴ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 93.

²⁵ Jelohovtsev, **a.g.e.**, s. 133-134.

²⁶ Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD), **a.g.e.**, s. 51.

²⁷ İklil Kurban, **Gerçekler ve Yalanlar**, Ankara, Bizim Büro Yay., 2007, s. 135.

korkunç boyutlardadır. Tüm resmi kurumlar, şehrin güzide mahalleleri ve binaları Çinli ile doldurulurken; bu etnik temizleme hareketini resmi ağızlar, kurumları ulusallaştırmak yerine komünistleştirmek olarak ifade etmiştir.²⁸

Doğu Türkistanlılar Kültür İnkılabına “Vahşet İnkılabı, Meynet İnkılabı” demektedirler.²⁹ Mao Zedung’un Kültür Devrimi Doğu Türkistan’daki Türkleri hedef almış, Kültür İhtilali programının ilk başında Müslüman Türklerin Çinlileştirilmesi yer almıştır. Türk kızları Çinlilerle zorla evlendirilmek istenmiş, karşı çıkanlar ölüm cezasıyla tehdit edilmiştir. İslamiyet’in getirdiği inançların kaldırılması için 10 maddelik bir program hazırlanmıştır.³⁰

Kültür İhtilali döneminde Mao’nun Kızıl Muhafızlar vasıtasıyla yürüttüğü zulüm ve katliamlar sonucunda aile ve cemiyet kavramını yıkan, insanları sülaleleştirme gayesiyle komünler oluşturulmuştur. Bu halk komünlerinde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı kamplarda tutulmuş, evli olanlar ancak iki haftada bir evlerine gidip aileleriyle görüşebilmişlerdir. Aylarca evlerine gidemeyen insanlar olmuş, kadınlara doğum için dahi 3 günden daha fazla izin verilmemiştir. Doğan çocukların komün idaresine teslim edilmesi zorunlu tutulmuş, kadınlar işlerine devam etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır.

Komünlerde Doğu Türkistanlılar kitleler halinde 18 saat çalıştırılmış, sadece doyacakları kadar, en kötü yiyeceklerle beslenmek zorunda bırakılmışlardır. Zulme başkaldıran olursa başlarında bulunan polisler tarafından makineli tüfeklerle topyekûn imha edileceklerdir.³¹

Kültür İhtilali döneminde hükümet başkanları, yöneticiler, idareciler, okul müdürleri, âlimler, aydınlar burjuva unsuru olarak görülmüş; pis aydınlar, denilerek sokaklarda yüzleri siyaha boyalı bir şekilde dolaştırılmışlardır. Bu kişilerin bazıları elleri kolları bağlı olarak dövülmüş, kimisi linç edilerek öldürülmüş, ağır hapis cezası alanlar da olmuştur. Din alimleri görevden azledilmiş, köylere sürgüne gönderilmişlerdir.³²

²⁸ Kurban, **a.g.e.** s. 137.

²⁹ Hacı Yakup Anat, **Hayatım ve Mücadelem**, (Haz. Soner Yalçın), Ankara, Özkan Mat., s. 179.

³⁰ Yuluğ Tekin Kurat, **a.g.m.**, s. 17.

³¹ **Türkistan Şehitleri**, İstanbul, DTGC Yay., 1969, s. 23.

³² Anat, **a.g.e.**, s. 179, 180.

1966'da Kültür İhtilali ile Müslüman Uygurlar üzerinde var olan baskı daha da artmıştır. Duvar ilanlarında İşlam karşıtı ifadeler yer alırken bunlardan bir tanesi şu şekildedir: “Bugünden itibaren artık sığır yemek yok, zira sığır halkın hizmetindedir. Domuz yiyecek ve Arapça mırıldanarak dualarınızı yapamayacaksınız.” Ayrıca camiler basılmış, dini liderler kötü muameleye maruz kalmışlardır.

şubat 1967'de Seylan'da bir parlamento  yesi, kom n st Çinlilerin Müslümanları toptan imha ettikleri ithamında bulunmuştur. 1959'dan 1967'ye kadar Çin'de hocalık yapmış olan Iraklı Fuad es Sahib, An Iraqi in Red China adlı eserinde, Kızıl Muhafızlar sebebiyle müezzinlerin müminleri duaya  ağırmadığını, ezanın yasaklandığını, zira bunun dini tanımayan ülke kanunlarına göre suç olduğunu yazmıştır.

Mezarlıklar da Kızıl Muhafızlar tarafından tahrip edilirken ülkedeki Müslümanlar Çin'e dağıtılmış, zulümden kaçmayı başarabilenler ise Rusya'ya göç etmiştir. Ağustos 1969'da Sovyetler Birliği, Çin'in Müslümanlara karşı uyguladığı baskıcı tutumunu, Asya ve Afrika'nın Müslüman halklarından gizlemek için her çabayı harcadığını söylemiştir. Çin ihtilal boyunca Müslümanlara uygulanan kötü muameleleri gizlemeyi başarabilmişse de daha sonra Kızıl Muhafızların camileri yaktıkları, mukaddes kitaplara zarar verdikleri, müminleri siyah boyayla boyadıkları ortaya çıkmıştır. İşlam dernekleri kapatılmış, liderleri hapse atılmıştır.³³

Kültür İhtilali döneminde üretim faaliyetlerini aksattığı gerekçesiyle dini bayramlar, Ramazan ve Kurban Bayramları, kaldırılmıştır. Milli kıyafetleri dahi yasaklanan Uygur Türkleri mavi resmi elbise giymeye mecbur tutulmuşlardır. Gelenekleri ve özel hayatları zedeleyen birçok baskıya maruz kalmışlardır. Mezarlıklar yer kapladığı için Müslüman halktan ölülerin naaşlarını yakmaları istenmiştir.  inlileştirme politikası sebebiyle Doğu Türkistanlılar çeşitli eyaletlere dağıtılmış, yerlerine Çinliler getirilerek Müslümanların arasına karıştırılmıştır.

Kültürel kıyım döneminde evlerinde dini kitap bulunduranlar gericilik ve yobazlıkla, devrim karşıtlığıyla suçlanmışlardır. Müslüman halktan zorla Kur'an-ı Kerim'ler toplatılmış ve yakılmıştır. Doğu Türkistanlı Müslüman bir kadın; ev

³³ Yılmaz Altuğ, **Çin Sorunu**, İstanbul, Otağ Yay., 1977, s. 163-164.

aramaları yapılırken elinde kalan son mushafı sorumlulara teslim etmemiş, kendisinde bulunduğu takdirde sonunun ölüm olacağını bildiğini fakat Allah'ın yardımıyla teftiş kolunun kendi evini aramadığını ve elinde kalan tek mushafı sakladığını söylemiştir. Türkistanlı bir alim de Kültür Devrimi döneminde köyündeki 16 mescidin Kızıl Muhafızlar tarafından yıkıldığını, cemaat namazlarının kaldırıldığını, din derslerinin yasaklandığını, ibadetlerin gizli ve güvenli yerlerde yapıldığını söylemiştir.³⁴

Kültür Devrimi sırasında Doğu Türkistan'da eğitim faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. 1964 yılında Uygur Özerk Bölgesinde zorunlu hale getirilen çift dilli eğitim denemeleri de ihtilalle birlikte askıya alınmıştır. Kültür Devrimi boyunca şair ve yazarlar düşüncelerini eserlerine yansıtamamışlar, eserlerini serbestçe yazamamışlardır. Sovyetlerde eğitim gören öğretmenler ile milli hassasiyete sahip şair ve yazarlar; Türkçülükle, milliyetçilikle, İslamcılıkla ve Sovyetlere hizmet etmekle suçlanmışlar, hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır. Eserlerinde “vatanım, memleketim, Tanrı Dağı, Tarım Deryası” gibi kelimeler kullanan, anavatan hakkında şiir yazan şairler tutuklanmış, eserleri toplatılmıştır. Uygur milli eğitimi ve Uygur edebiyatı Kültür Devrimi'nin bu acımasız yıllarında büyük kayıplara uğramış, çağın gerisinde kalarak gelişme gösterememiştir. İhtilalin sonuna kadar yürütülen eğitim politikası aşırı sol ideoloji neticesinde milli kültürü yok etmekten öteye gitmemiştir.

35

Komünist Çin, Kültür İhtilali adı altında Doğu Türkistan Türklerinin bin yıldan beri kullandığı Arap harflerini ortadan kaldırmıştır. Bunun yerine Çin fonetiğine Uygur Latin harfleri yerleştirilmiştir. Çince kelime ve tabirler Türk diline sokulmuştur. “Geçmişin bakiyelerini temizleme” bahanesiyle Arap harfleriyle kaleme alınmış başta dini kitaplar olmak üzere 370 bin eser yok edilmiştir. Sosyo-ekonomik reformlar adı altında, Türklerin aile bağlarını koparmak maksadıyla Türk nüfusun % 96'sı 30 bin değişik komüne dağıtılmıştır.³⁶

³⁴ Abdülkadir Taş, “Çin’de Unutulan Müslümanlar”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, DTNM, Yıl 1, C.1, S.4, Aralık 1984, s. 67-68.

³⁵ Erkin Emet, “Doğu Türkistan’da Çift Dilli Eğitim”, **Gökbayrak Dergisi**, Yıl 17, S. 94, Mart-Nisan 2010, s. 7-8.

³⁶ Erkin Alptekin, “Doğu Türkistan’daki Müslüman Türklere Yapılan Zulümler”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, DTNM, İstanbul, Yıl 3, C. 3, S. 9, 1986, s. 16.

Dörtlü Çete dönemindeki Kültür Devrimi sırasında ulusal azınlıklara yapılan baskılar Urumçi'deki Azınlık İşleri Bakanlığında görevli Çinli Şube Müdürünce de kabul edilmiştir. Çinli Şube Müdürü Kültür İhtilali'nin yıkıcı politikasını şu şekilde yorumlamıştır: “Bu siyaset ister Çinli, ister genç ve yaşlılar olsun bütün halka uygulanmıştır. Bundan da çok kimse zarar görmüştür. Özellikle, Sinkiang'da Dörtlü Çete tarafından ulusal azınlıklara yapılan baskılar Çinlilerinkinden farklı olmuştur. Bunun için de ortaya çeşitli bahaneler atılmıştır. Kazaklar yerel milliyetçiler olarak damgalanmış ve başta Sovyetler Birliği gelmek üzere, yabancı ülkelerle yasadışı ilişkilerde bulunmakla suçlanmışlardır. Çünkü Sovyetler Birliği'nde bir Kazakistan Cumhuriyeti vardır. Pek çok kişi hapsedilmiş ve sıradan çobanlar dahi cezaya çarptırılmışlardır.³⁷

Kültür Devrimi boyunca Doğu Türkistan'da büyük değişiklikler olmuştur. Çin'de azınlıklar olarak ifade edilen Müslüman Türk Doğu Türkistan halkı bu değişiklikler yüzünden çok sıkıntı çekmiştir. Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki Uygurlar ile güneyindeki Uygurlar farklı suçlardan sorumlu tutulmuşlardır. Kazaklar sınırın öbür yakasındaki ülkelerle yasal olmayan ilişkilerde bulunmakla suçlanmışlardır. Ayrıca hayvancılık yapanlar, sürüleri ile dağlara çıkanlar, dağlarda eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle suçlu görülmüşler, yersiz suçlanmışlardır. Kızıl Çin Müslüman Türkleri suçlamak ve yemek için her zaman çeşitli bahanelere başvurmuştur. Çinli Müslümanlar da karşı devrimci olmak vs. suçlarla iftiralardan kurbanı olmuşlardır.

Çin'de Müslüman halk domuz beslemeye zorlanmıştır. Çobanların kendileri için hayvana sahip olma hakları ellerinden alınmıştır. Kurala karşı çıkanların hayvanları ellerinden alınmış ve bu kişilerin saçları enselerinden kesilmiştir. Et ve sütle beslenmeye alışkın olan Kazakların hayvanları ellerinden alınınca tahılla beslenmek zorunda kalmışlar, alışkın olmadıkları için bu durum karşısında oldukça zorlanmışlardır. Uygurların kebab ve pilav gibi yemekleri yasaklanmıştır.

Bütün ulusal azınlıklar, modern tiyatroları izlemeye mecbur bırakılmışlardır. Doğu Türkistanlılar bu oyunların dilini anlamadığı halde izlemek zorunda kalmışlardır. İzlemeyenler hükümete karşı gelmekle suçlanmıştır. Toplanıp oyun

³⁷ H. B. Paksoy, **Sincan'da Milliyet Politikası**, ODTÜ, (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), 1987, s. 3.

oynamak, şarkı söylemek, eğlenmek dahi suç sayılmıştır. Çocuklara kültürlerine yabancı olan şarkılar öğretilmiş, bunları uygulamayanlar da çeşitli suçlamalarla karşılaşmışlardır.³⁸

1984 yılının Ekim ayında Türkiye’den Çin’e bir heyet gitmiştir. Heyette iktidar partisi ANAP’ın başkanvekili Halil Şıvgın, milletvekili Talat Sargın ve Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin muhabirleri bulunmaktadır. Üç haftalık süreyle Çin’i, bilhassa Doğu Türkistan’ı gezen heyetin seyahati, daha önce yabancı ülkelerden gelenlere kapalı olan “yasak şehirlere” de gidilmesi bakımından da bir ilktir. Heyet üyeleri yasak şehirlerde de serbestçe gezmişler, Müslüman Türk halkıyla rahatça konuşmuşlardır.³⁹

Tercüman Gazetesi Ceyhan Altınyelek seyahatle ilgili yazısında “ Kaşgar’da konuştuğum Müslüman Türkler Kültür Devrimi sırasında çektiklerini anlata anlata bitiremiyorlar. Camiler saldırıya uğramış. Pek çok insan evinde ibadet ederken dövülmüş, yerlerde sürüklenmiş. Pek çoğu can vermiş. Doğu Türkistan’daki din adamlarından 530’u işkence görmüş,”

Halil Şıvgın da Kültür Devrimi üzerine edindiği bilgileri verdiği röportajda şu şekilde ifade etmiştir: “Kültür Devrimi sırasında camilerin tahrip edildiğini, Müslüman yöneticiler de Çinli yöneticiler de söylüyorlar. Çinliler de Kültür Devrimi’nden şikâyetçi... Kültür Devrimi sırasında Kaşgar’da fazla bir yatırım yapılmamış. Ancak 1978’den sonra biraz canlılık başlamış... Kültür Devrimi sırasında kaç kişinin öldürüldüğünü yetkiliye sordum: ‘Bir milyonun çok üzerinde’ diye cevap verdi.”⁴⁰

D. Kültür İhtilali Sırasında Doğu Türkistan’daki Direniş Hareketleri

Doğu Türkistan’da zulümle, işkenceyle, katliamlarla geçen Kültür İhtilali döneminde Çin vahşetine karşı birçok milli kurtuluş hareketi ortaya çıkmıştır. Baskı altında kısıtlı imkânlarla Kızıl Çin’e başkaldıran Doğu Türkistanlı Türklerin hareketleri Çin’in elindeki imkânlar karşısında başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

³⁸ Paksoy, a.g.e., s. 5.

³⁹ Doğu Türkistan’ı Dolaşan Heyet, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, Yıl 2, C. 2 S. 5, Mayıs 1985, s. 58.

⁴⁰ Doğu Türkistan’ı Dolaşan Heyet, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, s. 59-60.

Başkaldıranlar ölümle cezalandırılırken, zulümden kurtulabilen Doğu Türkistanlı Müslüman Türkler başta Rus esareti altındaki Batı Türkistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Suudi Arabistan ve Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir.⁴¹

Urumçi Radyosunun 7 Ocak 1965 ve 1 Haziran 1966 tarihli yayınlarına göre, Doğu Türkistan'da Arap yazısı yerine Latin harfleri getirilmiş; aynı zamanda Doğu Türkistan Türklerinin komünist rejime karşı milli direnişlerine devam ettiklerine dair haberler yer almıştır. Yabancı ajans ve radyoların da bildirdiğine göre Kızıl Çin rejimine karşı halk direnişi bütün ülkeyi sarmıştır.⁴²

1966 Kurban bayramı sabahı, bayram namazını kılmak üzere Kaşgar'ın en büyük camisi önünde toplanan Türkler bir süredir kapalı olan caminin açılmasını istemişlerdir. Çinli yetkililerin bu isteği kesin bir şekilde reddetmeleri üzerine halk kilitleri kırarak camiye girmek istemiştir. Akabinde silahlı çatışmalar yaşanmış, halk gruplar halinde dağlara çıkarak gerilla harpleri yapmıştır. Yabancı basında bu ayaklanmaların bütün Doğu Türkistan'a yayıldığı ve Osman Batur'un yürüttüğü ayaklanmalara denk olduğu söylenmiştir. Pekin radyosu olayları inkâr etmiş, isyancıların halkı peşlerinden sürükleyemediklerini iddia etmiştir. Hareketin başlamasının üstüne iki ay geçmesine rağmen hala hareketin bastırılacağını söyleyen radyo halkın direnişlere katılmasını önlemek için vaatlerde bulunmuştur. Ancak bütün önlemlere rağmen hareket bütün Doğu Türkistan'a yayılmıştır.

1966 yılında Endonezya İbrasi Gazetesi, Doğu Türkistan'da, aralık ayında, Ramazan ayını karşıladıkları bir zamanda, 75.000 Müslümanın Kızıl Çin tarafından katledildiği haberine yer vermiştir.

Anadolu Ajansı 6 Ocak 1967'de Çin'de girişilen hareketlerden bahsetmiştir. Kuran-ı Kerim'i Çinceye çeviren bir bilginin başına utanç şapkası giydirilerek sokaklarda dolaştırıldığını; el ilanlarında "bütün camileri kapatın, dini kuruluşları dağıtın, İslam oluşumlarını dağıtın, Kuran öğrenimini kaldırın" gibi ifadeler yer aldığını bildirmiştir.⁴³

⁴¹ **Türkistan Şehitleri**, s. 24.

⁴² İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 284.

⁴³ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası** s. 284-286.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1977-1990 YILLARI ARASINDA DOĞU TÜRKİSTAN

A.1977-1990 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Genel Durum

1970'lerin sonunda Mao'nun ölümünün ardından iktidara gelen Deng Xiaping (Den Şaoping), Dörtlü Modernizasyon programını yürürlüğe sokmuş, açık kapı politikasını başlatmıştır. Bu sürecin ardından Çin'de Uygur sorunu farklı bir boyuta taşınmış, yeni reformların yapılması Uygurların umutlanmasına neden olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri Çin'e korku salmış, özellikle Doğu Türkistan sınırındaki Türk devletlerinin bağımsızlıklarının kazanmaları Uygurları harekete geçirebileceği konusunda Pekin yönetimini endişelendirmiştir.¹

Den Şaoping iktidara geldikten sonra ülkede serbestlik olmuş; Doğu Türkistan'da basın gelişme göstermiştir. Milliyetçilik, Türkçülük, Türkçecilik yeniden etkili olmaya başlayınca, Çinliler tarafından bu düşüncelere karşı hareket uygulanmıştır.²

Çin'in Jean Min Jih Bao gazetesinin 20 Ekim 1978 tarihli sayısında, Çin Halk Cumhuriyeti Milletler Komitesi Başkanı Yang Cing Rin'in şu ifadelerine yer verilmiştir: "Azınlık milletler (Doğu Türkistan, Moğolistan, Tibet vs.) ölülerini yakıp, küllerini saklamaya mecbur edilmiştir. Artık onların ölülerini gömmelerine karşı gelmemeliyiz. Onlar domuz eti yemeye mecbur edilmişti. Bu mecburiyeti kaldırmalıyız. Azınlık milletler ekonomik yönden çok geri bırakılmıştı. Kültürleri yok edilmişti. Onların hayat seviyelerini yükseltmeye çalışmalı, kültürlerini tekrar canlandırmalıyız." ³

Çin'deki azınlıklara yönelik uygulanan siyasetin bir başka itirafı da aynı gazetenin 27 Kasım 1978 tarihli sayısında şu şekilde yer almıştır: "Çinli olmayan azınlık milletlerin kültürleri, özellikle dil ve edebiyatları planlı bir şekilde yok

¹ Barış Adıbelli, **Doğu Türkistan**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2008, s. 116-117.

² Anat, **Hayatım Ve Mücadelem**, s. 180-181.

³ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan'da Kızıl Çin Vahşeti**, s. 6-7.

edilmeye çalışılmıştır. Azınlık milletlerin pek çok kıymetli eserleri, milli oyun ve şarkıları tamamen imha edilmiş veya yasaklanmıştır. Sinkiang'daki (Doğu Türkistan'daki) yaşlı Kazak şairi Asılhan, yıllarca bir kahramanlık destanı üzerinde çalışarak Kazakların 40 ciltten oluşan kahramanlık destanını ortaya çıkarmıştı. Kırk Yaprak adlı bu destanın 34 cildi yakılarak yok edildi. Bugün elimizde sadece 6 cildi mevcuttur.”

Sinkiang (Doğu Türkistan) Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Wang Feng, Doğu Türkistan'da bir konuşma yapmış, bu konuşma Jean Min Jeh Bao gazetesinin 4 Kasım 1978 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Wang Feng'in yayımlanan konuşmasına göre, Çin'in uyguladığı siyasette değişikliğe gitmesinin sebebi olarak Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan halkını Çin'e karşı isyana teşvik etme ihtimalini söyleyebiliriz. Wang Feng'in yayımlanan konuşması şöyledir: “Bilindiği gibi, lider Kua Kuo-feng yakında Sinkiang'a (Doğu Türkistan'a) uğramış ve halkın hayat seviyesini yükseltmek için emir vermiştir. Şimdi, biz el ele vererek ülkemizi kalkındırmalı ve hayat seviyemizi yükseltmek için gerekli çalışmaları başlatmalıyız. Sinkiang, Sovyetler Birliği'ne komşu bir eyaletimizdir. Eğer, biz buranın halkına gereken önemi vermezsek, onların ihtiyaçlarını karşılamazsak, onların hayat seviyesini yükseltmeye gayret göstermezsek bu durumdan Sovyetler Birliği azami derece istifade edecektir.”⁴

Kültür İnkılabının karanlık günlerinden sonra; bu dönemde, baskı dönemine göre, yerel kültürü canlandıracak geniş çaplı imkânlar sunulmuştur. 1980'lerde Uygur kimliğine ve hayal edilen Uygur kurumlarına bir dönüş yapılmıştır. Uygur tarihi ve kültürüne ait kitaplar ve akademik araştırmalar çoğalmış, bu durum İslami canlanma olarak ifade edilmiştir. İslam ile ilgili yayınlar çoğalmış, Kızıl Muhafızların yıktığı camiler onarılmış, yenileri inşa edilmiş ve camilere bitişik özel Kuran okulları açılmıştır. Uygurlar bu gelişmeleri, haklarının önceden ellerinden alındığını, şimdi ise bu hakların olması gerektiği gibi ifade edildiğini, bunda ayırt edici özel bir durumun bulunmadığını söylemişlerdir. Yenilenen bu ılımlı politika aynı zamanda Uygur değerlerini ruhban sınıfına ait olmayan ve ateist değerlerden

⁴ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan'da Kızıl Çin Vahşeti**, s. 7-9.

ayırt etmek için İslam'ı bir araç olarak kullanan Çinli yetkililer tarafından ortaya atılan militan zihniyetin bir parçası olmuştur.⁵

1976 yılında Mao Zedung'un ölümünün ardından ve uygulanan açıklık politikasından sonra uygulanmaya başlanan yumuşama politikasıyla milli eğitim ve milli edebiyat alanında da yasaklar kısmen kaldırılmıştır. Yıkıcı Kültür Devrimi döneminde çeşitli suçlamalarla hapse atılan öğretmen ve yazarlardan Abdürrahim Ötkür, Turgun Almas, Nim Şehit, Zunun Kadiri, Zordin Sabir de yasakları kaldırılan yazarlar arasındadır. Bu aydınlara konulan öğretmenlik yapma ve eser yazma yasaklarının kaldırılmasıyla Uygur milli eğitiminde canlanma görülmüştür. Bu bağlamda yayıncılık faaliyetleri de gelişme göstermiştir.

Hoşgörü döneminin öncesinde yalnız Şin Jiang Halk Neşriyatı, Pekin Milletler Neşriyatı Uygur Bölümü, Şin Jiang Maarif Neşriyatı ile sınırlı tutulurken, yayınevlerinde milli eserler yerine Çince'den tercüme edilen kitaplar yayınlanmıştır. 1980'den itibaren Şin Jiang Sehiye Neşriyatı (Doğu Türkistan Tıbbi Neşriyatı), Yaş Ösmürler (Gençler Neşriyatı), Şin Jiang Fen-Tehnika Neşriyatı (Fen ve Teknoloji Neşriyatı), Sin Jiang Katnaş Neşriyatı (Ulaştırma Neşriyatı), Kaşgar Uygur Neşriyatı kurulmuştur. Tarım, Şin Jiang Milletler Edebiyatı, Kövrük (Köprü) dergileri Doğu Türkistan Yazarlar Birliğine bağlı olarak çıkarılan dergilerdir. Kültür İdaresine bağlı olarak Doğu Türkistan Sanatı dergisi çıkarılmıştır. Miras dergisi Halk Edebiyatı yayın organı olarak yayınlanmaya başlamıştır. Şin Jiang Halk Neşriyatı tarafından Bulak (Pınar), Çolpan(Yıldız), Dünya Edebiyatı dergileri yayınlanmıştır. İli'de İli Deryası, Kaşgar'da Kaşgar Edebiyat Sanatı, Turfan'da Turfan dergisi, Kumul'da Kumul Edebiyatı, Aksu'da Aksu Edebiyatı-Sanatı, Hoten'de Yeni Kaştası dergisi, Korla'da Bostan dergisi çıkarılmıştır. Urumçi Yazarlar Birliğine bağlı olarak Tengri Tag ve Urumçi Kültür Dairesine bağlı olarak çıkarılan Nasrettin Hoca dergisi yerli ve milli dergiler arasında yer almıştır. Hoşgörü ortamından yararlanılarak çıkarılan bu dergiler neticesinde durma noktasına gelmiş olan eğitim ve kültür sanat faaliyetleri hareketlenmiştir.⁶

⁵ Remi Castets, "Doğu Türkistan'da Gerginlik Artıyor", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., Yıl 25, C. 18, S. 69-70, Mart 2009, s. 39.

⁶ Erkin Emet, "Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim", **Gökbayrak**, Yıl:17, S. 94, Mart-Nisan 2010, s. 7.

1980’li yıllarda Uygurların İslami kültür ve kimliklerinin yeniden canlanmasıyla beraber Uygurların haklarını, kültürlerini ilerletmeyi amaçlayan öğrenci dernekleri kurulmuştur. Tanrı Dağları Derneği, Doğu Türkistan Gençler Derneği, Öğrenci Kültür ve Bilim Derneği... Bu öğrenci dernekleri Çin’deki demokratik öğrenci hareketinin artan gücünü yansıtmış, dernek aynı zamanda Büyük Han şovenizmine karşı meydan okuyan bir tavır almıştır. Bu durum Çin Komünist Partisinin raporlarında da dile getirilmiştir.⁷

Kültür İhtilali’nin ardından Çin’de on yıl içinde iç ve dış politikada Çin halkı için yararlı yenilikler olmuştur, fakat Doğu Türkistan’da ise Mao’nun uyguladığı asimilasyon siyaseti Müslüman Türkler adına uygulanmaya devam etmiştir. Geçen zaman içinde Doğu Türkistan’da meydana gelen tek değişiklik ise Çinli göçmen sayısının çoğalmasındır.⁸

Her ne kadar 1980’li yıllar gerilimin azaldığı, Uygur topluluğu ile Çin yönetimi arasında gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak görülse de 1990’lı yıllarda bastırıcı Çin politikası geri dönmüştür.⁹

1960-1980 yıllarında Çin’in Orta Asya sınırı kapalıyken Doğu Türkistanlılar Çin’in baskıcı işkence politikalarından kaçmak istemişlerse de kurtulamamışlardı. Durum değişince binlerce Uygur Türk’ü bağımsızlıklarını kazanan kardeş cumhuriyetlere göç etmeye başlamışlardır. Ayrıca Orta Asya devletlerinde bağımsız bir Uygur Diasporası da vardır; bu cumhuriyetler Doğu Türkistanlılar için güvenli sığınaklar haline gelince baskıdan kurtulan Doğu Türkistanlı göçmenler zamanla Özgür Uyguristan görüşünü savunmaya başlamışlardır. Soğuk Savaş’ın bitmesinin ardından Avrupa ve Türkiye’deki göçmen Uygurlar da bağımsız Doğu Türkistan için Çin’e baskı yapmışlardır.¹⁰

Sinkiang Uygur Özerk Bölge Parti Komitesi Birinci Danışmanı olarak 1985’te göreve başlayan Wang En-Mao’nun Sanghay’da yayınlanan Bawken Wiyanzi; Urumçi’de yayınlanan Sinkiang Geziti ve Hakikatni İzdeş Jurnalinde verilen “Sinkiang’a karşı asıl tehdit nereden kaynaklanıyor” başlıklı yazısında;

⁷ Castets, a.g.m., s. 39.

⁸ M. Emin Hazret, a.g.m., s. 12.

⁹ Castets, a.g.m., s. 39.

¹⁰ Adibelli, a.g.e., s. 117.

muhaceretteki Doğu Türkistanlıları birinci derece tehdit unsuru ilan etmiştir. Sinkiang’a yönelik tehditlerin ülke içindeki ve özellikle ülke dışındaki düşmanlardan geldiğini söylemiştir. Milli bölücülükle ve yıkıcılık hareketleriyle suçlanan Doğu Türkistanlılar ayrıca Sinkiang’ ın Çin’in bir parçası olduğunu kabul etmedikleri için ve Sinkiang ’ı Çin’den koparmayı istedikleri için de suçlanmışlardır. Milli bölücülükle suçlanan kuruluşları ve örgütleri Wang En-Mao şu şekilde sıralamıştır:

1. Doğu Türkistan Vatan Kutkuzuş Komititi
2. Doğu Türkistan Milli İnkılabı Fronti
3. Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti
4. Dünya İslam Birliği (Rubitatul Alam ul-İslami)
5. Doğu Türkistan, Moğuliye, Mançuriye ve Tibet Halklarının Birleşme Komititi
6. Kazak Türk Vakfı
7. Doğu Türkistan Vakfı

Bahsi geçen bu kuruluşların bazılarının okullar açarak ülkeyi bölecek, bağımsızlık davası yürütecek uzmanlar yetiştirdiğini söylemiş, Sinkiang’a casus soktuklarını ifade etmiştir. Doğu Türkistan Partisine gizli üye kaydettiklerini de iddia eden Wang, Mekke’ye giden hacıların da satın alındığı fikrini de ileri sürmüştür.¹¹

Çin Komünist Partisi 1989 Tiananmen olaylarından sonra, bu olayların bir sonucu olarak benzeri olayların yaşanmaması ve rejimin varlığını sürdürebilmesi için otoriter sıkı tedbirler alma gereği duymuştur. Aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarına kavuşması ve radikal İslam’ın bölgede yayılması karşısında tedbirler alınmazsa Doğu Türkistan’da istikrarsızlıklar artarak büyüyecektir. Orta Asya Türk nüfusunun bağımsızlığa kavuşması Uygur bağımsızlığını meşru kılıp güçlendirecektir. Uygurlar ile bu cumhuriyetlerdeki Türkleri birbirine bağlayan kültürel bağlar ve bu cumhuriyetlerin Uygur Diasporasını tanıması Çin’i korkutan sebepler olmuştur. Bu bağımsız cumhuriyetler, bilhassa Kazakistan ve Kırgızistan, mültecilere sığınma teklifinde

¹¹ Wang En-Mao Muhaceretteki Doğu Türkistanlıları “Birinci Derece Tehdit Unsuru” İlan Etti, **Doğu Türkistan’ın Sesi Haber Servisi**, C. 6, S. 21, İlkbahar 1989, s. 5

bulunmuş, bağımsızlığı savunan yerel Uygur Diasporası teşkilatını tanımıştır. Pekin yönetimi Uygur Türklerine dışardan gelen bu desteği kesmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Çin, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile sınır anlaşmazlıklarını çözmek, ekonomik işbirliği sağlamak, bağımsızlık taraftarlarına ve İslamcılığa karşı mücadele işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Hatta bu cumhuriyetlerdeki Uygur teşkilatlarının yasaklanması konusunda ve bu cumhuriyetlere sığınan militan olarak ifade edilen Doğu Türkistan Türklerini, Çin'e geri teslim etme konusunda dahi onları ikna etmiştir.¹²

1989 yılında yaşanan Tiananmen öğrenci gösterilerinin Pekin yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılması dünya kamuoyunda Çin'e karşı tepki oluşturmuştur. Uygurlar ise kamuoyunda oluşan bu tepkiyi avantaja çevirmek için birtakım faaliyetlerde bulunmuş, kamuoyunun Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı konusunda desteğini almaya çalışmışlardır. Bu süreçte Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi hükümet dışı örgüt olarak ortaya çıkmıştır.¹³

Ülke içinde ise Çin giderek artan Uygur milliyetçiliğine ve radikal İslamcılara karşı önlemler almıştır. Çin yönetimi durum daha da kontrol edilemez bir hale dönüşmeden buna sebep olacak dinamikleri baştan engellemek amacıyla toplum üzerindeki kontrolünü arttırmıştır. Doğu Türkistan'da kimlik ve din ifade etme alanlarını daraltmıştır. Uygur halkla Çin yönetimi arasında bu sebeplerden doğan gerginlikler arttıkça (1990 Barın İsyanı, 1993 Karışıklıkları, 7 Temmuz 1995 ayaklanması gibi) şiddete varan karışıklıklar çıkmış, bunlardan dolayı da Çin'in Uygurlar üzerindeki baskısı giderek daha da artmıştır.¹⁴

“Sert darbe” suçuna karşı Nisan 1996'da başlatılan büyük milli kampanyayı takiben 1996-1997 yılında dönüm noktasına girilmiş, bu kampanya istikrarı sürdürmek için Mart 1996'da yapılan özel toplantının ardından hemen başlamıştır. Bağımsızlık taraftarlığını ve yasa dışı dini faaliyetleri yasaklayan kampanya ile ÇKP'nin Politbüro Daimi Komitesi, Doğu Türkistan üzerindeki kontrolü sıkılaştırmayı ve ortaya çıkabilecek yıkıcı faaliyetleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bunun için geniş çaplı bir sıkı talimat listesi sunmuştur. Kampanya

¹² Castets, a.g.m., s. 41.

¹³ Adıbelli, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁴ Castets, a.g.m., s. 41.

dâhilinde zor kullanan polis operasyonlarında başarı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Yürütülen kampanyalar günümüze kadar devam etmiş; Ocak 1999'dan Mart 1999'a kadar süren 100 günlük sıkıyönetim ilanı, nisandan haziran ayına kadar süren "Terörizm Karşısı Genel Kampanya, günümüze kadar devam eden "Sert Darbe" kampanyası, Ekim 2001'de "Bağımsızlık Taraftarlığı Karşısı Hareket" bu kampanyalardan bazılarıdır. Bu yoğun bastırma kampanyası sürecinde binlerce Uygur tutuklanmış, uygunsuz ölüm cezaları verilmiş, insan hakları ihlal edilmiştir. Kimlik ve din ifade etme alanlarının ayrılması ve kapanmasıyla Uygur toplumunda büyük sıkıntılara neden olmuştur. Bütün bu yaşananlar Çin yönetimin asıl hedefinin bağımsızlık taraftarlığı ve İslamcılıktan daha çok Uygur kimliğine karşı olduğunu göstermiştir.¹⁵

Uygurların devleti olmayan büyük bir halk olarak BM'de temsil edilmedikleri görüşünden yola çıkarak 1989'da Hollanda Lahey merkezli Temsil Edilmeyen Uluslar Ve Halklar Örgütü'nü kurmuşlardır. 11 Şubat 1990'da İsa Yusuf Alptekin'in büyük oğlu Arslan Alptekin ve Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi'nin Avrupa'daki lideri Erkin Alptekin örgütün kuruluş antlaşmasını imzalamışlardır. Erkin Bey örgütün başkan yardımcılığını ve genel kurul üyeliğini yaparken 23 Ekim 1999'da genel sekreterliğe seçilmiştir.

1980'lerde Uygurlar uluslararası anlamda örgütler kurmuşlardır. Bunlardan birisi 14 Temmuz 1985'te İsviçre'nin Zürih kentinde kurulan, Doğu Türkistan Moğolistan ve Tibet Halkları İttifak Komitesidir. Kuruluş resmi tarihi 1985 olsa da örgütün 1960'lara dayanan bir geçmişi vardır. Bu dönemde Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Hindistan'da Tibet'in ruhani lideri Dalay Lama ile görüşmüşler, 1970'te ise İsa Bey Darmasala'da Dalay Lama ile ikili görüşmede bulunmuştur. Daha sonra 1983'te Dalay Lama Türkiye'yi ziyaret etmiş, ziyaretin ardından gelişen süreçte 1984 yılında Darmasala'da gayri resmi görüşmeler başlamıştır. Resmi görüşmelerin başlatılması için komisyon oluşturulmuş, 14 Temmuz 1985 tarihinde örgüt resmen kurulmuştur.¹⁶

¹⁵ Castets, a.g.m., s. 41.

¹⁶ Adıbelli, a.g.e., s. 118.

Bir diğerk örgüt ise 11 Ocak 1991’de Münih’te, Avrupa’da Doğı Türkistan Derneğine bağılı olarak kurulan Doğı Türkistan Kültür Ve Sosyal Derneğı’dir. Derneğin başkanlığında bir süre Erkin Alptekin bulunmuştur. Bu dernek Doğı Türkistan Bilgi Merkezi’ni kurmuş, merkez 1991’den 1996’ya kadar iki ayda bir Doğı Türkistan Bilgi Bülteni’ni yayınlamıştır. ¹⁷

B. Kültür İhtilali Sonrası Din Üzerine Uygulanan Yumuşama Politikası

Mao Zedung’un ölümünden sonra iktidara gelen yeni Çin yöneticileri Doğı Türkistan Türklerinin hayatlarına da tesir eden liberalleştirme tedbirleri almıştır. Bu liberalleştirme tedbirleri ekonomik, kültürel ve dini hayatta kendini göstermiştir. Fakat Mao Zedung’un ölümünden sonra alınan bu liberalleştirme kararları Müslüman Türkleri tatmin etmekten uzak olmuş, Doğı Türkistan’ın şehirlerinde sükûnet sağlanamamıştır. Binlerce Türk talebe Urumçi’de, Pekin’de ve Şanghay’da toplantılar yapmış; self-determinasyon, demokratik seçimler, ekonomik muhtariyet, daha fazla eğitim, nüfus planlamasından vazgeçilmesi, adi suçluların Doğı Türkistan’a gönderiminin durdurulması ve atom denemelerine son verilmesi gibi birtakım taleplerde bulunmuşlardır. ¹⁸

1978’de Çin anayasasında yapılan düzeltme ile bütün vatandaşların din ve inanç hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Ayrıca Çin Ceza Kanunu’na 1979’da 147 sayılı bir madde eklenmiştir. Bu maddede meşru sebep olmaksızın vatandaşların din ve inanç hürriyetlerini veya azınlıkların örf ve adetlerini aşırı derecede ihlal eden memurların iki yıldan fazla olmak üzere hapis cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir. Anayasadaki bu değişiklikler Doğı Türkistanlılar için olumlu bir adım olarak görülse de, maddede yer alan meşru sebep olmaksızın ifadesi ile aşırı derecede ihlal ifadesi, Müslüman halkın menfaatlerinin tersi yönünde hareket edilebileceğini de göstermiştir. ¹⁹

¹⁷ Adıbelli, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁸ E. Alptekin, “Doğı Türkistan’daki Müslüman Türklere Yapılan Zulümler”, **Doğı Türkistan’ın Sesi**, DTNM, Yıl 3, C.3, S.9, Nisan 1986, s. 17.

¹⁹ Abdülkadir Taş, “Çin’de Unutulan Müslümanlar”, **Doğı Türkistan’ın Sesi**, DTNM, Yıl 1, C.1, S.4, Aralık 1984, s. 69.

Mao'nun baskı devriyle mukayese edildiğinde ise 1980'lerdeki din politikasına liberal demek mümkündür. Çin'in resmi kaynaklardan edinilen bilgilere göre 1979'dan 1986'ya kadar Doğu Türkistan'da 14 bin cami açılmış, 15 bin kişiye imamlık yapma izni verilmiş ve 150 bin nüsha Kur'an-ı Kerim basılmıştır.

Bütün bu gelişmeler Mao Zedong devriyle kıyaslandığında müspet olarak görülmektedir. Fakat Çin yöneticileri Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin Mart 1982'de parti komitelerine ilettiği Sosyalist dönemde dini problemlerle ilgili ana tutumumuz adlı 19 numaralı gizli bildirisinde din toplumdaki negatif bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bahsedilen bildirideki ifadeler şöyledir: “İnsanlık tarihinde din en sonunda yok olacaktır ve bir gün gelecek bu ülkenin vatandaşlarının çoğunluğu dünyayı ve hayatı ilmi bir bakışla kabul etme şuuruna sahip olacaklardır ve dünyanın aldatıcı mallarını elde etmek için manevi yardım aramaya ihtiyaç kalmayacaktır.”²⁰

Açık yumuşama politikası Doğu Türkistanlı Müslümanlara bir ölçüde dini ve milli hoşgörü içinde yaşama imkânı getirmiştir. Bu ortamı fırsat bilen Müslüman halk 1980'li yıllarda yıkılan camileri onarmaya, yakılan kutsal kitapları temin etmeye çalışmışlardır. Ancak bu hoşgörü dönemi kısa sürmüş, yeniden dini faaliyetler yasaklanmış, okullar, medreseler kapatılmış, hocalar talebeleriyle birlikte hapsedilmişlerdir. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Sinkiang'ın İstikrarının Korunması” hakkındaki çok gizlilik dereceli 19.03.1996 tarihli kararında din ve eğitimle ilgili maddeler şöyledir:

“Dini faaliyetler mutlaka devletçe kontrol edilmelidir. Bütün özel dini eğitim kurumları kapatılmalıdır. Çin Komünist Partisi üyelerinin dini faaliyetlerle iştigal etmeleri kesinlikle yasaklanmalıdır. Halk, kesinlikle dini propagandalara karşı korunmalıdır. ÇKP faaliyetlerine katılmayanlar derhal partiden ihraç edilmelidir.

Bilim adamları, öğretim üyeleri ve öğrencilerin karşılıklı mübadeleleri işlemlerine süratli şekilde ve kesin olarak son verilmeli; Sinkiang'daki her kademedede, her çeşit eğitim ve öğretim kurumlarında hiçbir şekilde yabancı temalar ders olarak okutulmamalıdır, okutulması kesinlikle yasaktır. Sinkiang'dan dış ülkelere gönderilecek öğrenciler kesinlikle detaylı bir şekilde seçilmelidir. Seçilenler

²⁰ E. Alptekin, “Doğu Türkistan'daki Müslüman Türklere Yapılan Zulümler”, s. 17-18.

de parti yoluna sadık olmaları için uyarılmalıdır. Öğrenim masraflarını kendileri karşılamak suretiyle yurt dışında öğrenim görecektik öğrencilere kesin olarak sınırlamalar getirilmelidir. Sinkiang'daki ilk ve orta dereceli okulların dış ülkelerde aynı seviyedeki okullar ile ilişkiler kurmaları da kesinlikle engellenmelidir. Yukarıdaki prensiplere uymayan öğretim kurumları kesinlikle kapatılacak, okulun idarecileri ile öğretmenleri ise sert bir şekilde cezalandırılacaktır. “

Çin İslam ülkelerine açılmak gayesiyle, bu ülkelere hoş görünmek için büyük şehirlerde birkaç cami süsleyerek ibadete hazır tutmak gibi çeşitli önlemler almıştır. Hacca hükümetçe seçilen kişiler gönderilirken hacı kabileleri onar kişilik gruplar halinde düzenlenmiş ve her grubun başında bir komünist sorumlu bulunmuştur. Dış ülkelere bilhassa İslam ülkelerinden kitap, dergi gibi basılı ve görüntülü dökümanların girmesi yasaklanmıştır. Doğu Türkistan halkı imkân ve fırsat buldukça Çin'e tepkilerini göstermişler, 1953, 55, 57, 62, 67, 69, 70 ve 85, 89 ve 1990 yıllarında yaşanan dini ve milli hareketler dünya basınında da yer almıştır.²¹

1984'te, Kaşgar'ın Kargalık nahiyesinden bildirilen bir habere göre, Mao döneminde bir Çinli vatandaşa tahsis edilen caminin ibadete açılması için yetkili makamlara müracaat eden halk sonuç alamayınca, caminin tahsis edildiği Çinli camiden zorla çıkarılmıştır. Cami temizlenip onarılmış, ibadete açılmıştır. Bir cuma günü cami bayram coşkusuyla açılmış, cami dolup taşmış fakat aynı günün gecesinde cami Çinliler tarafından yakılmıştır. Bunun üzerine galeyana gelen Kargalık'ın Türk halkı sokaklara dökülmüştür. Çok geçmeden halkın etrafı Kızıl Muhafızlar ile sarılmış, makineli tüfekler hazırlanmış, halk elektrikli coplarla dövülmüştür. 600 Türk'ün tevkif edildiği bu olayda camiyi ateşe veren Çinli ceza almamıştır.²²

Çin Komünist Partisi'nin dindarları kontrol etme hakkını kendinde bulundurması Doğu Türkistan'da din hürriyetinin olmadığını açıkça göstermektedir. Özellikle resmi dini kurumlar vasıtasıyla Çin Komünist Partisi dindarları kontrol etmektedir. 19 numaralı bildiride bu teşkilatların görevleri ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “Bu kuruluşlar parti ve hükümetin din hürriyeti politikasını uygulamada, dindarların vatandaşlık ve sosyalistlik duygularını yüceltmede, dindarların kanuni

²¹ M. Rıza Bekin, “Doğu Türkistan Gerçeği”, **Hüzün Coğrafyası Doğu Türkistan**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Komisyonu, 1997, s. 4-5.

²² **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTNM, C. 1, S.2, Mayıs 1984 (Dergide yer alan bir haber)

haklarını ve menfaatlerini kollamada, dindar toplulukların dini ibadetlerinin yerine getirmelerini organize etmede parti ve hükümete yardımcı olurlar... Bütün dini teşkilatlar parti ve hükümetin liderliğine boyun eğmek zorundadır.” Aralık 1982’de kabul edilen yeni Çin anayasasının din işleriyle ilgili 36. maddesinde de “devlet normal dini faaliyetleri korur.” İfadesi bulunmaktadır. Prensipte vatandaş cemiyetleri tarafından yürütülen dini faaliyetler kanuni olarak kabul edilmekte fakat bağımsız dini faaliyetler devletin himayesinde olmadığı halde kanuni baskıya maruz kalmıştır. Halkın arasında din propagandası yapmak ve 18 yaşından küçüklere din dersi vermek yasaklanmıştır.²³

1979’da dini teşkilatları yeniden açma kararı alınmış fakat bunların başına getirilecek yöneticilerin çoğunluğunun yaşlı olduğu görülmüştür. Bunun üzerine Çin yönetimi genç dini liderler yetiştirmek zorunda kalmıştır. Dini okullara gönderilecek öğrenciler parti tarafından seçilmiş, talebelerin gayesi ilk planda dini eğitim almak yerine parti politikasını öğrenmek olacaktır. 19 numaralı dokümanda bu hususla ilgili şunlar yazılıdır: “Din okullarının gayesi gençler arasından ana vatanını seven, parti yönetimini ve sosyalist sistemi destekleyen ve oldukça dini bilgilerle donanmış profesyonel din hizmetlileri yetiştirmektir. Bütün genç din görevlileri kültür seviyelerini ve dini bilgilerini arttırmak ve partinin din politikasına sadık olmak zorundadır.” Çin komünist partisi diğer dinlerin de önemini kabul etmiş, din dış politikada münasebetleri geliştirmek adına araç olarak kullanılmıştır. Bu konudaki madde ise 19 numaralı bildiride şu ifadeyle yer almıştır: “Milletler arası ilişkilerimizin arttığı bugünlerde bizim dini kuruluşlarımızın dış kontakları her geçen gün artmaktadır ve ülkemizin politik tesirini arttırmada önemli bir rol oynamaktadır.”

Yeni Çin yöneticileri eğitime de önem verdiklerini söylemişlerse de Doğu Türkistan’da okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı oldukça yüksektir. Türk çocuklarının okullardaki yüzdesi ile halkın nüfusunun yüzdesi orantısızdır. Türkler Doğu Türkistan’da genel nüfusun % 60’ını oluştururken; ilkokullardaki oran % 52, ortaokullardaki oran % 32,5, yükseköğretimdekilerin oranı ise bunlardan daha düşüktür. 1986’da yabancı ülkelere tahsil için 20 bin öğrenci gönderilirken Türk

²³ E. Alptekin, “Doğu Türkistan’daki Müslüman Türklere Yapılan Zulümler”, s. 18.

öğrencilere ayrılan kontenjan % 20 ile sınırlı kalmıştır. Yükseköğretim kurumlarındaki öğretmenlerin sadece % 26'sı Müslüman Türk iken geri kalanları ise Çinlidir. Edebi hürriyetin gerçekleştirildiği yönündeki iddialar ise Doğu Türkistan'daki neşriyatın % 16 'sının Türkçe olduğu göz önünde bulundurulursa Çin yönetiminin iddiaları gerçekçi gelmemektedir. Çin fonetik esaslarına göre kullanılan Latin alfabesi tekrar Arap harfleri ile değiştirilmiş, bu durum Müslüman Türk halkta sıkıntılara neden olmuş; Arap harflerini öğretmek amacıyla akşam kursları açılmışsa da çok başarılı olunamamıştır.²⁴

Urumçi üniversitesinde okuyanların % 20'si Müslüman Türk iken % 80'i Çinlidir. Müslüman Türkler sağlık hizmetlerinden mahrum tutulmuş, Çinlilerin neredeyse tamamı sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanırken, Türklerin yararlanma oranı % 12'de kalmıştır. Geri kalan % 88'i ücret karşılığında faydalanabilmektedir.²⁵

Doğu Türkistan'daki Türk nüfusu eritmek için Türklerle Çinlilerin evliliklerini zorunlu kılan politika devam ettirilmiş, desteklenmiştir. Çin yönetimi Türk gençlerini Çinlilerle evlenmeye teşvik etmek için ve bu konuda gençleri cesaretlendirmek üzere Çung Tang Enstitüsü'nü kurmuştur. Enstitünün bir görevi de Doğu Türkistan'daki Türklerin gelenek ve göreneklerine bağlılık derecelerini ölçmek ve sonuçlarını Pekin'deki parti ve hükümet merkezine yollamaktır. Çung Tang Enstitüsü'nün sunduğu raporların birinde Çugucak, Gulca, Altay ve Şansi şehirlerinde Türklerin asimile olayı büyük bir başarı ifadesiyle kaydedilmiştir.²⁶

C. 1982 Çin Anayasası ve Doğu Türkistan

Doğu Türkistan'da, resmi adıyla Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde, Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nda özerk statüde olan Doğu Türkistan'a tanınan haklar uygulamada gerçekleşmemiş, 1982 Çin Anayasası Çin yönetimince çiğnenmiş ve çiğnenmeye devam etmekte, anayasal suç işlenmektedir.

1982 Çin Anayasası'nda Otonom Bölgelerle ilgili kısmın 2. maddesinde “devletin yol gösterici esasları dâhilinde azınlık milletler kendi işlerinde, milli meselelerini ve yerel işlerini kendileri yönetirler” denmektedir. Fakat uygulamada

²⁴ E. Alptekin, “Türlere Yapılan Zulümler”, s.18.

²⁵ Bekin, “Doğu Türkistan Gerçeği”, s. 3.

²⁶ E. Alptekin, , “Türlere Yapılan Zulümler”, s. 19.

durum böyle olmamıştır. Doğu Türkistan'daki özerk yönetim Çin Komünist Partisi'nin idaresi ve baskısı altındadır. Ayrıca Doğu Türkistanlılar kendi öz yurtlarında azınlık statüsüne düşmüşlerdir, azınlık statüsü Uygurlar için kabul edilebilir, değildir.

Anayasanın Otonom Bölgelerle ilgili kısmının 3. maddesinde, “Özerk bölge yönetim organları ile devlet memurları yerel azınlık milletten atanırlar” ifadesi geçmektedir. Yönetim organlarına bakıldığında ve diğer birimlerde çalışanlara bakıldığında ise Türklerin mevcudu Çinlilerin yarısını bile geçmemektedir. Göstermelik olarak atanan Türk yöneticilerin önemli konularda ya da bir malın yurt dışına ihraç edilmesi gibi konularda karar verme yetkisi bulunmamaktadır.

Anayasanın 6. Maddesinde ise Özerk Bölge yöneticilerinin yerel karaktere sahip iktisadi faaliyetleriyle eğitim, kültür, sağlık ve spor faaliyetlerinde bağımsız olarak yönetme yetkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Ancak Doğu Türkistan'da yerel yöneticiler ÇKP onayı almadan ve Pekin'e sormadan kendi iç işlerinde dahi bağımsız hareket etme hakkına sahip olamamışlardır.²⁷

Doğu Türkistanlılar Çin Anayasası'nda ve Özerklik Statüsünde verilmiş olan ancak gasp edilen haklarını istemektedirler. Bu aşamada Doğu Türkistanlı Türklerin istekleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Türk İslam kültürünü tahrip etmeyi amaçlayan programların kaldırılması
- Doğu Türkistan'a Çinli göçmen akımının durdurulması
- Nükleer denemelere ve araştırmalara son verilmesi
- Doğum yasağının ve zorunlu kürtağın kaldırılması
- Özgürce seçme ve seçilme hakkının tanınması
- Yargısız infaz ve teröre son verilmesi
- Doğu Türkistan milli servetinden elde edilen gelirden daha fazla pay ayrılması
- Özerk yönetimde, iş yerlerinde herkese eşit haklar verilmesi²⁸

1982 Anayasası'nın 35. Maddesinde “bütün ÇHC vatandaşları konuşma, basın, toplantı, dernek, yürüyüş ve gösteri hürriyetinden yararlanırlar” ifadesi yer

²⁷ M. Rıza Bekin, **M. Rıza Bekin'in Anıları**, İstanbul, Kastaş Yay., 2005, s. 74.

²⁸ Bekin, **a.g.e.**, s. 75.

almaktadır. Anayasada bütün halka tanınan bu haklara rağmen Çin hükümeti 1989'da Tiananmen Meydanı'nda Türk gençlerinin yaptığı demokrasi hareketi gösterilerini tanklarla sona erdirmiş, yüzlerce genç öldürülmüştür.²⁹

1982 'de ilan edilen yeni anayasaya göre 18 yaşından küçük olanlar dini eğitim görememektedirler. İslami eğitim yasaklanmıştır.³⁰ Doğu Türkistan'da öğrenci sayısı 70'i geçmeyen tek İslam Enstitüsü başkent Urumçi'de bulunmaktadır.

İnanç hürriyeti anayasa ile güvence altına alınmasına rağmen Doğu Türkistan'da yasaktır. Doğu Türkistan'da "gerici, emperyalist, dini ve şovenist" ideolojilerin propagandasını yapmaktan tutuklu 15 bin sanık vardır.

Doğu Türkistanlılar kâğıt üzerinde verilmiş olan haklarının gerçek anlamda uygulanmasını istemişler ve bu uğurda birleşerek seslerini duyurmaya çalışmışlardır. 1981'de Hong Kong'da yayınlanan bir gazetede şu ifadeler yer verilmiştir: "Çin'in demir adamı Deng Xiao Peng, Uygurların Çin rejimine karşı gürültülü bir ayaklanma hazırladıklarını, "gerçek özerklik istiyoruz" ve "köle olmak istemiyoruz" gibi sloganlar kullandıklarını söylemiştir."³¹

1982 Çin anayasasına göre "Çin'deki tüm milletler hukukça eşittirler". Fakat Çin'de Müslüman Türkler siyasi, sosyal ve kültürel hukuk bakımından Çinlilerle eşit değildir. Çin'in otonom özerklik kanununa göre azınlık milletlerin otonom bölgelerinde otonomiye hukukunu yürürlüğe koyan milletler kendi iç işlerini kendileri idare edebilecek hukuka haizdir. Fakat bu kanun sadece kanun metninde kalmış, uygulamada azınlıkların birlikte oturdukları yerlerde iç işlerini idare etme hakları yoktur. Uygur otonom bölgesinde hukuk çoğunlukla Çinli komünist ve memurların elinde olup Uygurların hiçbir hukuku yoktur. Çeşitli müesseselere yönetici sıfatıyla atanan Türkler vardır fakat sadece yerli yönetici imajını diğer milletlere vermek için, göstermelik yapılan atamalardır. Örneğin; bir müessesenin başkanı olan Türk herhangi bir iş üzerinde karar verirken kendinden alt düzeydeki Çinli memur veya yöneticinin onayını almadan hareket edememektedir. Doğu Türkistan'daki hükümet merkezlerindeki Çinli memur sayısı Türklerden fazladır ve

²⁹ Ahmet Türköz, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2010, s. 80.

³⁰ Rahmetullah Ahmed Rahmeti, , "Doğu Türkistan'da Muhtariyet ve Türk İslam Varlığını Yok Etme Siyaseti", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., Yıl.4, C.4, S. 13, 1987, s. 29.

³¹ Rahmeti, a.g.m., s. 30-31.

hatta bazı kurumlarda Çinli memur sayısı % 90 ı oluştururken Uygur Türkleri % 10 ile sınırlı kalmıştır.³²

D. Doğu Türkistan’da Doğum Kontrolü ve Zorunlu Kürtaj

Çin 1979’dan bu yana Doğu Türkistan’da, doğum kontrol politikasını ve kürtajı uygulamakta, en temel insan haklarından birini ihlal etmektedir. Hükümet Çin’in çağdaşlaştırılması ve gıda güvenilirliğini sağlama gibi sebepler göstererek, yürüttükleri çağdışı politikalara bahaneler uydurmuştur. Çin demografları Çin nüfusunu sabitlemeyi amaçlamışlar, bunun için en katı tedbirler Doğu Türkistanlı Türklere uygulanmıştır.

Doğum kontrol politikası ve kürtaj ile Çin; vatandaşların evlenme yaşına, çocuk sayısına, çocuk yapma zamanlamasına varıncaya kadar her şeyi kontrol etmektedir. Kadınların hamile kalabilmesi için resmi izin gerekirken; iş yerlerine, okullara ya da başka sosyal ünitelere çocuk kotası getirilmiştir.³³

Çin hükümeti Doğu Türkistan’da Müslüman Türk nüfusun artışı önlemek için uyguladığı doğum kontrolü kanununa göre; şehirlerde oturanların 2, köylerde oturanların 3’ten fazla çocuğunun olması yasaktır. Kanunlara uymayan kadınlara hiçbir tıbbi tedbir alınmadan toplu kürtaj yapılırken, hamile kadınların çocukları karınlarından çıkarılarak öldürülmüş, kural dışı doğan çocuğa vatandaşlık verilmemiştir. Dini yasaklara karşı gelenler ise tutuklanıp hapse atılmıştır.1991’de Hoten vilayetinin Karakaş ilçesinde zorunlu kürtaja tabi tutulan anne sayısı 18.765’tir. Bu rakam ilçedeki anne adaylarının % 49’una denk gelmektedir.³⁴

Çin’de kentli bir çiftin ilk doğan çocukları özürlü değilse tek çocuğa sahip olma hakları vardır. Bir tane daha çocuk yapmalarını devlet yasaklamıştır. Kırsalda yaşayan ailelere ise ilk çocuklarının kız olması halinde bir çocuk hakkı daha tanınmaktadır. Üçüncü çocuk ise her koşulda yasaklanmıştır. Yasakları çiğneyenlere ağır para cezası uygulanırken, cezayı ödemeyenlerin evleri tahrip edilmektedir, kişi devlet memuruysa işten atılma durumu ya da kademesinin düşürülmesi söz konusu olabilmektedir. Kürtaj ise evli olmayan kadınlar için ve köylerine dönmeyen göçmen

³² Kaşgarlı, “Doğu Türkistan Üzerine Suikast Planı”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, C. 6 S. 23, Ekim 1989 s. 5.

³³ Türköz, **a.g.e.**, s. 53-54.

³⁴ Bekin, “Doğu Türkistan Gerçeği”, s. 3.

kadınlar için zorunlu kılınmıştır. Kota fazlası bebeğe hamile olan kadınlar ise özel karantina odalarında kürtaja razı olana kadar bekletilmekte, razı olunması halinde ise derhal hastaneye götürülüp kürtaj ettirilmektedir.³⁵

1988 yılından itibaren Doğu Türkistan'da uygulanmaya başlayan “Kürtaj Yasası” soykırımında kullanılan önemli bir yöntem haline gelmiştir. 1990'dan itibaren ikinci çocuk sahibi olmak isteyen Doğu Türkistanlılar baskı ve vahşetle karşı karşıya kalmışlardır. Hamile Müslüman kadınlar polis tarafından zorla evlerinden alınıp kürtaj yapılmak üzere götürülmüşlerdir. Bu kürtajlar sağlıksız mahalle aralarında enfeksiyona açık, şartları kötü olan sağlık merkezlerinde 9 aylık hamile kadınlara dahi uygulanmıştır. Yapılan bu kürtaj uygulamalarında birçok Uygur kadın hayatını kaybetmiştir. Eşi hamile olan erkekler de tutuklanıp işkenceye maruz bırakıldıktan sonra işlerinden de atılmışlardır.³⁶

E. Türkistan'da Nükleer Denemeler ve Çevre Kirliliği

Doğu Türkistan 1949'da işgal edildikten kısa bir süre içinde sömürge haline getirilmiştir. Bazı araştırmacılar Doğu Türkistan'ı Çin'in iç sömürge bölgesi olarak belirlemişlerdir. Çin'in bu tür sömürge politikasının asıl sebebi komünizm kılıfına saklanarak, bölgenin ekonomik ve siyasi haklarını elde tutmak ve buna karşı çıkan halkın isyanlarını askeri gücüne dayanarak sindirmektir.

Çin Komünist Partisi hâkimiyeti ele aldıktan sonra nükleer silah denemeleri için hazırlıklara başlamıştır. 1950 yılında SSCB ile ortak hareket eden Çin Komünist Partisi nükleer silahın yapılması için ilk adımı atmıştır. 1956'da Çin'de teknoloji ve teknik eleman gönderme konusunda resmi anlaşmalar yapılmıştır. Ekim 1957 tarihinde SSCB ile Çin'de atom bombası deneme merkezi inşa etme konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Ardından Çin'in resmi Nükleer Silahlar Araştırma Komitesi kurulmuştur. Komitenin kod adı ise ilk başta Dokuzuncu Komite daha sonra Dokuzuncu Enstitü olarak bilinmektedir.

İlk nükleer silahlar deneme merkezi, Kök Nor yakınında açılmıştır. Kod adı Proje 21 olan bu merkez nükleer silahların araştırılması ve üretilmesi görevini

³⁵ Türköz, **a.g.e.**, s. 54.

³⁶ Ayşe Su Ar, “Gerçek Soykırım: Doğu Türkistan Dosyası”, DTGD Yay., Yıl 20, S. 186, Nisan 2001, s. 35.

üstlenmiştir. 1959'da SSCB desteğini çekince, Çin yurt dışında yetişmiş nükleer araştırma uzmanlarını çağırmış, 1960'ta çalışmalara devam edilmiştir.

Çin ilk atom bombası denemesini (59-6 kod adlı) Doğu Türkistan'ın Lopnor bölgesinde yapmıştır. Ekim 1964'te yapılan deneme Miran Nükleer Silah Deneme Merkezinden gerçekleştirilmiştir. 20 Haziran 1967'de ilk hidrojen bombasını patlatmıştır. Lopnor kimsenin yaşamadığı bir çöl bölgesi olduğu için deneme yeri olarak seçilmiştir. Fakat bölge tam anlamıyla terk edilmiş bir yer değildir ve bugün petrol, tuz ve çöl altından içme suyu çıkarılmaktadır. Ayrıca Lopnor'un etrafında yerleşim merkezleri bulunmaktadır. ABD'de bulunan Çinli bilim adamı Lopnor civarındaki ağaçların yapraklarının döküldüğünü, insanların vücudunda balık pulu gibi lekeler oluştuğunu, saç dökülmesi ve iç hormon hastalıkları yaşadıklarını, sakat bebeklerin oranının devamlı arttığını söylemiştir. Fakat bunların hepsi Çin hükümeti tarafından reddedilmiştir.³⁷

Komünist Çin 1964'ten günümüze kadar Doğu Türkistan topraklarında elliye yakın atom ve hidrojen bombası patlatmıştır. 1984'te yapılan nükleer denemesinde 150 ton gücündeki bombanın 8,8 şiddetinde yer sarsıntısına sebebiyet verdiğini İsveçli uzmanlar tespit etmişlerdir.³⁸

Çin dünyanın dördüncü büyük nükleer silah deposuna sahiptir. Tahminen 5 değişik modelde ortalama 450 nükleer silaha sahip olup 300 stratejik silah arasında (yerden, havadan ve denizden fırlatılan füzeler) bölünmüştür. 150 tane de taktik silaha sahip olan Çin'in sahip olduğu bombaların gücü 250 megaton civarındadır. Bu güç Hiroşima'ya atılan atom bombasından 16 bin misli güçtedir. Çin'in son nükleer dememesi 29 Temmuz 1996'da Lop-Nor Nükleer test alanında gerçekleştirilmiştir.

Çin, Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşmasının Yeniden Gözden Geçirilmesi ve Genişletilmesi konferansından 3 gün sonra, 15 Mayıs 1995'te bir nükleer denemede bulunmuştur. Laboratuvar testlerini gerçekleştirecek bilgisayar teknolojisinin olmadığını ileri sürerek denemeleri yerüstünde yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir. 1964'teki ilk nükleer denemenin ardından ortalama her 284

³⁷ Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan'da Çevre Sorunları Ve Çevresel Irkçılık," **Doğu Türkistan**, DTGD Yay., Yıl 18, S. 178, Haziran-Ekim 1996, s. 17-20.

³⁸Rahim Er, **İmparatorluk Coğrafyasında Diplomasi Koşturmak**, İstanbul, Babiali Kültür Yay., 2000, s. 172.

günde bir nükleer patlama yaşanmıştır. (Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemelerin yıllara göre tablosu için bkz: Tablo 2.)

Nükleer denemelerin gerçekleştirildiği Lop Nor bölgesi Urumçi'nin 265 kilometre güneydoğusundadır. Uygur ve diğer Türk boylarının vatanı olan Doğu Türkistan'da yapılan bu deneme testlerinin verdiği sağlık ve çevre sorunlarına dair araştırma yapmak isteyen yabancı gözlemci ve heyetlere Çin hiçbir şekilde müsaade etmemiştir.³⁹

Sömürgecilikle bölgenin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri yağmalanırken, arka planda ırkçılık düşüncesi de bulunmaktadır. Bölgeyi idare etmek ve sömürmek için soykırım (jenosit) uygulamaları da tatbik edilmiştir. Yani milli, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun, tümüyle ya da bir bölümüyle yok edilme amaçları bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da Mançu hâkimiyeti (1644-1911), Milliyetçi Çin hâkimiyeti (1911-1949) ve Komünist Çin hâkimiyeti (1949-?) her defasında Doğu Türkistan'ı işgal ederken soykırım yapmıştır. Özellikle Komünist Parti hükümeti 1949 yılının sonbaharında bölgeyi işgal edince soykırım faaliyetini başlatmıştır.⁴⁰

Çin'in resmi nüfus istatistik verilerine göre, Doğu Türkistan'da yaşayan Türk nüfusunun 1953-1964 yılları arasında azalması durumu açıkça sergilemektedir. Bu durum ancak 1964-1990 yılları arasında değişmiş, bölgenin nüfusu çoğalmaya ve artmaya başlamıştır. Aynı tarihlerde bu tür inişli ve çıkışlı nüfus oranı Çin'in diğer eyaletlerinde gözükmemektedir. Bu soykırımla beraber Çinli nüfusu da bölgeye yerleştirmeye ve tarihte yaptığı gibi asimile politikasını da devam ettirmişlerdir. Böylece bölgede siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer toplumsal problemler yaşanmaya başlamıştır. Resmi istatistik rakamlarında Çin nüfusun günden güne artması sonucunda Türk nüfusunun azalması açıkça görülmektedir.

Son zamanlarda, Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi nüfusunun % 80'nin Çinli olması bu korkunç boyutun bir belirtisidir. Çinli nüfusun artması, bölgenin zaten az olan verimli toprak, akarsu, orman, yayla, hayvan vs. doğa dengesini bozmuş vaziyettedir, bununla beraber meydana gelen çevre sorunları da günden güne çoğalmaktadır.

³⁹ Türköz, **a.g.e.**, s. 159-160.

⁴⁰ Ekrem "Doğu Türkistan'da Çevre Sorunları Ve Çevresel Irkçılık", s. 17.

Çevre meselesi Çin’de daha yeni bir bilim dalı olarak yıllardan sonra dikkate alınmıştır. Çevre korunması anlayışı ise Çin’in dışarıya açılmasından sonra, ekonomisinin büyüme ve hız kazanmasıyla ve bilinçsiz doğa kaynaklarını kullanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu meseleler hakkında yasa çıkarmalar 1996 yılında başlamış ve peşpeşe 10’a yakın çevre koruma yasa ve kanunları yönetimden geçmiştir. Çin Devleti Çevre Korunma Kurumu Başkanı Hsieh Chen- Hua’nın Almanac of China’s Economy için yazdığı Çin’in “Çevre Korunma Hizmetleri” adlı raporda verdiği bilgilere göre, 1996 yılında çevre kirliliği yapan 15 çeşit küçük fabrikanın toplam 70.754 tanesinin 57.430’u kapatılmıştır. Ayrıca hava, su ve madeni kirliliğin ağır bir boyutta olduğunu, doğa dengelerinin hala sağlanamadığını ve köy ve kırsal bölgelerde bulunan fabrikaların yarattığı kirliliklere çözüm yöntemi getirilemediğini ifade edilmektedir. Yine bu raporda kapatılan fabrikaların arasında Doğu Türkistan’daki çevreye zarar veren fabrikaların olmadığı belirtilmektedir. Rapor baştan sona hep Çin bölgeleriyle ilgilidir. Doğu Türkistan’daki çevre kirlilikleri hakkında verilen resmi bilgiler bölgenin gerçeğini yansıtmamışsa da, yine de durumun iç açıcı olmadığı görülmektedir.⁴¹

Yine Hsieh Chen Hua’nın yazısına göre, Çinli bölgelerinde çevre kirlilikleri hakkında bir dizi sıkıyönetim önlemleri alınırken azınlıkların oturduğu bölgelerde kanunlar uygulanmaktan aciz kalmıştır. Doğu Türkistan’da hastalanma oranı da yüksektir. Doğu Türkistan’da mevcut olan sağlık kurumu ve hasta yataklarının sayısı hayli çoktur ve bu rakamlar Doğu Türkistan’da çeşitli hastalıkların yaygın olduğunu, çevre kirlenmesinden dolayı bazı hastalıkların çoğalmış olduğunu göstermektedir.⁴²

Çevre problemleriyle ilgili özellikle, Doğu Türkistanlıların başına gelen en büyük talihsiz olay, bölgede yapılan nükleer silah denemeleridir. 1964-1996 yılları arasında, Çin’in Doğu Türkistan’da yaptığı 11’i yer altı olmak üzere toplam 45 nükleer silah denemesi bölgenin tabiatını bozmuş ve insan sağlığı için zararlı olmuştur. Gerek Lop Nor’da ve gerekse komşu bölgelerde yapılan nükleer kirliliğin yoğunlaştığı merkezi bir bölge haline gelmiştir. Çin hükümeti ise bölgeye hiçbir zarar gelmediğini ve nükleer kirlenmelerin hiç olmadığını iddia etmektedir. Bu

⁴¹ Ekrem, a.g.m., s. 17-18.

⁴² Ekrem, a.g.m., s. 18-19.

konuda hiçbir belge veya gerekli verileri vermemektedirler. Bu nedenle nükleer kirlilikler hakkında sağlam bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bazı bulgulara dayanarak nükleer silah deneme tarihleri ile bölgede çevre kirliliklerinden dolayı hükümete sunulan şikâyetlerin çoğalmasında bağlantı yaparak kısmen de olsa konu aydınlatılabilmektedir.⁴³

Urumçi radyosunun 1988 yılında yaptığı bir haberde nükleer denemelerin etkisiyle sarılık ve deri kanseri başta olmak üzere çeşitli hastalıklara yakalanan 122 bin kişinin % 54'ü hayatını kaybetmiştir. Dünya Sağlık Örgütünün verilerine göre ise 1975-1985 yılları arasında lösemiye yakalananların sayısı % 7 artmış, nüfusun % 10'u kanserle savaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütünün 1988'de sunduğu bir raporda ise 3961 kişinin yakalandığı salgın hastalıklarının tanımı yapılamamıştır.⁴⁴

Lop Nor'da 14 Ekim 1964'teki ilk denemenin ardından 48 nükleer deneme yapılmış; bunlardan 23'ü atmosferde (sonuncusu 1980'de), 25'i yeraltında (1969'da beri) ve 3'ü nükleer patlama olduğu doğrulanmamış depremsel olaylar olarak kaydedilmiştir. Çin'in yaptığı denemelerin listesi Ekler kısmında Tablo 1'de gösterilmiştir.⁴⁵

F. 1970-1990 Yılları Arasında Doğu Türkistan Halkının Çin'e Karşı Yaptığı Protestolar ve Çin'in Yapılan Protestolara Karşı Faaliyetleri

1949 ile 1979 arasındaki 30 yıllık süreçte Müslüman Türk öğrenciler tarafından hiçbir gösteri yapılmamış, 1980'den itibaren öğrenci gösterileri birbiri ardına gelmiştir. Bunlardan biri 12 Aralık 1985 tarihinde yapılmıştır. Öğrenciler Çin Sinkiang'dan defol, Doğu Türkistan'a bağımsızlık, Çin'den Doğu Türkistan'a giden demiryolunu kesin, büyük Çin milliyetçiliğine hayır, Doğu Türkistan'a nüfus transferine hayır gibi sloganlar kullanmışlardır. 1990'ların başında Gulca bölgesindeki Uygur öğrenciler toplantıları güçlendirmek için bir hareket düzenlemişler, fakat bu hareket devrim karşıtı bir eylem olarak algılanmıştır. Çinli

⁴³ Ekrem, a.g.m., s. 18-19.

⁴⁴ Ahsen Utku, **Doğu Türkistan, İpek Yolunun Mahzun Ülkesi**, İstanbul, İlke Yay., 2006, s. 75.

⁴⁵ Türköz, a.g.e., s. 161-162.

yöneticiler yerli milliyetçilerin odak noktası olmalarından endişelenmiş, gösteriler yasaklanmış, harekete katılanlar cezalandırılmışlardır.⁴⁶

Doğu Türkistan'da 1980 ve 1990 yılları arasında 12'ye yakın ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanmaların en önemlileri şunlardır:

- 1) 1980'de Kaşgar'da komünizm karşıtı bir ayaklanma olmuş, gidişatı ve sonucu bilinmemektedir.
- 2) 1981'de Kaşgar'da Çinli tarafından bir Uygur işçisinin öldürülmesi üzerine geniş çaplı Çin karşıtı gösteriler olmuştur. Çıkan olaylarda iki kişi ölmüş, birçok kişi yaralanmıştır.
- 3) 12 Aralık 1985'te Urumçi'de bir grup öğrenci Çin'in doğu Türkistan'daki nükleer denemelerini 30 saat süren bir gösteri ile protesto etmişlerdir.
- 4) 1988'de İli'de, Çin yazarlarının aylık edebiyat dergisinde yayınlanan Destani Beyaz Ev adlı romanın Kazak öğrencileri tarafından protesto edilmesi
- 5) 15 Haziran 1988 tarihinde Urumçi'de, üniversite kapısına Uygurlara hakaret eden müstehcen içerikli bir yazı yazılması üzerine çıkan olaylar. Uygur öğrenciler “Çinliler defolun, etnik esir olmak istemiyoruz” gibi sloganlar atarak sokaklara dökülmüşlerdir.
- 6) 19 Mayıs 1989'da Urumçi'de, Müslüman cami minarelerini ve süslemelerini müstehcen fikirlere dayandıran “Seks Alışkanlıkları” adlı kitabın yayınlanması üzerine Müslüman halk kalabalık kitlelerle parti ve hükümet binalarına saldırmış; saldırılarda birçok otomobil tahrip edilmiş, yüzden fazla polis ve kamu güvenlik görevlisi yaralanmıştır.
- 7) Nisan 1990'da Kaşgar'ın Artuş ilçesinde ırk sorununu protesto etmek üzere yüzlerce Müslüman Kırgız ayaklanmıştır.
- 8) Nisan 1990'da Kaşgar'da kırsal bir eyalet olan Barın'da çıkan olaylar

47

⁴⁶ Castets, a.g.m., s. 39.

⁴⁷ Türköz, a.g.e., s. 80- 81.

1. 12 Aralık Öğrenci Hareketi

12 Aralık 1985'te Urumçi'de üniversite öğrencileri sokaklara dökülmüş, ertesi gün Kaşgar, Aksu, Börütala 'da da öğrenciler derslere girmeyerek hükümet binalarının önünde toplanıp mitingler düzenlemişlerdir. Pekin, Şangay, Kanten, Nencin, Çonçin gibi şehirlerde yaşayan Doğu Türkistanlı öğrenciler de harekete destek vermişler, 15 binden fazla öğrencinin katılımıyla gerçekleşen bu öğrenci hareketi Çinliler tarafından "12 Aralık Olayı, 12 Aralık Kavga Olayı" şeklinde adlandırılmıştır. Bu hareketi geliştiren süreç ise 1980'lerde başlamış; Kültür Devriminin ardından uygulanan reform ve dışa açılma politikasının sağladığı ılımlı hava öğrenci hareketlerinin ortaya çıkış zeminini hazırlamıştır.⁴⁸

Çin yönetimi 12 Aralık öğrenci hareketini basit bir olay gibi göstermekle birlikte, olayın sebebini de idaredeki görev değişikliğinden doğan hoşnutsuzluk olarak açıklamış ve katılımcı sayısını 2 bin olarak ifade etmiştir.⁴⁹

12 Aralık hareketi Urumçi Üniversitesi ve Urumçi'deki diğer üniversite öğrenci temsilcilerinin birbirleriyle iletişim halinde olup hareketin tabanını oluşturdukları planlı bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Hareketin mimarı Urumçi Üniversitesi Çin Dili Fakültesi öğrencisi Micit ve arkadaşları olmuştur fakat Micit hareketten üç gün önce bilinmeyen sebeplerle ölü bulunmuştur. 12 Aralık hareketinin birden fazla ortaya çıkış sebebi vardır. Nükleer denemeler Doğu Türkistan halkını yıllar boyunca olumsuz etkilemiş; insanlar ölmüş, insanlarla birlikte toprak ve hava zehirlenmiş, salgın hastalıklar çoğalmış, bebekler sakat doğmuştur. 1964'ten 1985'e kadar yer altında ve yer üstünde olmak üzere 30'un üstünde nükleer deneme yapılmıştır. Öğrenciler sonuncusu 1985'te yapılan nükleer denemeleri, göçmen yerleşimiyle Doğu Türkistan'daki Uygur nüfusun eritilmesini, Uygurlara uygulanan nüfus planlaması ve zorunlu kürtaşı, işsizliği, adaletsiz ve gerçek olmayan seçimleri protesto etmişlerdir. Zorlu hava şartlarına rağmen 15 bin genç "Doğum kontrolü kaldırılсын, zorunlu kürtaja son verilsin, nükleer denemeler

⁴⁸ Dolkun İsa, , **Doğu Türkistan'da Öğrenci Hareketleri Sempozyumu (Bildiriler)**, (Haz. Yücel Hacaloğlu) Ankara, Türk Yurdu Yay., 1995, s. 29- 30.

⁴⁹ Li Sheng, , **Çin'in Xin-jiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu**, (Çev. Xu Xinyue), Urumçi, Xin-jiang Halk Yayınevi, 2006, s. 291.

durdurulsun, Çinli göçmen yerleşimine son verilsin, demokratik seçim yapılsın” gibi sloganlar eşliğinde yürümüştür. Öğrencileri gören halk coşkuyla onlara katılmak istemişse de bunun bir öğrenci hareketi olarak kalması Doğu Türkistan halkının yararına olacağı görüşüyle halkın katılımı engellenmiş; işçilerin de katılım planları hükümetin önceden haber alıp işçileri engellemesiyle önlenmiştir.

Hareketin sonunda Çin hükümeti öğrenci temsilcileriyle görüşmek zorunda kalmış, her üniversiteden bir temsilci şartı koymuşlarsa da buna karşı çıkan öğrencilerin de (Urumçi’den 10, diğer üniversitelerden 5’er kişinin katılımıyla oluşacak heyet) isteği kabul edilmemiş ve 20 kişiden oluşan temsilci grubu Çin yetkilileriyle görüşmeye başlamıştır. Öğrenciler; Doğu Türkistan’da demokratik seçim, Doğu Türkistan’da nükleer denemelerin durdurulması, Doğu Türkistan’a Çinli göçmen akımının son bulması, milli otonom hukukunun kağıt üzerinde kalmaması, Doğu Türkistan’da milli eğitime önem verilmesi gibi Doğu Türkistan halkının isteklerini talep etmişlerdir. Hükümetten pek çok siyasinin katıldığı görüşmeler iki gün sürmüş, çeşitli bahanelerle öğrenciler susturulmaya çalışılmış, baskıyla da susturulamayan öğrenciler para ile kandırılmak istenmiştir. Doğu Türkistan’ın önemini ve durumun ciddiyetini bilen gençler geri adım atmamıştır fakat derslerin devam etmesi ile hareketin durgunlaşmasını fırsat bilen yetkililer, 12 Aralık Olayını Soruşturma ve Cezalandırma Komitesi kurmuşlar ve olayın liderlerinin ve katılımcılarının tespiti için derslere 3 gün ara vermişlerdir. Öğrencilere “bu hareket yanlış, hata yaptık” dedirtmeye çalışarak öğrencileri itirafa zorlamışlardır. 12 Aralık Öğrenci Hareketi basit bir kavga olayı olarak gösterilmek istenmiş, ikinci bir büyük harekete mahal vermemek için öğrenciler cezalandırılmışlar, sürgüne gönderilmişler, tehlikeli sıfatıyla takip edilmeye devam edilmişlerdir.⁵⁰

2. 15 Haziran Öğrenci Hareketi

12 Aralık 1985’te yapılan öğrenci hareketi milli duyguları uyandırmış, bu tarihten sonra da öğrenci hareketleri, milli faaliyetleri devam etmiştir. Öğrenci İlim-Kültür Birliği tarafından 15 Haziran 1988’de ikinci kez demokratik gençlik hareketi başlatılmıştır.

⁵⁰ Dolkun İsa, **a.g.e.**, s. 29-35.

Öğrenciler milli eğitim, milli kültür alanında çalışmalar yapmışlar, teşkilatlar kurarak bir araya gelmişler ve planlı ve yasal şekilde faaliyetler yürütmüşlerdir. Milli eğitimin vahim durumunu gözler önüne seren bir araştırma yapmışlar ve çözülmesi için girişimlerde bulunmuşlardır. Doğu Türkistanlılarda uyanan bu milli duygulardan Çinliler rahatsız olmuş, Urumçi cadde ve sokaklarına Uygurlar Sinkiang'dan defolsun" şeklinde afişler asmışlardır. Çinlilerin faaliyetleri üniversitelere de taşınmış, üniversite yönetimi "milletler ittifakı" adı altında Müslüman Türklerle Çinlileri aynı yatakhane de kalmaya mecbur bırakmıştır. Bundaki amaç milletlerin ittifakı, dostluğu olmak yerine Doğu Türkistanlıların göz önünde olmasını sağlamak, denetim altında tutmak olmuştur. Çinlilerin namusa, şerefe hakaret eden sloganları yatakhanelerde ve üniversitelerde kendini göstermiş, şikayetlere rağmen üniversite yönetimi ve hükümet bu sorunla ilgilenmemiş, suçlular cezasız bırakılmıştır.

Son olarak Urumçi Üniversitesi Fizik Fakültesi binasının tuvalet kapısına asılan "Uygurların erkekleri köle, kadınları fahişe olsun, buraya Uygurlar ve domuzlar giremez" şeklindeki insanlık dışı sloganlar şikayet edilmiştir. Şikayetlerin üstünden bir ay süre geçmesine rağmen sonuç alınamamış ve öğrenciler fizik binasının önünde bir miting düzenlemeye karar vermişlerdir. Mitingden 15 gün önce, Öğrenci İlim-Kültür Teşkilatı hükümete milli eğitim ve milli problemleri görüşmek için bir dilekçe vererek görüşme talep etmişler, cevap miting sabahında öğrencilere bildirilmiştir. Öğrenciler hükümetle görüşmede iken miting devam etmiş; talepleri insan hakları, milli eğitimi koruma, milli aşağılamayı ve zulmü durdurma olmuştur. Görüşmeler yine sonuçsuz kalmış, üniversitelerde silahlı kuvvetleri de barındıran "Haziran Soruşturma Komitesi" kurulmuştur. Öğrenciler 12 Aralık'taki gibi yine "hareket hatalıydı" şeklindeki itiraflara zorlanmışlardır. Hareketin liderleri okuldan atılırken, katılımcıları da sürgüne gönderilmiş, devamlı takip ettirilmişlerdir. 15 Haziran hareketi de 12 Aralık Öğrenci Hareketi gibi "15 Haziran Kavgı Olayı" adıyla farklı bir şekilde yansıtılmak istenmiştir.⁵¹

Öğrenci hareketlerinde kan dökülmemiş, şiddete başvurulmamış, demokratik ve yasal yolların dışına çıkılmamıştır. Bu sebeplerle Çinlilerce şiddet içeren olaylara

⁵¹ Dolkun İsa, s. 35-43.

göre daha tehlikeli olarak yorumlanmıştır. Bu hareketlerin ardından milli uyanış devam etmiş ve el ilanlarında, afişlerde kendini göstermeye devam etmiştir.⁵²

3.Tiananmen Olayı

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri olan Hu Yao Bang 1987 yılında yenilikçi düşüncelerinden dolayı görevinden atılmış; öğrenci ve işçi gösterileri Hu Yao Bang'ın 15 Nisan 1989'daki ölümüyle ağırlık kazanmıştır. Cenaze merasimine katılan üniversite öğrencileri hürriyet ve demokrasi talepleriyle 17 Nisan'da Tiananmen Meydanı'nda toplanmışlardır. Gösteriler ara vermeksizin Mayıs 17'ye kadar sürerek bir milyon kişinin katıldığı büyük bir nümayişe dönüşmüş, Pekin'de başlayan olaylar Çin'in Nankin, Şanghai gibi diğer büyük şehirlerine de yayılmıştır.

Gösterilere katılan öğrenci ve halk kitlesi; özgürlükleri kısıtlayan ve eşitlikçi olmayan yönetimin değişmesi, basın-yayın özgürlüğü, demokratik bir düzenin kurulması, çok partili seçim, rüşvet ve yolsuzlukların son bulması, demokratik yeniliklerin önünde engel teşkil eden Başbakan Li Peng'in görevden alınması gibi isteklerde bulunmuşlardır.

Hürriyet ve demokrasi için yapılan bu gösteriler Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi ve hükümet yöneticilerini iki gruba bölmüş, görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bir taraf öğrencilere ılımlı yaklaşarak barışçı yollarla iletişim kurup meseleleri halletmek isterken, diğer taraf sert ve baskıcı bir tutumu takip etmiş ve bu anlaşmazlığın kazananı sertlik taraftarları olmuştur. 300 binden fazla kurtuluş ordusu askeri gösterilerin merkezi Tiananmen Meydanı başta olmak üzere diğer önemli noktaları ablukaya almış, 20 Mayıs 1989'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. 3 Haziran'da ordu öğrenciler ve halk tarafından Tiananmen'den püskürtülmüştür. 4 Haziran'da ise öğrencilere, karşı devrimci ve sosyalizmin yıkıcısı gibi suçlamalar yüklenerek öğrencilerin üzerlerine tanklarla gidilmiş ve otomatik silahlarla ateş açılmış, sonucunda Tiananmen Meydanı'nda binlerce kişi ölmüş ve yaralanmıştır.⁵³

⁵² Li Sheng, **a.g.e.**, s. 291; Dolkun İsa, s. 45.

⁵³ Sultan Mahmut Kaşgarlı, "Çin'deki Kanlı Olayların İçyüzü", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 6, S. 22, Yaz 1989, s. 44-45.

1988’de Urumçi’de Türk öğrencilerin başlattığı hareket, rejime ve Çin’e karşı yapılmış Pan-Türkist hareketler olarak değerlendirilmiştir. 1989 Mayısında Doğu Türkistan’ın birçok yerinde ayaklanmalar olmuş, olaylar sırasında 13 bin kişi tutuklanırken, Kaşgar’ın Aktu ilçesinin Barın köyü halkı Çinli askerlerce kurşuna dizilerek katledilmişlerdir. Bu katliamda binlerce Türk öldürülmüştür.

4. 19 Mayıs 1989 Olayı / 19 Mayıs Kargaşası

Doğu Türkistan’ın başkenti Urumçi’de İslamiyet’e karşı bir saldırı yapılmış, yapılan saldırı üzerine kalabalık halk toplulukları hükümet binalarının önünde bir araya gelerek dinlerine yapılan saygısızlığı protesto etmişlerdir. Müslüman Doğu Türkistan halkının yaptığı bu eylemde otomobiller zarar görmüş, güvenlik güçlerinden ve kamu görevlilerinden darp edilenler olmuştur. Müslümanları bir araya getiren ve ayaklandıran sebep ise Çinlilerin “sorunlu yayın” şeklinde ifade ettiği “Seks Alışkanlıkları” isimli yayının Şanghay’da yayınlanması olmuştur. Kitapta Müslüman camileri ve cami süslemeleri seksle ilişkilendirilmiş, kitabın yayınlanması üzerine Müslüman halk büyük tepki göstererek bunu dinlerine yapılan saygısızlık ve saldırı olarak görmüşler ve protesto etmişlerdir.⁵⁴ Urumçi’de 19 Mayıs 1989’da gerçekleştirilen ve Çinli yetkililerin 19 Mayıs 1989 Olayı / 19 Mayıs Kargaşası şeklinde adlandırdığı bu protestolar işsizler ve medrese öğrencilerinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiş, diğer iki demokratik öğrenci hareketinden farklı olmuş ve şiddet içeren bir eylem olarak kayıtlara geçmiştir. Diğer hareketler gibi bu protesto da bölücü nitelikli olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵

5. Barın Ayaklanması

Doğu Türkistan’da, Kaşgar’ın Aktu nahiyesine bağlı Kona Korgan ilçesinde 5 Nisan 1990 tarihinde meşhur Barın Olayı yaşanmıştır. Olayların yaşandığı sırada Asıl adı Kona Korgan olan Barın 19.650 kişilik bir nüfusa sahiptir. İlçede yoğun olarak Uygur ve Kırgız Türkleri yaşamaktadır. Halkın yoksullukla mücadele ettiği bu

⁵⁴ Türköz, a.g.e., s. 81.; Amnesty International, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan’da İnsan Hakları İhlalleri”, *Doğu Türkistan’ın Sesi*, DTAM, Yıl 10, S. 36-37, Mart 1993, s. 70-71.

⁵⁵ Li Sheng, a.g.e., s. 291.

ilçede Zeydin Yusuf başkanlığındaki 200 kişi 5 Nisan 1990 günü sabah saat 6 civarında ellerinde ışıklarla tekbir getirerek ilçe hükümet binasına yürümüşlerdir.⁵⁶

İlçe hükümet binasının önünde sabah namazını kılan halk ilçe hükümet yetkililerine şu isteklerde bulunmuşlardır: “Hükümet insan öldüren kişileri idam eder. Kasabamızda 1989 yılında 250 kadın kürtaj edildi. Bunun sorumluları neden ceza almıyor? Çin’den Urumçi ’ye 15 dakikada bir gelen trenlerdeki kişilerin hepsi Çinli. Biz yerli halka aile planlaması yapmak yerine, Çinlileri getirmeyin. Mücadele edip Çinlileri bu topraklardan kovacağız. Aile planlaması durdurulsun, Çin göçü durdurulsun, vergiler hafifletilsin, demokrasi istiyoruz.” gibi haklı isteklerle seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine Barın’ın Komünist parti başkanı Tursun durumu merkeze bildirmiştir.

Merkezden Kaşgar Kolordu Komutanlığına bağlı 62 özel tim ilçeye intikal etmiş, ardından 130 kişiden oluşan takviye güç gönderilmiştir. 200 Türk’ün üstüne ateş açılmış, iki kişinin bu ilk ateşte ölmesi üzerine diğerleri dağılmıştır. Fakat kaçan kişileri yakalamak için operasyon başlatılmış, çatışmalar yaşanmıştır. Aynı günde 6 genç ile 42 köylü hayatını kaybetmiş, 193 kişi yaralanmıştır. Göstericilerin tamamı yakalanamadığı için geniş çapta operasyonlara da devam edilmiştir. Olayın ikinci günü Kaşgar’daki kolordu komutanlığından hava, kara ve topçu kuvvetlerinden oluşan 3000 kişilik kuvvet Barın’a sevk edilmiştir. İlçe ve köy havadan ve karadan ağır silahlarla taranmış, 150 kişi ölmüş, 200’e yakın kişi yaralanmıştır. Çin devlet başkanı Jiang Zemin, Çin başbakanı Li Peng ve Çin Genelkurmay Başkan Yardımcısı Liu Hua Çinglar’ın bizzat el koyduğu Barın’daki bu operasyonlar 10 Nisana kadar devam etmiştir. 5 Nisandan itibaren devam eden operasyonlarda 3000 kişi hayatını kaybetmiş; 200’e yakın kişi tutuklanmış, bir kısmı 25 yıla kadar hapis cezası alırken bir kısmı ise müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁷

Çinli yöneticilerin ilerlemiş olan bir cami inşaatını yıkmak istemesi üzerine daha önceki baskılardan da bunalan halk bu yıkıma karşı gelmiş ve Mart 1990’da çatışmalar çıkmıştır. Çatışmanın yaygın hale gelmesi üzerine Çinliler askeri birlikler getirmiş, silahsız halkı makineli tüfeklerle taramışlardır. İlk tespitlere göre çatışmada

⁵⁶ Erkin Emet, **5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan**, Ankara, Grafiker Yay., 2009, s. 74-75; Hacı Yakup Anat, **Hayatım Ve Mücadelem**, s. 181.

⁵⁷ Emet, **5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan**, s. 75-76.

50 Türk ölmüş, 200 Türk yaralanmıştır. Olayların diğer şehirlerde de duyulması ve ayaklanmaların yayılmasından endişe eden Çin yönetimi paniğe kapılarak askeri birlik sayısını arttırmış ve Doğu Türkistan'a giriş çıkışları yasaklamışlardır.⁵⁸ Çin makamlarının da verdiği haberlere göre Doğu Türkistan'ın Kaşgar, Aksu, Hoten ve Kuça şehirlerinde patlak veren olaylarda askerler tarafından 50 kişinin öldürüldüğü, çok sayıda yaralı olduğu, çok sayıda tutuklamalar yapıldığı ve giriş çıkışların yasaklandığı doğrulanmıştır.⁵⁹

Olayları dünyaya Reuter ajansı, Doğu Türkistan'da bulunan iki İsveçli turistin gördüklerine dayanarak verdiği haberle duyurmuştur. Habere göre Kaşgar'a 50 km mesafede bulunan bir kasabada cami yapımını engellemek isteyen Çinlilerle Türkler arasında çıkan tartışmanın kısa zamanda büyümesi üzerine bölgeye gönderilen iki Çinli görevlinin öldürülmesinin ardından alana çok sayıda asker sevki yapılmış, olaylar kısa sürede Kaşgar ve çevresine yayılmıştır. Bunun üzerine harekete geçen diğer dünya ajansları, Çin resmi makamlarına müracaat etmelerine rağmen olay yerine gitmek için izin alamamışlar, bağlantı kurdukları Çinli yöneticiler olayların bastırıldığını söylerken yorum yapmaktan kaçınmışlardır.⁶⁰

Pekin'de bulunan Sami Kohen adlı Türk gazeteci de Kaşgar'a gitmek için izin alamamış, Urumçi havaalanından geçen Sami Kohen, Çinli askerlerin çok sıkı güvenlik tedbir aldıklarını ifade etmiştir. "İpek Yolu Belgeseli" adlı programı hazırlayan tanınmış Türk kameraman Güneş Karabuda ve ekibi de daha önceden kendisine izin verilmesine rağmen saatlerce Urumçi havaalanında bekletilmiş ve Pekin'e dönmek zorunda bırakılmıştır.⁶¹

Pekin'deki diplomatik kaynaklar da Doğu Türkistan'da yılbaşından beri hareketlilik olduğunu ocak ve mart aylarında büyük gösteriler yapıldığını, gösterilerde çok sayıda kişinin tutuklandığını, nisan ayında meydana gelen olayların ise bunlar içinde en kanlısı olduğunu ifade etmişlerdir. Pekin'e ulaşan 4 Nisan tarihli Sincan gazetesinin haberinde ise Sovyet sınırındaki İli Vadisinde "Anavatanın

⁵⁸ Mehmet Saray, "Doğu Türkistan'daki Son Gelişmeler Üzerine", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 7, S. 25, Mart 1990, s. 39.

⁵⁹ "Doğu Türkistan'da Yine Kan:50 Ölü", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV., Yay., C. 7, S. 25, Mart 1990, s. 35.

⁶⁰ "Doğu Türkistan'da Yine Kan:50 Ölü", s. 35.

⁶¹ "Doğu Türkistan'da Yine Kan:50 Ölü", s. 35.

bütünlüğünü parçalamaya yönelik yasadışı bir örgüt tamamen çöktüldi” ifadelerine yer verilirken olayların düşman yabancı kuvvetleri tarafından çıkarıldığı söylenmiştir. Çin resmi yayın organları karışıklık çıkarmak isteyen yabancı güçler ve İslamcılık akımı aleyhinde yoğun bir şekilde kampanya yürütmüşlerdir. Din ve vicdan hürriyetine getirilen sınırlamalar artmış, cami yapımına sınır koyulurken herhangi bir caminin yapımı da izne bağlanmıştır. Olayların ilk çıkış sebebi de Kaşgar’a 50 km olan bir kasabaya cami yapılmasının Çinliler tarafından engellemesi olarak ifade edilmiştir.

Fransız Liberation gazetesinin yazdığı habere göre ise olayların sebebi cami değildir; Çin yönetiminin Doğu Türkistan’daki Uygur, Kazak ve Kırgız halkı birbirinden ayırmaya yönelik izlediği politikanın yarattığı tepkidir. Fransız muhabirlerin yolunu keserek “Biz Uygur Türküyüz, biz Kazak Türküyüz; bizi ayıramazlar, burası Doğu Türkistan’dır” diyen yerli halkın tavrı da durumun sadece cami inşası ile ilgili olmadığını göstermektedir. Doğu Türkistan Muhtar Hükümeti Başkanı Timur Dawamat, ayaklanmanın ciddi bir tehlike teşkil etmediğini söylerken Azınlıklar Bakanı İsmail Ahmet, ise bunun tam tersini ifade etmiş ve olayların uzun vadeli bir mücadele olduğunu belirtmiştir.⁶²

ÇKP yetkilileri yaptıkları açıklamada, ayaklanmaları Türkiye’de, İstanbul’da, bulunan İsa Yusuf Alptekin’in yönlendirdiğini, bazı milliyetçi yayınların Doğu Türkistanlı gençlere gönderildiğinin tespit edildiğini söylemişlerdir. “Almanya’nın Sesi” radyosunda ayaklanmaların İsa Yusuf Alptekin’in bölgeye gönderdiği ajanlardan kaynaklandığı iddiasına yer verilmiştir. Bu açıklamalar üzerine İsa Yusuf Alptekin Türkiye Gazetesine yaptığı açıklamada; Doğu Türkistan’ın uzun yıllardan beri Çin işgali altında bulunduğunu, orada yaşayan 14 milyon kişinin 13 milyonunun Uygur Türkü olduğunu söylemiştir. Kendisinin de baskı ve zulümden kurtulmak için Doğu Türkistan’dan ayrıldığını, orada bulunan halkın kışkırtılması ya da yönlendirilmesi iddialarının onlara yapılmış bir saygısızlık olacağını, zulümden kurtulmak için mücadele etmelerinde kışkırtmaya veya yönlendirmeye gerek duyulmayacağını belirtmiştir.⁶³

⁶² “Doğu Türkistan’da Yine Kan:50 Ölü”, s. 35, 36.

⁶³ “Doğu Türkistan’da Yine Kan:50 Ölü”, s. 36.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1955-1990 TARİHLERİ ARASINDA HARİÇTE DOĞU TÜRKİSTAN DAVASI

A. Komünist İstila Sonrası Doğu Türkistan'dan Yapılan Göçler ve Türkiye'ye Göç Yolunda Doğu Türkistanlıların Yaşadığı Olaylar

Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya göçler ilk olarak Osmanlı Devleti'ne tabi olan Yakup Han Devleti'nin 1877'de yıkılmasından sonra meydana gelmiştir. Yakup Bey'in bir kısım aile fertlerinden ve Seyit Muhammed Yakup Han Töre ve yakınlarından oluşan yaklaşık 200 kişilik grubun bu dönemde Türkiye'ye göç ettikleri, İstanbul'a yerleştikleri tahmin edilmektedir. 20. yüzyıl başlarında İstanbul'a tahsil amacıyla göç eden Doğu Türkistan Türkleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi Mesut Sabri Baykozi'dir. Mesut Sabri 1914'te, tahsilini tamamladıktan sonra, Doğu Türkistan'a dönmüştür.

Doğu Türkistanlılar arasında İstanbul'a uğramadan, Halifeyi görmeden yapılan Hac görevinin eksik olduğu görüşü hâkimdir. 1920'de Hacı Yoldaş hac dönüşü Tarsus'a gelmiş, bu sırada Çukurova'da Fransız işgaline karşı Kuvayı Milliye direnişleri başlamıştır. Hacı yoldaş ülkesine dönmemiş, Kuvayı Milliye saflarına katılarak Türk Kurtuluş Savaşı'nda şehit olmuştur. Muhammed Said Türkistanlı da Antep'te savaşa katılmış, Türk kuvvetleri için, Kuvayı Milliye'nin Antep lideri Şahin Bey'in isteği üzerine boma imal etmiş, savunmada büyük yararlılık göstermiştir. Hacı Yoldaş'ın kabri anıt mezar olarak düzenlenmiş; Muhammed Sait'in çocuklarının ise Gaziantep'te yaşadıkları bilinmektedir.¹ Ailesiyle hac amacıyla Mekke'ye gelen fakat ailesinin vefatını üzerine kimsesiz kalan Hacı Muhammed, Mekke'de görevli Konyalı bir Türk subay tarafından evlat edinilmiş, Türk ordusunun Arabistan'dan çekilmesi üzerine subayla beraber Konya'ya gelmiş, doğduğu şehir olan Yenihisar'ı soyadı olarak kullanmıştır.

¹ Hamit Göktürk, *Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçler*, Uluslararası Göç Sempozyumu, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yay., 2006, s. 131.

1933'te kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından katliamdan kaçan Kaşgar'ın ileri gelenlerinden Musabay ve Ahunbay ailelerinden birkaç kişi Türkiye'ye göç ederek İstanbul'a yerleşmişlerdir. Bu ailelerin çocukları eğitimlerini tamamlayıp önemli görevlere gelmişlerdir. Yine bu yıllarda Mehmet Emin Buğra Kabil büyükelçisi Memduh Şevket Esendal aracılığıyla 20 kadar öğrenciyi Türkiye'ye göndermiştir. Öğrencilerin büyük bir bölümü askeri okullara ve öğretmen okullarına verilmiş; önemli görevlerle hizmette bulunmuşlardır. Bu öğrencilerden Kurban Koday 1946'da Doğu Türkistan'a dönerek Üç Efendiler hareketine katılmış, eğitim ve basın alanında çalışmıştır.²

1949'da Çin'de iç savaşın galibi Mao liderliğindeki komünistler olmuş, Kızıl Çin Ordusu 26 Eylül 1949 tarihinde Doğu Türkistan sınırlarına gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin liderliğinde uzun süren müzakereler sonucu göç kararı üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Kızıl Çin kuvvetlerine karşılık verecek güçlerinin olmaması sebebiyle Doğu Türkistan'ın sesini hür dünyaya duyurmak için “vatan için vatandan ayrılma” ve hür dünyada mücadeleye devam etme kararı alınmıştır.³

Göç konusunu konuşmak üzere yapılan toplantılara Doğu Türkistan Vali Yardımcısı Mehmet Emin Buğra, Maliye Bakanı Canım Han Hacı, Doğu Türkistan Eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin ve Osman Batur adına Nurgocay Batur ve Ali Bey katılmıştır. Göç için iki ayrı fikir ileri sürülmüştür. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Hindistan veya Pakistan üzerinden göç etmek için sınır boylarına kadar motorlu araçlardan yararlanılmasını, daha sonra atlarla devam edilmesini savunmuşlardır. Tamamen atlarla yapılacak yolculuğa yaşlı ve çocukların dayanamayacağı söylenmiştir. Canım Han Hacı liderliğindeki grup ise tamamen atlarla yolculuk yapılmasını savunmuş, motorlu araç kullanılacağı takdirde Çinlilerin imkânlarının daha kuvvetli olması sebebiyle kendilerine yetişebileceklerini söylemişlerdir. Toplantıda yapılan fikir alışverişleri neticesinde dağ ve ova yolu

² Göktürk, a.g.m., s. 132

³ İ. Y. Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin I, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, Ankara, (Haz. Ömer Kul) Berikan Yay., 2007, s. 554-555.

olmak üzere iki koldan göç edilmesi kararı alınmış, en kısa zamanda harekete geçmek için hazırlıklara başlanmıştır.⁴

Göç için üç yol güzergâhı belirlenmiştir:

- Birinci yol: Barköl ile Kumul, Bağdaş dağı, Kansu vilayeti, Kanambar, Tajinor yolu ile Himalaya dağlarından Tibet yaylasından geçerek Hindistan hududundan girmek.
- İkinci yol: Karışehir'den göç edecekler için Toksun, Kurt Dağı, Dikenli, Şeşin, Çuklik, Lop Nor Gölü yolu ile hududa varmak.
- Üçüncü yol: Kaşgar yolu ile Kargalıktan geçip Karakum Dağını aşarak Hindistan hududuna girmektir.⁵

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin harici işler sorumlusu Liu'ya giderek, Urumçi'den ve Altışehir'den elli kişi olmak üzere toplam yüz kişi için, yurttan ayrılmak istediklerini belirterek, pasaport talep etmiştir. Müdür Liu bu isteği geri çevirmiş, sadece ikisi için pasaport verebileceğini, merkeze sormadan başkaları için pasaport veremeyeceğini söylemiştir. Başkomutan Tao'yla görüşmeler sonucu anlaşma sağlanmış; silahlarını ve mallarını bırakmaları karşılığında pasaportun verileceğini söyleyince Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin bu istekleri kabul etmiştir.⁶

Canım Han Hacı liderliğindeki göç kafilesi 11 Eylül 1949'da Urumçi'den ayrılmış, 160 km ilerde bulunan Guçungze kasabasına giderek burada Osman Batur ile birleştikten sonra Barköl'e hareket etmiştir. Mehmet Emin Buğra'nın kafilesi 17 Eylül'de Urumçi'den ayrılırken İsa Bey'in kafilesi ise üç gün sonra, 20 Eylül 1949'da, Urumçi'yi terk etmiştir. 27 Eylül'de iki kafile de Kaşgar'a ulaşmış 1 Ekim 1949'da Kaşgar'dan ayrıldıktan on gün sonra, 16 Ekim 1949'da Kökyar'a varmışlardır. Ekim ayının 19. Günü Kökyar'dan ayrılan göç kafilesi 28 Ekim'de Kökat sınır kapısına ulaşmışlar, buradan da Hindistan'ın Ladak şehrine geçmişlerdir.

⁴ Altan Deliorman, Abdülkadir Donuk, İsa Kocakaplan, **Türklük Mücahidi İsa Yusuf**, İstanbul, Bayrak Bas., 1991, s. 52-53.

⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, **Özgürlük Yolu, Nurgocay Batur'un Anılarıyla Osman Batur**, İstanbul, DTV Yay., 2006, s. 146-147.

⁶ İ. Y. Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin**, (Der. M. Ali Taşçı), İstanbul, DTNM, 1985, s. 538-539.

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Ladak şehrine vardıktan sonra buraya gelen Türklerin bir listesini hazırlamışlardır. Kökat sınır kapısından 852 kişi geçmiş; 798'i sağ olarak Ladak şehrine ulaşmıştır, 54 kişi yolda hayatını kaybetmiştir. Ladak gidenlerin 49'unun el ve ayakları donmuş, el ve ayak parmakları kesilmesi gerekmiştir. Hindistan hükümeti sağlık sorunları olan Doğu Türkistanlılarla yakından ilgilenmiş, sağlık masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Keşmir'in başkenti Srinagar'a giden Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin bundan sonra Doğu Türkistan'dan dağ yoluyla Tibet üzerinden Hindistan'a gelme ihtimali bulunan Kazak Türklerine yardım ulaştırabilmek için ve yardım imkânı olmazsa Hindistan'a sığınma hakkının verilmesi için ön teşebbüslerde bulunmuşlardır. Göçmenlerin durumunu iyileştirmek ve eğitim çağında olan gençlere eğitim imkânı sağlamak için faaliyetlere girişmişlerdir.⁷

Eylül 1951'de Hüseyin Teyci, Sultan Şerif Teyci ve altı sene Tibet'te kaldıktan sonra Hindistan sınırında kabileye katılan Kobdabay ve Rakıy Molla'dan oluşan grup Keşmir'e ulaşmıştır. Sonra Alibek Hâkim, Delil Han Canaltay, Hamza Uçar, Ömer Çobanoğlu ve Kaynaş Gayratılla'tan oluşan ikinci kabile ile Kaben Öztürk ve Kara Molla Okur'un bulunduğu üçüncü kabile Keşmir'e ulaşmıştır.⁸

En son kabile Keşmir'e ulaştıktan sonra Keşmir'in büyük başkanı Şeyh Muhammed Abdullah Doğu Türkistanlı Kazakları ziyarete gelmiş, kafilenin lideri olarak Delil Han kendisiyle sohbet etmiştir.⁹

1952 Haziranında Doğu Türkistanlı Kazak muhacirleri adına Hamza İnan ve Atey Han Karaçi'ye giderek, burada dönemin Türkiye büyükelçisi Yahya Kemal Beyatlı ile Türkiye'ye göç hususunu konuşmuşlar, göç için resmen müracaatta bulunarak göçmenlerin listesini büyükelçiye sunmuşlardır. Yahya Kemal Beyatlı yapılan müracaatı olumlu karşılamış, meselenin üzerinde ciddiyetle duracağını belirtmiştir.¹⁰

Doğu Türkistanlı göçmenlerin göç kafilesi Keşmir'de sıkıntı içinde 15 ay daha geçirmiş, hür dünyadan umutlarını kesme noktasına gelmişlerdir. İsa Yusuf

⁷ Deliorman, Donuk, Kocakaplan, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁸ Halife Altay, **Anayurttan Anadolu'ya**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1977, s. 376- 377.

⁹ H. Ali Çakar, **Türkistan Dramı**, İstanbul, Dede Korkut Yay., 1972, s. 481.

¹⁰ Altay, **a.g.e.**, s. 378.

Alptekin ve Mehmet Emin Buğra 1952’de Türkiye’ye geldikten sonra dönemin hükümet yetkililerine bulundukları ısrarlı takip ve ricaları sonunda Keşmir’de bulunan 1850 Türkün Türkiye’ye getirilmesini sağlamışlardır.¹¹

B. Doğu Türkistanlı Göçmenlerin Türkiye’ye İskânlı Göçmen Olarak Yerleştirilmesi

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin çeşitli memleketlerde mülteci hayatı yaşayan Doğu Türkistanlı Türklerin Türkiye’ye yerleştirilmeleri ile ilgili hükümet makamlarına müracaatta bulunmuşlardır. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Bakanlar Kurulu’nun 13.03.1952 tarihli, 3/14595 sayılı kararıyla; Doğu Türkistan’dan göç ederek Hindistan’a, Pakistan’a ve Suudi Arabistan’a ulaşan 1850 Doğu Türkistan Türkünün iskânlı göçmen olarak Türkiye’ye yerleşmesi onaylanmıştır.¹²

Keşmir’den ilk kafilе Ağustos 1952 tarihinde, ikinci kafilе ise Aralık 1952’de Türkiye’ye doğru yola çıkmıştır. Bombay’dan Basra’ya giden gemi Basra limanına yanaşmış, Basra’dan Bağdat’a gitmek için iki gün tren beklemişler, bu süre içinde de tren istasyonunda konaklamışlardır. Bağdat’a varıldığında İstanbul’a kalkacak Toros ekspresinin iki gün sonra Bağdat’a geleceğinin söylenmesi üzerine Bağdat’ın Türk esnafı kafilеyle oldukça yakından ilgilenmişler, şehri gezdirip Türk konukseverliğini göstermişlerdir. Nusaybin’e geldiklerinde istasyon görevlileri ve hudut karakol mensupları tarafından karşılanan Doğu Türkistanlılar o günü Nusaybin istasyonunda geçirmiştir. Devletin tahsis ettiği trenle İstanbul’a doğru yola çıkmışlar, Haydarpaşa garında tren yolculuklarını sonlandırmışlardır. İskân memurlarının Haydarpaşa iskelesine yanaştırdığı özel gemiyle Sirkeci rıhtımına geçmişlerdir. Göçmenler Sirkeci rıhtımında bekleyen kamyonlarla Zeytinburnu Göçmen Misafirhanesine getirilmişlerdir.¹³ Zeytinburnu misafirhanesinde bir ay kadar konaklayan Doğu Türkistanlılar, daha sonra Sirkeci’den Sarayburnu’na doğru uzanan tek katlı dört binaya yerleştirilmişlerdir. Göçmen ailelerin sayısı 627’yi bulmuştur. Burada da bir

¹¹ Godfrey Lias, **Göç**, (Çev. Mehmet Çağrı), İstanbul, Boğaziçi Yay., 1997, s. 336.

¹² Altay, **a.g.e.**, s. 381, 382.

¹³ Hızırбек Gayretullah, **Uzaklara Balam**, İstanbul, Toker Yay., 2009, s. 141-146.

buçuk sene kaldıktan sonra iskânlı göçmen olarak Türkiye’de çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir.¹⁴ Devlet bu aileleri şu şekilde iskân etmiştir: bkz: Tablo 3.

Göçmen evlerinde Doğu Türkistanlıların sağlık durumları titizlikle kontrol edilmiş; okuma-yazma, marangozluk, halıcılık, dokumacılık, dikiş-nakış kursları açılmış, Doğu Türkistanlı göçmenler bu kurslardan da faydalanmışlardır. Adı geçen şehirlere yerleştirilerek Doğu Türkistan Türkleri uzun zamandan sonra normal hayatlarına kavuşmuşlardır.¹⁵

1850 kadar Doğu Türkistan Türkü iskânlı göçmen olarak Türkiye’de belirli bölgelere yerleştirilmişlerdir. Arap alfabesini bilen Kazaklar iki ay içinde Türkiye’de Latin harflerini öğrenmişlerdir. 1954’te hükümet yetkilileri tarafından çeşitli bölgelere yerleştirilen Türklere bedelsiz ev ve toprak verilmiş, 10 yıl vergi muafiyeti tanınmış, 10 yıl süreyle bu topraklarda kalıp toprağı ekip biçmelerini istenmiştir.

Kayseri’nin bir kazası olan Develi’ye yerleşen Kazaklar hükümetin teklifini kabul etmişler ve burada kalmışlardır. Bunların arasında Hüseyin Teyci de vardır. Salihli’ye yerleşen Kazaklar ise toprakla uğraşmak yerine yapılmakta olan bir barajın inşaatında amele olarak çalışmayı tercih etmişlerdir. Amaçları ise artıracakları para ile hayvancılığa başlamaktır. Kazakların hayvancılıktaki ustalığını bilen Türk yetkililer bunu kabul etmişlerdir.¹⁶

1953 yılında Türkiye Pakistan ve Keşmir’e göç etmiş olan 900 Uygur Türküne siyasi sığınma hakkı vermiştir. 1965’te Yarkent’ten gelen 235 Uygur mülteci kabul edilmiştir. Türkiye’ye gelen mülteciler için BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin finansal destek sağladığı özel bir program uygulanmış, bu program ile göçmenlerin vatandaşlık ve barınma ihtiyaçları karşılanmıştır. Türkiye’ye göçler bireysel göçler halinde 1960’a kadar devam etmiştir. Deng Şaoping döneminde uygulanan açık kapı politikası ile Uygurlar Hac görevi ya da yurt dışında çalışmak bahanesiyle Çin’den ayrılmışlardır. 1982’de Türkiye’ye Afganistan ve Pakistan’dan binlerce Türk kökenli mülteci gelmiştir. 1960’lardan itibaren Türkiye’deki Uygurların bir kısmı Kanada, Hollanda, İskandinavya ülkelerine ve çoğunluğu

¹⁴ Gayretullah, **a.g.e.**, s. 146-147.

¹⁵ Altay, **a.g.e.**, s. 389.

¹⁶ Lias, **a.g.e.**, s. 336-337.

Almanya'ya göç etmiştir. 1998'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde mültecilere sürekli oturum hakkı verilmiştir.¹⁷

C. Doğu Türkistanlılar Göçmenler Derneğinin Kuruluşu, Faaliyetleri ve 1952 Ankara Toplantısı

1953 yılında Çin zulmünden kaçıp Hindistan, Pakistan ve çeşitli Arap devletlerine sığınan Doğu Türkistanlılar ikinci anavatanlarına, Türkiye'ye, göç etmişler ve durumlarını toparladıktan sonra Çin işgalindeki ata yurtlarının kurtuluşu için organize olmaya karar vermişlerdir. Türkistan Yardımlaşma Cemiyeti'ne üye olan Doğu Türkistanlılar, cemiyette Doğu Türkistan davasının Batı Türkistan davası kadar konuşulmaması ve Doğu Türkistan'ın, kamuoyuna yeterince anlatılmaması sebebiyle, üyelerle yöneticiler arasında da tartışmalar yaşanması üzerine 1960 yılında cemiyetten istifa etmişlerdir. Başta İsa Yusuf Alptekin, Hacı Osman Taştan ve Abdülveli Can olmak üzere istifa eden Doğu Türkistanlılar yeni bir dernek kurmaya karar vermişlerdir.

Abdülveli Can, Gulan Muhammed Maken, Zafer Ali Kızılay, Tursunbay Kubilay ve Abdülkebir Akyol gibi gençler bir araya gelerek, Zeytinburnu'nda bir günlüğüne kiraladıkları kahvehanede toplantı tertip edip Türkiye'deki Kazak ve Uygur göçmenleri toplantıya davet etmişlerdir. Nisan 1960'ın ilk pazar günü yapılan toplantı 13.00'dan 18.00'a kadar devam etmiş, davete 400 kişi katılmıştır.

Niğde ilindeki Kazakları temsilen Atayhan Bilgin, Halil Öztürk başkanlığında bir heyet, Ankara'dan Şevket Yarbağ ve arkadaşları, Salihli'den Bökey Karakol, Halife Altay ve Hafız Haydar Kari başkanlığında bir heyet, Adana'dan Mentay Toydemir; Uygurları temsilen Abdülkadir Cengiz, Adapazarı'ndan Übeydullah Çiçek ve arkadaşları, Konya'dan Koca Abdullah Savaş başkanlığında bir heyet, Kayseri'den Kaynaş Gayretullah, Omar Çobanoğlu ve arkadaşları ile İstanbul'daki Doğu Türkistanlıların katılımıyla toplantı yapılmıştır.

Toplantıda iki görüş ortaya çıkmıştır: Türkistan bir bütündür, Ulu Türkistan'dır, bölünemez; Doğu Türkistan Ulu Türkistan'ın parçasıdır fakat Çin işgalindedir.

¹⁷ Barış Adıbelli, **Doğu Türkistan**, İstanbul, IQ Yay, 2008, s. 113-114.

İki görüş üzerine tartışmalar yaşanan toplantıda Kazaklardan Atahan Bilgin, Halife Altay, Halil Öztürk Ulu Türkistan tezini savunmuşlardır. İki görüş üzerine açık oylama yapılmış, oylama sonucu Ulu Türkistan görüşü 8 oy almış ve bu kişiler toplantıyı terk etmişlerdir. Kalan 392 kişi “Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti” adında bir derneğin kurulmasına oy birliğiyle karar vermişler ve 29 kişiden oluşan kurucular kurulunu seçmişlerdir. Kurucular kurulunun bir hafta sonra Hacı Osman Taştan’ın evinde toplanması kararlaştırılmış ve toplantı sona ermiştir. Taştan’ın evinde yapılan toplantıda derneğin başkanlığına İsa Yusuf Alptekin seçilirken başkan vekilliğine de Hacı Osman Taştan seçilmiştir. Kurul 29 madde ve 43 bentten oluşan bir tüzük hazırlayarak ilgili mülki amirliğe başvuru yapmış ve dernek resmen kurulmuştur. Dernek Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonuna 1964’te 15. dernek olarak katılmıştır. Federasyon 1980’de ihtilalden dolayı kapatılınca Avrasya Dernekler Kurucu Federasyonu’nun kurucu üyelerinden olmuştur. 12 Nisan 1993 tarihinde kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmıştır.¹⁸

Dernek kuruluşundan bu yana kültür ve tanıtma faaliyetleri ile sosyal hizmetler alanlarında hizmet vermektedir. Doğu Türkistan hakkında güvenilir bilgi vermek amacıyla araştırma ve yayın alanında çalışmalar yapılmıştır. Türkistan ve Türkistan Türkleri hakkında bibliyografya çalışması yapılmış, önemli yabancı eserler tercüme ettirilmiş, arşiv ve kütüphane çalışmaları yapılmış, Büyük Türkistan haritası hazırlanmış, Türkistan’ın milli mücahitlerinin resimleri çoğaltılmıştır. “Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Haberler Bülteni” adı altında bir bülten çıkarılmıştır. Dünya basın ve yayınından da faydalanarak çıkan bu eser, Doğu Türkistan’da yaşanan hadiseler ve Türkiye’deki Türkistanlıların sosyal ve kültürel etkinliklerini Türkiye’ye ve dünyaya duyurmak maksadını taşımıştır. Ancak ayda bir yayınlanan bu haber bülteni imkansızlıklar sebebiyle sadece 3 sayı çıkabilmiştir. Çeşitli anma günleri tertip edilmiş, Türk büyükleri ve milli kahramanlar unutulmamıştır. Folklor çalışmalarına önem verilmiş, folklor Doğu Türkistan’ı tanıtmada önemli bir unsur olarak kullanılmıştır. Sosyal hizmetler alanında ise kısıtlı imkanlarla temin edilen maddi kaynaklar, hayırseverlerin bağışları ile elde edilen maddi kaynaklar ihtiyaç

¹⁸ Hızırбек Gayretullah, **Sömürülen Vatan Türkistan**, İstanbul, Töre-Devlet Yay., 2013, s. 492-498.

sahibi Türkistanlı göçmenlere ve eğitim çağındaki çocukların masrafı için kullanılmıştır.¹⁹

D. Hicaz Kurultayı

İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Türkiye'ye geldikten sonra milli davalarını şekillendirmek ve Doğu Türkistanlıların birlikte hareket etmelerini sağlamak ve muhacerette izleyecekleri yolu belirlemek için 30 Ağustos ile 6 Eylül 1954 tarihleri arasında Hicaz'da bir kurultay tertip etmişlerdir. Kurultayda halkın meseleleri ve milli dava üzerine bir hafta görüşme yapıldıktan sonra Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Doğu Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi için vekil tayin edilmiştir. Hicaz Kurultayı'nda alınan kararlar:

1. Hicaz'daki bütün Türkistanlılar tarafından Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin; Doğu Türkistan'ın Çin ve Rus esaretinden kurtarılması, Milliyetçi Çin'in Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını tanınması için müzakereler yapılması, Milliyetçi Çin'in istiklali kabul etmemesi durumunda hürriyet davasının Birleşmiş Milletlere taşınması, Doğu Türkistan mücadelesini hür dünyaya tanıtmaları için vekil tayin edilmesi
2. Türkistanlıların Formoza ile gizli veya açık olarak irtibat kurmamaları ve para almamaları
3. Suudi hükümetine yaptıkları iyilikler karşılığında heyet gönderilmesi
4. Türkistan'ın Sesi Dergisinin Türkçe, İngilizce, Urduca ve Farsça nüshalarının çıkarılması; Türkçe nüshalarının müdürlüğüne Muhammet Emin İslami'nin tayin edilmesi
5. Derginin masraflarının çeşitli yerlerdeki Türkistanlılarca karşılanması
6. Derginin muhabere heyetinin Suudi Arabistan'daki Türkistanlıların arasından seçilmesine
7. Türkistanlı göçmenlerin hac görevlerinde karşılaştıkları sorunlarda onları yardımcı olunması

¹⁹ Hızırбек Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 207-225.

8. Hacca gelen hacılara Suudi hükümetinin Türkistanlı göçmenlere yaptıkları iyiliklerden bahsedilmesine ve milli mücadelenin her fırsattan ve imkândan yararlandırılmasına

9. Hayır Sandığının faaliyetlerine devam ettirilmesine karar verilmiştir.

Hicaz Kurultayının ardından Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, Milliyetçi Çin Devlet Başkanı Chiang Chieh-Shih 'e bir muhtıra vererek; Doğu Türkistan'ın en azından sembolik olarak tanınmasını istemişlerdir. Doğu Türkistanlılar da bu doğrultuda Formoza ile temasta bulunmamaları için tembih edilmiştir. Chiang Chieh-Shih gönderilen muhtıraya Ankara Büyükelçiliği vasıtasıyla cevap vermiştir. Chiang Chieh-Shih; Doğu Türkistan davasıyla bütün Doğu Türkistanlıların alakadar olmadığını, meselenin Çin kanunları çerçevesinde halledilebileceğini, Doğu Türkistan'ın statüsünün Çin'deki komünist idarenin yıkılmasından sonra düşünülebileceğini söylemiştir. Milliyetçi Çin Doğu Türkistan'a sembolik dahi olsa bağımsızlık tanımayacağını verdiği bu cevapla göstermiştir. İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Milliyetçi Çin'e ikinci bir muhtıra vererek isteklerini yinelemişlerdir. Fakat ikinci kez verilen bu muhtıraya cevap gelmemiştir.

1957'de Milliyetçi Çin hükümeti Dışişleri Bakanı Dr. Yeh Ankara'ya gelmiş, burada kendisiyle bir görüşme yapılmış fakat sonuç alınamamıştır. Dr. Yeh'in Türkiye'den sonra Suudi Arabistan'a gideceğini öğrenen Suudi Arabistan'daki Türkistanlılar bunu önceden haber almışlar ve bakana isteklerini bildiren bir muhtıra vermişlerdir lakin cevap alınamamıştır.

1954 Hicaz Kurultayından sonra Türkistanlıların birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri; İsa Yusuf Alptekin'in ve Mehmet Emin Buğra'nın İslam dünyası ve diğer memleketlerle temas halinde olması Milliyetçi Çin hükümetini endişelendirmiştir.

Sembolik bağımsızlık kararı temin edilebilseydi Doğu Türkistan'ın hür dünyadaki mücadelesi ve durumu netlik kazanacaktı. O sıralarda Birleşmiş Milletlerden Milliyetçi Çin'in çıkarılıp Kızıl Çin'in alınması yolunda çalışmaların olması Milliyetçi Çin hükümetini diğer ülkelerin desteğine muhtaç etmiştir ve aynı zamanda Kızıl Çin'e karşı da desteğe ihtiyacı vardır. Milliyetçi Çin hükümeti

Türkistanlıların bu gayretini engellemek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Türkistanlılar arasındaki birlik ver beraberliği bozmak için “Kıta Çin’den ayrılan mültecilere yardım teşkilatları” vasıtasıyla bazı muhacirlere maddi yardım yaparak onları kandırmışlardır. Bundaki amaçları Mehmet Emin Buğra’nın ve İsa Yusuf Alptekin’in Doğu Türkistan davasında yalnız bırakılmasını sağlamaktır. Hür dünya ülkelerine ”Doğu Türkistan davasına halkın desteği yoktur, dava birkaç kişinin davasıdır” imajını vermek istemişlerdir.²⁰

E. Doğu Türkistan Vakfı’nın Kuruluşu

Türkiye’ye 13 yaşında iken Doğu Türkistan’dan gelen M. Rıza Bekin, Türkiye’de askeri okullarda eğitimini tamamladıktan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri’nde hizmet vermiş bir Uygur Türküdür. M. Rıza Bekin bütün Uygur Türklerinin bir çatı altında toplanması için vakıf kurulması yönünde istekler alır. Son olarak Suudi Arabistan’daki Doğu Türkistanlıların lideri olan Mehmet Emin İslami’den bu yöndeki istekleri bildiren bir mektup almıştır. Akabinde İstanbul’a konuyu görüşmek üzere gelen Suudi hükümetinde önemli görevlerde bulunan Mehmet Şah ile görüşmüştür. Ertesi gün ikiliye Rabıta’da görevli olan Rahmetullah İneyetullah da katılmıştır. M. Rıza Bekin İsa Yusuf Alptekin’e giderek onun bu konudaki görüşlerini alıp kararlaştırdıkları gibi bir akşam yemeğinde tekrar buluşmuşlardır. M. Rıza Bekin kendisinin öncelikli amacı olan okuma çağındaki gençlerin okutulması ve sürekli işleyecek olan bir yayın sistemi kurulması şartıyla diğer sosyal ve kültürel alanlarda da hizmet verecek bir vakıf planı sunacağını söylemiştir. 21 Haziran 1986’da Mehmet Şah ile M. Rıza Bekin Mehmet Şah’ın Bahçelievler’deki evinde buluşup konuyu tekrar görüşmüşlerdir. Mehmet Şah Doğu Türkistan Vakfı adı altında bir vakıf kurmak istediklerini, M. Rıza Bekin’in bütün Doğu Türkistanlılarca tanınıp sevildiğini ve görevi kabul etmesini rica etmiştir. Vakfın amacını da kısaca şöyle belirtmiştir: “Doğu Türkistan Türklüğünün milli benliğinin korunması ve muhaceretteki Doğu Türkistanlılar arasında dayanışma ve yardımlaşma gibi ulvi gayelerin gerçekleştirilmesidir.”

²⁰ İ. Y. Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin II, İsa Yusuf Alptekin’in Mücadele Hatıraları**, (Haz. Ömer Kul), Ankara, Berikan Yay, 2007, s. 99, 116.

Mehmet Şah hazırlattığı Doğu Türkistan Vakfı senedini gerçekleştirmesi üzerine Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi müdürü Niyazi Yıldırım Genç Osmanoğlu'na talimat vermiştir. Niyazi Bey Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gittiğinde kendisine 1978'de aynı isimle bir vakıf kurulduğunu ancak şartları yerine getiremediğini ve lağvının istendiğini fakat mahkeme kararının gelmediğini belirtmiştir. Meseleyi araştırmalarını ve Vakıfbank'a gerekli olan 500.000 TL'yi yatırdıktan sonra makbuzunu getirmelerini söylemişlerdir. Bunun üzerine gereken işlemler yapılmış, 26 Haziran'da kurucu üyelerin toplanması için davetiyeler dağıtılmıştır.

26 Haziran 1986 tarihinde Türk Edebiyatı Vakfı salonunda gerçekleştirilen toplantıda diğer ülkelerden gelen seçkin kişilerin de katılımıyla Doğu Türkistan Vakfı kurulmuş, yönetim kurulu oluşturulmuştur. Ertesi gün yönetim kurul üyeleri toplanmış; M. Rıza Bekin'i vakfın başkanlığına, Sultan Mahmut Kaşgarlı'yı başkan yardımcılığına ve Mehmet Saray'ı genel sekreterliğe seçmişlerdir. Niyazi Yıldırım Genç Osmanoğlu ise vakfın idari işler müdürü ve yayın işleri sorumlusu olmuştur.

İstanbul'da ihtiyaçları karşılayabilecek özellikte bir vakıf binası arayışına girilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden yardım istenmiş; bunu üzerine Damat İbrahim Paşa Medresesi vakfın hizmetine tayin edilmiştir.²¹

F. Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği

Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlıların çoğu Kayseri'ye yerleşmişler, birbirlerinden habersiz durumda yardımlaşmaya muhtaç bir durumdayken; Kayseri'de bulunan Doğu Türkistanlılardan bazı ileri gelen kişilerin girişimleriyle Ağustos 1989'da Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği kurulmuştur. Dernek; Türk milletinin ayrılmaz bir parçası olan Doğu Türkistan Türklerinin tarihini, kültürünü, sanatını, gelenek ve göreneklerini, kültürel miraslarını toplayıp incelemek, kitap dergi gibi yayın faaliyetleri ile Doğu Türkistan'ı ve Doğu Türkistan Türklerini tanıtmak, Doğu Türkistan davasına hizmet etmiş kişileri anmak, onların hatıralarını canlı tutmak, Doğu Türkistanlılar arasında birlik ve beraberliği, sosyal ve

²¹ M. Rıza Bekin, **DTV Başkanı M. Rıza Bekin'in Anıları**, İstanbul, Kastaş Yay., 2005, s. 62-66.

kültürel dayanışmayı sağlamak, okul yaşındaki çocukların eğitimleri için yardımda bulunmak gibi faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulmuştur.²²

G. Doğu Türkistan'da Basın Yayın Faaliyetleri ve Türkçülük

Uygur Türkleri'nin kağıt ve matbaa hususundaki bilgileri çok eskiye dayanmasına rağmen; Mançu Çin, Milliyetçi Çin ve Komünist Çin işgali dönemlerinde Doğu Türkistanlılar bu imkanlardan mahrum kalmıştır.²³

1910 yıllarından itibaren Doğu Türkistan'da eğitim ve basın alanında bir hareketlilik yaşanmış; Türkiye'den gönderilen ve Sovyet Rusya'nın esaretinden kurtularak Doğu Türkistan'a gelen bazı subay ve eğitimciler bu alanlarda büyük çalışmalar yapmış fakat bir süre sonra çalışmaları fark edilmiş ve önlenmiştir.²⁴

Türkiye'den Doğu Türkistan'a gönderilen Ahmet Kemal İlkul, İdil-Ural'dan gelen Abdullah Bobi, Sibirya kamplarından kurtulan Mehmet Turgut ve 30 arkadaşı, Türkiye'de eğitim görüp yurduna dönen Mesut Sabri, Abdurrahman Şadi, Nimet, Mincan, Kurban Kuday beylerin çalışmaları unutulmayacak nitelikte olmuştur.²⁵

1870'te Altay'da doğan, 1940'ta Çinli General Şin-Şi-Sey tarafından öldürülen Akan Kaci olarak tanınan Ahid Hacı Doğu Türkistan kültür hayatına önemli eserler vermiştir. Bunlar Hacı Bayan, Kıyamet Ahvali, 1877 yılında yayınlanan Cihanşah, 1901'de yayınlanan Cihanşah Tamızşah Oğlu, 1902'de yayınlanan Adülmülük Kısası, 1909'da Abu-hayat, Sayfülmülük, Abak-Kerey Şeceresi, Er Canibek ve Altay adlı eserlerdir.²⁶

Doğu Türkistan'da modern anlamda ilk gazete "İli Vilayeti Gazetesi"dir.²⁷ İli'nin Yengi-Kure şehrinde 1910'da Vilayet idaresi tarafından idari maksatla İli "Vilayetining Geziti" olarak neşredilmiştir. 1911'de kapatılana kadar haftada iki defa olmak üzere toplam 74 sayı çıkmıştır. 1919'da milliyetçi münevverler tarafından çıkarılan "Hür Söz Gazetesi" de 1921'de Çinliler tarafından kapatılmıştır. 1933'te istiklal ilan edilmiş, milliyetçi zümreden olan Kutluk Şevki tarafından idare edilen

²² "Kayseri'de Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Kuruldu", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, DTV Yay., C. 6, S. 22, Yaz, 1989, s. 41.

²³ E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, s. 109-110.

²⁴ Hızırбек Gayretullah, **Altaylarda Kanlı Günler**, İstanbul, Ahmet Sait Mat., 1977, s. 8.

²⁵ Gayretullah, **a.g.e.**, s. 8.

²⁶ Gayretullah, **a.g.e.**, s. 8-9.

²⁷ E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, s. 109.

hükümetin fikrini yayan “Yengi Hayat Gazetesi” çıkarılmıştır. Yine 1933’te Targabatay’ın merkezi Çügeçek’te “Bizning Tavuş”, Aksu’da “Aksu Haberi”, 1934’te İli’de “İli Deryası”, 1935’te Urumçi’de Türk-Uygur Cemiyeti tarafından “Yengi Şincang” gazeteleri neşredilmişse de Türkisan’ın Çin ve Rus işgaline uğraması üzerine hepsi kapatılmıştır. 1934’ten itibaren Rus işgali boyunca eyalet hükümeti tarafından çıkarılan Şinciang gazetesinden başka bir gazete neşrine müsaade edilmemiştir. Bu gazete Doğu Türkistan’ın diğer vilayetlerine de gönderilmiştir. 1944’te İli’de Doğu Türkistan’ın hürriyetini kazanmasının ardından “Azad Şarki Türkistan” çıkarılmış, 1946’da Milliyetçi Çin ile yapılan anlaşmadan sonra “İnkılabı Şarki Türkistan” olarak devam etmiştir. 1946’da Urumçi’de İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet emin Buğra liderliğinde “Erk Gazetesi” çıkarılmıştır. 1947’de “Yalkın, Uygan Milli Hayat, Halk Avazı, Küreş, Kutadgu” vb. isimler altında çıkarılan diğer Türkçü ve milliyetçi gazeteler 1949’da Türkistan’ın Komünist işgaline uğramasıyla istilacılar tarafından kapatılmıştır.²⁸

Sovyet Rusya Doğu Türkistan’ı kendi sömürgesi haline getirebilmek için Sovyet propagandası yapan bazı kitaplar hazırlatmış, gizli yollardan Doğu Türkistan’a sokmuştur. Bunlardan bilinen dört tanesi şöyledir:

- a) Abdullah Kadiri Culkunbay, Ötken Künler, Taşkent, 1926, Uygurca Baskısı, 1960
- b) A.K. Culkunbay, Mihrabdan Çayan, Taşkent, 1928, Uygurca Baskı 1960
- c) Ay Bek, Ali Şir Nevai, Taşkent, (?), Uygurca Baskı 1954
- d) Ay Bek, Cengiz Han, (?)²⁹

1933’te Kaşgar’da kurulan müstakil Şarki Türkistan Devleti zamanında Sufi Zade’nin müdürlüğünde “İstiklal”³⁰, 1937’de Türk-Uygur Cemiyeti tarafından “Yeni Medeniyet”, 1946’da Urumçi’de “Han Tengri”, İsa Yusuf Alptekin tarafından çıkarılan “Altay”, 1947’de Çin-Rus Dostluk Cemiyeti’nin çıkardığı “Örnek”, 1948’de İli’de “İttifak Mecmuları” çıkarılmıştır.³¹ Altay’ın ilk sayısını Mehmet Emin

²⁸ Kazım Gültepe, “Esir Doğu Türkistan Üzerine Bazı Hatırlatmalar”, **Doğu Türkistan’ın Sesi**, S. 26, Temmuz 1990, s. 19.

²⁹ İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, s. 67.

³⁰ Gayretullah, **a.g.e.**, s. 9.

³¹ Gültepe, **a.g.m.**, s. 20.

Buğra Afganistan'dan Çin'e döndüğü zaman çıkarmış, bu ilk baskı Mehmet Emin Buğra Bey'in el yazısı ile taş baskıda basılmıştır.³²

1 Mart 1947'de Hacı Yakup Anat "Tıyanşan Neşriyatı" adıyla bir yayınevi kurmuş, kiraladığı iki katlı binada matbaacılık yapmaya başlamıştır. Ayda bir yayımlanan Edebiyat Dergisi 15'e yakın sayı devam etmiş; öğrenciler için çıkardığı "Yaşlar Bilimi" adlı dergiyi ise 11 sayı çıkarmıştır. Doğu Türkistan'da Uygur Türkçesi ile yayımlanan ilk resimli mecmua olan "Tıyanşan Resimli Mecmuası" nı da iki ayda bir yayımlamıştır.³³

İsa Yusuf Alptekin'in isteği ile Altay Neşriyatında da çalışan Hacı Yakup Anat iki günde bir çıkarılan "Erk Gazetesi" ni günlük çıkarmaya başlamıştır. "İrkımız Türk, dinimiz İslam, vatanımız Doğu Türkistan" diye de gazeteye bir slogan belirlemiştir. Gazetede sıklıkla "halkçıyız, milliyetçiyiz, insaniyetçiyiz" kavramları işlenmiştir.

1948'de Hacı Yakup Anat ve Abdullah Temen beraber Latin harfleriyle Uygur alfabesini hazırlamışlar, hazırladıkları alfabe ile 5 Sayı "Medeniyet Dergisi"ni çıkarmışlardır. "Altay Dergisi, Yurt Gazetesi, Yalkun Gazetesi, Edebiyat Dergisi, Resimli Tıyanşan Mecmuası, Yaşlar Bilimi" Doğu Türkistan'da Türkçü düşünceye hizmet eden yayınlardan olmuştur.³⁴

H. Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Çıkardıkları Dergiler

Hür dünyadaki Doğu Türkistanlıların temel amacı milli kimliklerini muhafaza etmek olmuştur. Uygur Diasporası' nın Türkiye'deki ilk örgütü Doğu Türkistan Göçmenler Derneği'dir. 1950'den itibaren "Doğu Türkistan" dergisi dernek tarafından yayınlanmıştır.³⁵ Doğu Türkistan davası çeşitli vakıflar, dernekler, yayınlar ve dergiler vasıtasıyla hür dünyada devam ettirilmiştir. Mehmet Emin Buğra tarafından 1953 yılında "Türkistan", 1956 ile 1957 yılları arasında "Türkistan'ın Sesi" dergileri çıkarılmıştır.

³² Hacı Yakup Anat, **Hayatım Ve Mücadelem**, (Haz. Soner Yalçın), Ankara, Özkan Mat. 2005, s. 68.

³³ Anat, **a.g.e.**, s. 48-49.

³⁴ Anat, **a.g.e.**, s. 63-68.

³⁵ Adıbelli, **a.g.e.**, s. 114.

1953 yılında Mehmet Emin Buğra İstanbul’da Türkçü bir çizgiye sahip aylık olarak yayınlanan “Türkistan, İlmî, İctimai, İktisadi ve Kültürel Dergisi”ni çıkarmıştır. 6 sayı yayınlanabilen bu dergi genel olarak siyasi nitelikli bir içeriğe sahiptir ve Çin’in Doğu Türkistan politikalarına karşı sert söylemler içermiştir.

1956-1957 yılları arasında Mehmet Emin Buğra, Ankara’da “Türkistan’ın Sesi: Aylık İlmî Ve Kültürel Dergi” adıyla 20 sayı süren bir dergi çıkarmıştır. Dergide daha çok İngilizce makaleler yayınlanmıştır. Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin ve diğer yazarların amacı Müslümanların ve Tayvan’daki komünizm karşıtı diğer çevrelerin Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını desteklemelerini sağlamak olmuştur.³⁶

1960-1966 yılları arasında Doğu Türkistan Göçmenler Derneği tarafından “Doğu Türkistan Haber Bülteni” çıkarılmıştır

Hasan Oraltay başkanlığında çıkarılan “Büyük Türkeli” dergisi de 1962-1974 yılları arasında yayınlanmıştır. 1979’da ile 1987 yılları arasında İsmail Cengiz tarafından başlatılıp başka kişiler tarafından devam ettirilen “Doğu Türkistan” dergisi de Doğu Türkistan mücadelesini devam ettiren yayınlar arasındadır. İsa Yusuf Alptekin tarafından çıkarılan “Doğu Türkistan’ın Sesi” dergisi de 1984’ten itibaren yayınlanmış, İsa Bey’den sonra başkaları tarafından yayınlanmaya devam etmiştir.

1975-1977 yılları arasında İstanbul’da Babakurban tarafından “Hür Türkistan İçin İstiklalci Gazete” çıkarılmıştır. Ahad Andican tarafından çıkarılan “Türkistan” (1988-1995) , İsmail Cengiz’in çıkardığı “Doğu Türkistan“ adlı gazete (1987-1994) ve dergisi (1977-1987) Mehmet Kaşgarlı ve Arslan Alptekin’in çıkardığı Doğu Türkistan’ın Yaşları” (1993-) gazetesi önemli yayınlar arasında yer alır.

Adana’daki Doğu Türkistanlılar Doğu Türkistanlılar Derneği’ni kurmuşlardır. Türkiye’ye katile halinde gelen en son grup, artan Çin zulmü ve baskısı nedeniyle 1961’te 370 Türk Doğu Türkistan’ı terkederek Afganistan’a geçmiştir. 1965’e kadar Afganistan vatandaşı olmuşlardır. 1963’te Afganistan’da Doğu Türkistan Muhacirler Cemiyeti’ni kurmuşlardır.

³⁶ Adıbelli, a.g.e., s. 115.

1965 yılında Türkiye'ye gelen 104 aileden oluşan 370 Doğu Türkistanlı muhacir Kayseri'ye yerleştirilmiştir. Vatanları için Kayseri'de faaliyetlerine devam eden Türkistanlılar 1989'da Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışama Derneği'ni kurmuşlardır. Derneğin yayın organ "Gökbayrak Dergisi" 1994'ten bugüne hala yayınlanmaktadır. Yine dernek tarafından çıkarılan İstiklal Gazetesi de günümüzde yayın hayatını sürdürmektedir.³⁷

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin 1960'ların sonunda Doğu Türkistan davasını gündeme getirmek amacıyla yabancı liderlerle temasa geçmiş, ayrıca ulusal ve bölgesel örgütlerin toplantılarına da katılmışlardır.

³⁷ Ebubekir Türksoy, **Doğu Türkistan ve Türk Kültürü**, (Haz. Yücel Hacaloğlu), Ankara, Türk Ocakları, 2002, s. 32-33.

SONUÇ

Türk medeniyetinin beşiği, kadim Türk yurdu Doğu Türkistan konumu ve doğal kaynaklarının önemi ile dünyanın sayılı coğrafyalarından birisi olup tarihte pek çok kez istilaya maruz kalmıştır. 1878 yılında, Yakup Han'ın 1863'te kurduğu ve 14 yıl boyunca ayakta kalan Doğu Türkistan Devleti'nin yıkılması ile Çin'in sömürgesi haline gelerek, 1884'te Xin-jiang (Yeni Elde Edilmiş/Sömürge Topraklar) adını almış ve Çin'e bağlı bir eyalet olarak Çinli valilerce yönetilmeye başlamıştır. Bu devirden itibaren Doğu Türkistan halkı yoksulluğa ve cehaletle karşı karşıya bırakılmış, ezilen halk bağımsızlıkları için ayaklanmış, pek çoğu kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 1944 yılında meydana gelen ayaklanma sonucu İli 'de Gulca Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş, fakat bu devletin de ömrü uzun olmamıştır. Çin merkezi yönetiminin ve genel valilerin baskıcı ve sindirici politikaları dönemin üç aydın ismini bir araya getirmiş; İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra ve Mesut Sabri Baykozi Üç Efendiler Hareketi ile milli mücadeleye birlikte devam etmişlerdir.

26 Eylül 1949'da Doğu Türkistan, Komünist Çinlilerce işgal edilmiş, 1 Ekim 1955'te Xin-Jiang (Sinkiang) Özerk İdari Bölge'si adını almıştır. Doğu Türkistan Çin'in özerk bölgesi ilan edilmiş ve muhtariyet verilmiştir. Bir millete özerklik verilmesi, uluslararası hukuka göre o milletin din, dil, örf ve adetlerinin kabul edildiği anlamına gelir ve ayrıca halkın kendi topraklarından yararlanması, dolaşım özgürlüğü gibi pek çok hakka da sahip olduğunu gösterir. Ne yazık ki Doğu Türkistan'da 1949'dan günümüze milli kimliği ve milli kültürü yok edici politikalar ve uygulamalarla halk sindirilmiş, özgürlüğü kısıtlanmıştır.

Çin hükümetleri Doğu Türkistan'ın geçmişten beri Çin'in bir toprağı olduğunu iddia ederek, hakimiyet sınırları içinde gördükleri Doğu Türkistan'ı Çin'in iç meselesi olarak ifade etmişler ve yabancı güçlerin meseleyle ilgilenmelerine karşı çıkmışlardır.

İşgal sonrasında Doğu Türkistan topraklarına sistemli bir şekilde Çinli göçmen yerleştirilerek Doğu Türkistan'ın demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmış, halkın toprakları ellerinden alınarak bölgeye yerleştirilen askeri yöneticilere tahsis edilmiştir. Doğu Türkistan'daki Türk nüfusu sistemli olarak azaltılmış, dış dünyaya verilen sayılarda nüfus gizlenmeye çalışılmıştır.

Doğu Türkistan'daki Türk nüfusu azaltmak için uygulanan bir diğer yöntem doğum kontrolü ve zorunlu kürtaj meselesidir. Soykırım olarak ifade edilebilecek düzeyde olan bu insanlık dışı uygulamalarla insan hakları ihlal edilmiş; Türk nüfusunun çoğalmasını önlemek, nüfusu sabitlemek amaçlanmıştır.

Nükleer denemeleri ise Doğu Türkistan için çevresel soykırım olarak ifade etmek mümkündür. Nükleer denemelerin yol açtığı sağlık ve çevre sorunlarının araştırılmasını reddeden Çin yönetimi pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da kendisini dışarıya kapatmıştır. İşgal sonrasında başlayan nükleer denemeler 1990'ların sonunda bitirilse de Doğu Türkistan coğrafyasındaki etkileri düşünüldüğünde gelecek kuşakları etkilemesi kaçınılmazdır.

Birden fazla yapılan alfabe değişiklikleriyle halk bilgisizliğe ve cahilliğe sevk edilmiştir. Geçmişleriyle ve tarihleriyle olan bağların kopararak milli kimliğin yok edilmesi amaçlanmış, Çinileştirme kampanyası yürütülmüştür. Arapça ve Türkçe terimlerin kullanılması yasaklanmış, bu kelimelerin Çince karşılıklarının kullanılması istenmiştir. Yapılan alfabe değişiklikleriyle kuşaklar arasında kültür farklılığı oluşmuştur. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Türkler Çinlilerden sonra gelmiş, Çinlilerle sadece anayasada yer alan ortak haklarına gerçek hayatta kavuşamamışlardır.

Doğu Türkistan'ın ekonomik zenginlikleri sömürülmüş, taşınabilen kaynaklar Çin'e aktarılmıştır. Doğu Türkistan'ın yerli halkı en ağır işlerde düşük ücretle çalıştırılırken, Çinli göçmenlere yüksek ücret ve rahat işler verilmiştir. Çinli göçmenlere daha iyi imkanlar sunulmuş, haksızlığa karşı çıkanlar hükümet karşıtı ve terör yanlısı gibi çeşitli suçlamalarla tutuklanıp en ağır şekilde cezalandırılmışlardır.

Doğu Türkistanlılar için din milli kimliğin bir parçası olup her zaman önemini korumuştur. Milli kimliği yok etmek isteyen Çin yönetimi işgalden itibaren din üzerine pek çok yasak getirerek ve engelleyici uygulamalarda bulunarak dini kimliği yok etmek istemiştir. Kültür Devrimi sırasında en üst seviyelere çıkan din karşıtı ve bilhassa İslamiyet karşıtı uygulamalar sonraki süreçte bir nebze de olsa yerini yumuşama politikasına bırakmıştır. Arka planında Çin'in dışarıya açılma sürecinde İslam ülkelerine hoş görünme politikası olsa da yeni camilerin açıldığını, eskilerin onarıldığını, Çin yönetiminin belirlediği kişilerin Hac ziyaretine gittiğini, din görevlilerinin hizmete başladığını söylemek mümkündür.

Çin anayasalarında Doğu Türkistanlılara verilen haklar gerçek hayatta uygulanmamış, Doğu Türkistan halkının yaşama hakkı, ifade özgürlüğü gibi en doğal hakları bile ellerinden alınmıştır. İşgalden itibaren Doğu Türkistanlıların maruz bırakıldığı dini ve milli kimliği yok etme çabaları, nüfus planlamaları, Çinli göçmen akımı, Çinlileştirme faaliyetleri karşısında haklarını arayan kişilerin en ağır şekilde cezalandırılması insanlık dışı faaliyetlerdir.

Tarihimizin ve dünya tarihinin hiçbir noktasında Doğu Türkistan halkının yaşadığı gibi benzer nitelikte olaylara rastlanmamıştır. Dini ve milli değerler başta olmak üzere Doğu Türkistanlıların Türklükleri yok sayılmış, dış dünya ile irtibatları kesilmiş ve bir nevi köleliğe maruz bırakılmışlardır. Dünya devletleri ve İslam ülkelerinin Doğu Türkistan meselesine ilgileri ne yazık ki başka milletlere gösterilen kadar hiçbir zaman olamamış, Doğu Türkistan halkı kendi kaderlerine terk edilerek Çin'in iç meselesi olarak görülmeye devam etmiştir ve etmektedir. Komünist işgal sonrasında ve daha evvelki Milliyetçi Çin idaresi altında Doğu Türkistanlılar hiçbir zaman mücadeleyi elden bırakmamışlardır. Vatanları için öz yurtlarından ayrılarak mücadeleye devam edenler, dış dünyada seslerini duyurmak için çalışmışlardır. İstiklalleri için pek çok kez Çin yönetimlerine karşı koymuşlar, ayaklanmalarının sonucu kanlı bir şekilde bastırılmak olmuştur. Anayasada yer alan haklarını isteyen halkın, en basit protesto eylemleri dahi silahlarla sonuçlanmış ve bunun Çin'e karşı bir yaptırım olamamıştır.

KAYNAKÇA

ADIBELLİ, Barış,:	Çin'in Dış Politikasında Tayvan Sorunu , İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
ADIBELLİ, Barış,:	Doğu Türkistan , İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
ALPTEKİN, Erkin,:	"Çin ve Doğu Türkistan", Doğu Türkistan'ın Sesi , Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi, C. I, S. 2, s. 64, 65.
APTEKİN, Erkin,:	"Doğu Türkistan'daki Müslüman Türklere Yapılan Zulümler", Doğu Türkistan'ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 3, C. 3, S. 9, Nisan 1986.
ALPTEKİN, Erkin,:	Uygur Türkleri , İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1978.
ALPTEKİN, Erkin,:	"Yeni Çin Anayasası Ve Çin'deki Tutsak Milletler", İstanbul, Doğu Türkistan'ın Sesi , Yıl 2, C. 2, S. 7-8, Aralık 1985.
ALPTEKİN, İsa Yusuf,:	Doğu Türkistan'da Kızıl Çin Vahşeti , İstanbul, 1979.
ALPTEKİN, İsa Yusuf,:	Doğu Türkistan Davası , Otağ Yayınları, 1975.
ALPTEKİN, İsa Yusuf,:	Esir Doğu Türkistan İçin, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları , (Der. M. Ali Taşçı), İstanbul, 1985.
ALPTEKİN, İsa Yusuf,:	İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, Esir Doğu Türkistan İçin 1-2 , (Haz. Ömer Kul) Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.
ALTAY, Halife,:	Anayurt'tan Anadolu'ya , Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
ALTUĞ, Yılmaz,:	Çin Sorunu , İstanbul, Otağ Yayınları, 1977.
ANAT, Hacı Yakup,:	Doğu Türkistan'da Milliyetçilik Hareketleri , (Haz. Soner Yalçın), Ankara, Özkan Matbaacılık, 2005.

ANAT, Hacı Yakup:	Hayatım Ve Mücadelem , (Haz. Soner Yalçın), Ankara, Özkan Matbaacılık, 2003.
Amnesty International,	“Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan’da İnsan Hakları İhlalleri”, Doğu Türkistan’ın Sesi , DTAM, Yıl 10, S. 36-37, Mart 1993.
AVŞAR, Abdülhamit,:	”Nüfus Meselesi ve Doğu Türkistan”, Doğu Türkistan’ın Sesi-Şarki Türkistan Avazı , İstanbul, Yıl.8, S.3 (31), C.4, Eylül 1991.
AVŞAR, Hasan,:	“Çin Zulmü Altındaki Doğu Türkistan”, Kayseri, Gökbayrak , Yıl 14, S. 75, Ocak-Şubat 2007
BAKIR, Abdullah,:	Doğu Türkistan Milli İstiklal Hareketi Ve Mehmet Emin Buğra , İstanbul, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, 2005.
BATUR, Mehmet Emin,:	Çin Devlet Konseyi Basın Ofisinin İftiralarına Reddiye , Kayseri, Hür Gökbayrak Araştırma Yayınları, 2002.
BATUR, Mehmet Emin,:	Doğu Türkistan’da İstiklal Savaşı , Kayseri, Hür Gökbayrak Araştırma Yayınları, 2002.
BEKİN, M. Rıza,:	“Bir Muhtıra”, Doğu Türkistan’ın Sesi , DTV Yay., Yıl 4, C. 4, S. 13, 1987.
BEKİN, M. Rıza,:	“Doğu Türkistan Gerçeği”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 13, S. 55, 1998.
BEKİN, M. Rıza,:	Doğu Türkistan Vakfı Başkanı M. Rıza Bekin’in Anıları , İstanbul, Kastaş Yayınları, 2005.
BEKİN, M. Rıza,:	“Doğu Türkistan Gerçeği”, Hüzün Coğrafyası Doğu Türkistan , İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Komisyonu, 1997.
BUĞRA, Mehmet Emin,:	Delhi Konferansı Ve Tibet , Ankara, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, 1960.

BUĞRA, Mehmet Emin,:	Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi Ve Şimdiki Durumu , İstanbul, 1952.
ÇAKAR, H. Ali,:	Türkistan Dramı , İstanbul, Dede Korkut Yayınları, 1972.
ÇANDARLIOĞLU, Gülçin,:	Özgürlük Yolu, Nurgocay Batur'un anılarıyla Osman Batur , İstanbul, DTV Yay., 2006.
CASTETS, Remi,:	“Doğu Türkistan’da Gerginlik Artıyor”, Doğu Türkistan’ın Sesi Dergisi, İstanbul, DTV Yay., Yıl 25, C.18, S. 69-70, 2008.
CENGİZ, İsmail-Hızır Bek Gayretullah,:	Çin’de İslamiyet Ve Türkler , İstanbul, Kent Basımevi, 1983.
CENGİZ, İsmail,:	“Doğu Türkistan’ın Yeraltı ve Tabii Zenginlikleri ve Stratejik Konumu”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 13, S. 55, 1998.
CENGİZ, İsmail,:	Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti , İstanbul, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, 2005.
Çan Kay- Şek,:	Sovyet Rusya Çin’de (Yetmiş Yıllık Bir Ömrün Hikâyesi) , (Çev. Mukaddere Nabi Özerdim), İstanbul, Nebioğlu Yayınevi.
DAUBIER, Jean,:	Çin Kültür Devrimi Tarihi (1965-1969) , (Çev. Büşra Zarifoğlu), İstanbul, Koral Yayınları, 1977.
Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD),:	Çin Kültür Devrimi , (Çev. Sinan Jabban), İstanbul, Patika Kitap, 2013.
Doğu Türkistan’da Doğum Kontrolüne Tepkiler:	Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay. Yıl 5, C. 5, Ekim 1988 (Dünya Müslümanlar Birliği Teşkilatının Çin Komünist Partisi Baş Sekreteri Zhoa Ziyang’a gönderdiği Muhtıra).
Doğu Türkistan Müslümanlarının Asimilasyon Hareketleriyle Mücadelesi:	Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, Yıl 3, C.3, S.11-12, 1986, (Arabia Dergisi).

DILLON, Michael,:	Sinkiang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık Ve Kontrol , (Çev. Hayati Aktaş), İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.
Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti:	Türkistan Şehitleri , İstanbul, 1969.
DONUK, Abdülkadir, Altan Deliorman, İsa Kocakaplan,:	Türklük Mücahidi İsa Yusuf , İstanbul, Bayrak Basım, 1991.
DREYER, June Teufel,:	Çin'deki İslam Cemaati , (Çev. Erkut Göktan), Ankara, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No:2, 1984.
ERKİN, Ekrem,:	“Doğu Türkistan'da Çevre Sorunları Ve Çevresel Irkçılık”, Doğu Türkistan , DTGD Yayını, Yıl 18, S. 178, Haziran-Ekim 1996.
EMET, Erkin,:	“Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim”, Gökbayrak , Yıl:17, S. 94, Mart-Nisan 2010.
EMET, Erkin,:	5 Temmuz Urumçi Olayı Ve Doğu Türkistan , Ankara, Grafiker Yayınları, 2009.
ER, Rahim,:	İmparatorluk Coğrafyasında Diplomasi Koşturmak , İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2000.
FORBES, Andrew D.W.:	Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (1911-1949) , (Çev. Enver Can), İstanbul, DTV Yayınları, 1988,
GAYRETULLAH, Hızırbek,:	Altaylarda Kanlı Günler , İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1977.
GAYRETULLAH, Hızırbek,:	Sömürülen Vatan Türkistan , (Haz. Doğu Türkistan Sürgün Hükümeti), İstanbul, Töre-Devlet Yayınları, 2013.
GAYRETULLAH, Hızırbek,:	Uzamlara Balam , İstanbul, Toker Yayınları, 2009.
GODFREY, Lias,:	Göç , (Çev. Mehmet Çağrı), İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997.
GÖKŞAR, D.:	Doğu Türkistan'da Han (Çin) Varlığı , Türk Kültürü, S.326, 1990.

GÖKTÜRK, Hamit,:	“Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Göçler”, Uluslararası Göç Sempozyumu , 8-11 Aralık 2005, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yayını, 2006.
GÖMEÇ, Saadettin,:	Uygur Türkleri Tarihi , Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.
GÖZLEK, Duygu,:	“Asya’nın Kalbi Doğu Türkistan”, Gökbayrak , Kayseri, Yıl.13, S.72, Temmuz-Ağustos, 2006.
GÜLTEPE, Kazım,:	”Esir Doğu Türkistan Üzerine Bazı Hatırlatmalar”, Doğu Türkistan’ın Sesi , C. 7, S. 26, İstanbul, DTV Yay., Temmuz 1990.
HACALOĞLU, Yücel,:	Doğu Türkistan’da Çin’in Sömürge Politikası , Ankara, Türk Yurdu Yay. 1998.
HACALOĞLU, Yücel,:	Doğu Türkistan’da Öğrenci Hareketleri Sempozyumu (Bildiriler) , Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 1995.
HACALOĞLU, Yücel,:	Doğu Türkistan Ve Türk Kültürü , Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, 2002.
HACALOĞLU, Yücel,:	21. Asra Girerken Doğu Türkistan , Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 1995.
HANN, Ildiko Beller,:	“Günümüz Doğu Türkistan’ında Dil ve Kültür”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay, Yıl 4, C. 4, S.15, Eylül 1987.
HAYİT, Baymirza,:	Komünizm Ve Türk Dünyası , Ankara, Altınok Matbaası, 1971.
HAYİT, Baymirza,:	Türkistan Rusya İle Çin Arasında , Otağ Yayınları, 1975.
HAZRET, M.Emin,:	“Bugünkü Doğu Türkistan”, Doğu Türkistan’ın Sesi , C. 6, S. 23, Ekim 1989,
HELLY, Denise,:	Kıta Çin’inde Benlik Ve Milliyet Sorunu , (Çev. Deniz Bozer), Ankara, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No:31, 1986.

JELOHOVTSEV, A.:	Bir Sovyet Yazarının Gözüyle Çin Kültür İhtilali , (Çev. Nihal Önal), İstanbul, Varlık Yayınları, 1969.
KAFESOĞLU, İbrahim,:	Türk Milli Kültürü , İstanbul, Ötüken Yayınları, 2010
KARAHOCA, Amaç,:	Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi , İstanbul, Bayrak Yayınları, 2008.
KAŞGARLI, S. Mahmut,:	“Çin’deki Kanlı Olayların İçyüzü”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., C. 6, S. 22, Yaz 1989.
KAŞGARLI, S. Mahmut,:	“Çinli Yöneticilerin 20. Yüzyılda Doğu Türkistan’a Çinli Göçmen Yerleştirme Harekatı ve Onun Akıbetleri”, Doğu Türkistan’ın Sesi , DTV Yay., C. 7, S. 27, Sonbahar 1990,
KAŞGARLI, S. Mahmut,:	“Doğu Türkistan Üzerine Suikast Planı”, Doğu Türkistan’ın Sesi , C. 6, S. 23, Ekim 1989,
KAZAKBALASI, G. C.:	Göçten Sonra , İstanbul, Büyük Türkeli Yayınları, 1980.
KOCAOĞLU, Timur,:	“Dünya Güvenliği ve Dengeleri Açısından Çin”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 23, C. 17, S. 67-68, Ekim 2006.
KOCAOĞLU, Timur,:	“Orta Asya’dan Türkiye’ye Göçler (1981-2006), Uluslararası Göç Sempozyumu , 8-11 Aralık 2005, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yayını, 2006.
KÖNİ, Hasan,:	“Doğu Türkistan Sınırlarının Siyasal Gelişmelere Etkileri”, Doğu Türkistan’ın Sesi Dergisi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 25, C. 18, S. 69-70, 2008.
KUL, Ömer,:	“Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi” , (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2009.
KURAT, Yuluğ Tekin,:	“20. Yüzyılda Doğu Türkistan”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay., Yıl 4, C. 4, S. 14, Temmuz 1987.
KURBAN, İktil,:	Gerçekler Ve Yalanlar , Ankara, Bizim Büro Yayınevi, 2007.

KURBAN, İklil,:	“Kanlı Mayıs”, Doğu Türkistan’ın Sesi , Yıl 2, C. 2, S. 7-8, Aralık 1985.
KURBAN, İklil,:	Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949) , Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.
KURBAN, İklil,:	Doğu Türkistan İçin Savaş , Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
Li Sheng,:	Çin’in Xin-jiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu , (Çev. Xu Xinyue), Urumçi, Xin-jiang Halk Yayınevi, 2006.
MACCIOCCHI M. Antonietta,:	Çin Deyince Belgeler/Bilgiler/Bölgeler , (Çev. Celal Üster), İstanbul, E Yayınları, 1976.
MAHMUDOĞLU, M. Niyazi,:	Çin İşgalindeki Ülke Doğu Türkistan , Ankara, 1994.
MAHMUTOĞLU, M. Niyazi,:	Doğu Türkistan Esaretteki Ülke , İzmir, Gökhan Öndin Eğitim Vakfı Yayınları, 1987.
MUHABAY, Engin,:	“1911-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan’da Cereyan Eden Olaylar”, Doğu Türkistan , DTGD Yayını, Yıl 20, S. 186, Nisan 2001.
NADİR, Devlet,:	“Türk Dünyasının Demografik Ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış”, Türk Dünyası El Kitabı , C. I, Ankara, TKAE Yayınları, 1992.
NADİR, Devlet,:	“Uyanan Dev Çin Ve Uyurlar”, Doğu Türkistan’ın Sesi , DTV Yayını, Yıl 23, C. 17, S. 66, Mayıs 2006,
ORALTAY, Hasan,:	Kazak Türkleri , İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1976.
ÖGEL, Bahaeddin,:	Türk Kültürünün Gelişme Çağları I , İstanbul, MEB Yayınları, 1992.
ÖZDAĞ, Muzaffer,:	Türk Dünyası Ve Doğu Türkistan Jeopolitiği Üzerine , İstanbul, DTV Yayınları, 2000.
ÖZUYGUR, Mustafa,:	“Doğu Türkistan’da Petrol ve Doğu Türkistanlılar”, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTV Yay, C. 6, S. 23, Ekim 1989.

PAKSOY, H.B.:	Sincan'da Milliyet Politikası , (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), Ankara, ODTÜ Asya- Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No:37, 1987.
POLAT, Kadiri,:	(Ülke Tarihi) Baturlar, Doğu Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1930-1949) , Ankara, (Haz. Ömer Kul), Berikan Yayınevi, 2009.
RAHMETİ, Rahmetullah Ahmed,:	“Doğu Türkistan'da Muhtariyet ve Türk-İslam Varlığını Yok Etme Siyaseti”, Doğu Türkistan'ın Sesi , İstanbul, DTV Yay. Yıl 4, C. 4, S. 13, Mart 1987.
RASONYİ, Laszlo,:	Tarihte Türklük , Ankara, TKAE, 1971.
Razdan,:	“Kızıl Çin'de İslamiyet'in Durumu”, Kızıl Çin Tehlikesi , Hindistan Haberler Servisi, İstanbul.
SARAY, Mehmet,:	“Doğu Türkistan'daki Son Gelişmeler Üzerine”, Doğu Türkistan'ın Sesi , DTV Yay., S.25, C.7, Mart 1990.
SUYIN, Han,:	Sabah Tufanı, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1949-1975 , (Çev. Dr. M. Kürşat Bozkurt) C. II, İstanbul, Berfin Yayınları, 1999
TAŞ, Abdülkadir,:	“Çin'de Unutulan Müslümanlar”, Doğu Türkistan'ın Sesi , Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi, Yıl 1, C. 1, S. 4, Aralık 1984.
TOGAN, Zeki Velidi,:	Umumi Türk Tarihine Giriş , İstanbul, Enderun Yayınevi, 1981.
“Doğu Türkistan'da Yine Kan:50 Ölü”:	Doğu Türkistan'ın Sesi , İstanbul, DTV Yay, C. 7, S. 25, Mart 1990.
TÜRKÖZ, Ahmet,:	Doğu Türkistan'da İnsan Hakları , İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2010.
TÜRKSOY, Ebubekir,:	Doğu Türkistan ve Türk Kültürü , (Haz. Yücel Hacaloğlu), Ankara, Türk Ocakları, 2002.
Uluslararası Af Örgütü Raporu,:	Çin Uygur Türkleri 'ne Dini Baskı Yapıyor, Doğu Türkistan'ın Sesi , İstanbul, DTV Yay. Yıl 23, C. 17, S. 67-68, Ekim 2006.

UTKU, Ahsen,:	Doğu Türkistan İpek Yolunun Mahzun Ülkesi , İstanbul, İlke Yayınları, 2006.
Yuan-Qing-Li,:	“Doğu Türkistan’ın 1949-1984 Arasındaki Nüfus Değişimi”, Haz. İsmail Cengiz, Doğu Türkistan’ın Sesi , İstanbul, DTAM Yay., Yıl 8, C. 4, S. 2 (30).
“Wang En-Mao Muhaceretteki Doğu Türkistanlıları “Birinci Derece Tehdit Unsuru” İlan Etti”:	DTS Haber Servisi , C. 6, S. 21, İlkbahar 1989.

EKLER

EK 1: TABLOLAR

Ek 1, Tablo I: Doğu Türkistan’da Yıllara Göre Nüfus Artış Oranı

Periyot	Yıllar	Sayısal Artış (Bin)	% Artış	Yıllık Büyüme Hızı
Birinci Periyot	1949-1953	450.2	10,39	25,02
İkinci Periyot	1953-1961	2316.9	48.43	50.6
Üçüncü Periyot	1961-1962	-110,9	-1,56	-15,6
Dördüncü Periyot	1962-1976	4868.4	69.65	38.8
Beşinci Periyot	1976-1984	1852.8	13.35	15,80

Ek 2, Tablo II: Çin'in Doğu Türkistan'da Yaptığı Nükleer Denemeler

16.10.1964	atmosferik	20 kiloton
14.05.1965	atmosferik	40 kt
9.05.1966	atmosferik	200 kt
27.10.1966	atmosferik	20 kt
28.11.1966	atmosferik	100?-500 kt
17.06.1967	atmosferik	3.000 kt (ilk hidrojen bomba)
24.12.1967	atmosferik	15-20 kt
27.12.1968	atmosferik	3000 kt
23.09.1969	atmosferik	25 kt
29.09.1969	atmosferik	3000 kt
14.10.1970	atmosferik	20 kt
18.11.1971	atmosferik	15 kt
7.01.1972	atmosferik	08-20 kt
18.03.1972	atmosferik	150-200 kt
27.06.1973	atmosferik	2000-3000 kt
17.06.1974	atmosferik	200-1000 kt
27.10.1975	yeraltı	10 kt

23.01.1976	atmosferik	10 kt
26.09.1976	atmosferik	200 kt
17.10.1976	yeraltı	10-20 kt
17.11.1976	atmosferik	4000 kt
17.09.1977	atmosferik	20 kt
15.03.1978	atmosferik	6-20 kt
14.10.1978	yeraltı	20 kt
14.12.1978	atmosferik	6-20 kt
13.09.1979	atmosferik	Bilinmiyor
16.10.1980	atmosferik	Bilinmiyor
5.10.1982	yeraltı	Bilinmiyor
4.05.1983	yeraltı	Bilinmiyor
6.10.1983	yeraltı	20-100 kt
3.10.1984	yeraltı	15-70 kt
19.12.1984	yeraltı	5-50 kt
5.06.1987	yeraltı	150 kt
29.09.1980	yeraltı	1-20 kt
1990	yeraltı	

Ek 3, Tablo III: Doğu Türkistan Türklerinin Türkiye’de İskanı

VİLAYET	KAZA	AİLE	VERİLEN TARLA	VERİLEN EV
Kayseri	Develi	104	3328 dönüm	104
Konya	İsmil	72	11624 dönüm	62
Sakarya	Adapazarı	2	X	2
Manisa	Salihli	160	X	160
Niğde	Ulukışla	226	16995	226
Niğde	Zengin köy	10	300 dönüm	10
Niğde	Sultan hanı	60	9600 dönüm	60
İstanbul	Zeytinburnu	3	X	X

EK 2 :HARİTALAR

Harita 1: Doğu Türkistan'da Şehirler

**Harita 2: Doğu Türkistan'da 1949 Sonrası Yapılan Göç
Güzergahları**

